

Vojvodanski mediji – politički kompromis ili profesionalno izveštavanje

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

316.774: 332.025.28 (497.113)
654.19 (497.113)

SERENČEŠ, Žužana

Vojvodanski mediji – politički kompromis ili
profesionalno izveštavanje / Žužana Serenčeš, Siniša Isakov.
– Novi Sad: Nezavisno društvo novinara Vojvodine, 2010
(Novi Sad: Stojkov). – 110 str.; 24 cm

ISBN 978-86-88303-00-2

1. Isakov, Siniša [autor]

a) Mediji – Privatizacija – Vojvodina b) Radiodifuzija –
Vojvodina

COBISS.SR-ID 251680007

Vojvođanski mediji – politički kompromis ili profesionalno izveštavanje

---

Žužana Serenčeš / Siniša Isakov

Nezavisno društvo novinara Vojvodine
2010.

Uvodne napomene

Sigurno da ni najveći pesimisti ne bi, neposredno posle političkih promena u Srbiji 2000. godine, mogli da pretpostave u kakvom će haosu biti medijska scena Srbije skoro deceniju posle. Tačno je da je Srbija po mnogo čemu, pa i po medijskom iskustvu, specifična, tačno je da nijedna zemlja u Evropi i njeni mediji nisu doživeli takvo ekonomsko, moralno i profesionalno pustošenje kao Srbija tokom devedesetih godina prošlog veka, tačno je i to da je u tim uslovima veoma teško uzdići devastiranu novinarsku profesiju i uspostaviti regularno medijsko tržište... Ali, istovremeno, tačno je i to da je država pokazala nespremnost, lošu volju i nesposobnost da stanje u medijskoj sferi popravi, odnosno da stvori uslove za ravnopravnu utakmicu medijskih aktera, te da, na kraju, izađe iz medija kao osnivač ili vlasnik. Tačno je i to da srbijanska politička klasa ne želi da se odrekne uticaja ne medije, pretvarajući ih tek u oruđe/oružje u svojim rukama.

Tokom devedesetih godina suočavali smo se sa organizovanim haosom, veštački generisanom poplavom medija, koja ni do danas nije prestala da se širi. U Srbiji trenutno ima oko 1.100 medija, što verovatno predstavlja svetski rekord u odnosu na broj stanovnika. Ovako veliki broj medija kazuje da ne postoji ekonomska logika njihovog postojanja, to jest da ne postoji istinsko medijsko tržište koje funkcioniše po jasnim pravilima. Zaustavljena privatizacija dovela je u nepovoljan položaj one medije koje (više) nisu u vlasništvu države i lokalnih samouprava. Sa druge strane, piratske radio-stranice, protiv kojih se država možda iskreno ali svakako neefikasno bori, ugrožavaju ne samo druge radio-stanice već i sve legalne lokalne i regionalne medije, izuzetno niskim cenama za oglašavanje. I pored činjenice da su se legalni emiteri i razna udruženja u mnogo navrata obraćali nadležnim ministarstvima i državnim agencijama sa zahtevom da se obustavi rad nelegalnih emitera, i pored obećanja koje su dobijali u više navrata, broj piratskih stanica se povećava. Čak se dešava i to da legalni emiteri vraćaju svoju licencu i nastavljaju da program emituju kao pirati.

No, to nisu svi problemi. Mada se letos stvorila velika galama oko usvajanja veoma restriktivnih izmena Zakona o informisanju, praktično se medijski zakoni u ovoj zemlji samo sporadično poštuju. U najmanju ruku, maksimalno se odugovlači sa primenom njihovih odredbi. Zapravo, medijsku sferu reguliše neka sasvim druga legislativa. Privatizacija medija je u više navrata odlagana, tzv. letnjim izmenama zakona, da bi napokon bila zaustavljena "vanmedijskim" zakonima, odnosno zakonima koji regulišu funkcionisanje lokalnih samouprava, manjinskih nacionalnih saveta i glavnog grada. Pored toga, Zakon o radiodifuziji uopšte ne prepoznaje glasno najavlvenu digitalizaciju elektronskih medija u Srbiji i nije u skladu sa evropskom parametrima. Zakon o oglašavanju je mnogo restriktiv-

ktivniji od međunarodnih zakona koji regulišu ovu oblast. Promene u Krivičnom zakoniku Srbije novinare su stavili u nepovoljan položaj, jer je izveštavanje o sudskim procesima postalo baš problematično: postoji velika doza nesigurnosti i nejasnoća zbog zabrane objavljivanja “sudskih tajni”. Odjednom se začutalo o zakonu o sprečavanju medijske koncentracije...

Ako svemu tome dodamo i svetsku ekonomsku krizu, koja je dobro prodrmla svetsko medijsko tržište i na velika vrata došla i u Srbiju, pa još znamo i to da nove tehnologije i novi mediji ugrožavaju klasične medijske platforme – sasvim je logično pomisliti da Srbiju i Vojvodinu uskoro očekuje velika “seča” medija, bar onih tradicionalnih. Posebno će na udaru biti regionalni i lokalni mediji, koji će protiv sebe imati i moćne političke i druge zastupnike krupnog medijskog kapitala iz Beograda.

Zahvaljujući centralizaciji novca i moći, Vojvodinom dominiraju beogradski mediji. Vojvodina još uvek nije uspela da pronađe pravi odgovor na ovu činjenicu, a nadležnosti pokrajinskih organa vlasti u ovoj oblasti su veoma male. Sve kontradikcije medijske scene Srbije u Vojvodini dobijaju i novu dimenziju usled činjenice da u njoj postoji veliki broj medija na jezicima nacionalnih manjina. Koliko je država moćna da zaštiti ove medije i da poštuje prava nacionalnih zajednica na informisanje, ali da istovremeno obezbedi uslove za poštovanje pravila profesije? Odluke poput prebacivanja osnivačkih prava štampanih medija na manjinske nacionalne savete, kao i zaustavljanje privatizacije manjinskih medija, pokazale su se kao kratkoročno rešenje za opstanak ovih medija, ali su iskazali i čitav niz slabosti i manjkavosti. U pitanju je samo “prelazno rešenje”, koje sigurno u ovom obliku dugoročno ne može opstati.

Nedostatak strategije je možda termin koji obuhvata sve probleme koje smo naveli. Sa skoro deset godina zakašnjenja, medijska strategija Srbije uskoro treba da ugleda svetlost dana. Do kraja maja biće završena analiza medijske situacije u zemlji, koja će poslužiti kao osnova za javnu raspravu i izradu strategije. Analizu i preporuke ćemo dobiti od stranih analitičara, koji ovih dana obilaze medije i medijske institucije Srbije. Strategija je planirana za jul mesec – očigledno nas očekuje još jedno vruće medijsko leto. Dok se mnogi odmaraju, Srbija u najtoplije dane “rešava” medijske probleme. I to je tako poslednjih nekoliko godina.

Izveštaji koji su pred vama deo su projekta “Vojvođanski mediji”, koji Nezavisno društvo novinara Vojvodine realizuje uz podršku Fonda za otvoreno društvo Srbija. Fond je omogućio njihovu izradu i štampanje ove publikacije. Verujemo da će izveštaji biti korisni, ako bude dobre volje, u izradi medijske strategije Srbije, ali i, posebno najavljene, medijske strategije Vojvodine. Promociju izveštaja omogućio je Sekretarijat za informacije AP Vojvodine.

Zahvaljujemo se Fondu za otvoreno društvo i Pokrajinskom sekretarijatu za informacije, a posebnu zahvalnost dugujemo našim saradnicima Žužani Serenčeš i Siniši Isakovu, koji su uložili ogromnu energiju da ovi izveštaji, temeljni i sadržajni, budu pred nama.

Nedim Sejdinović

Privatizacija medija u Vojvodini i postprivatizacioni procesi

UVOD

I pored značajnih promena koje su se poslednjih godina dogodile na medijskoj sceni Vojvodine, zahvaljujući pre svega započetom procesu privatizacije medija i raspodeli radio i TV frekvencija i na području Vojvodine – a imajući u vidu i započetu reformu RTV Vojvodine kao pokrajinskog javnog servisa, kao i promene i mnoga još uvek nerazjašnjena pitanja u (za Vojvodinu posebno značajnoj) oblasti informisanja na jezicima nacionalnih manjina – pitanje efekata, ali i dalje perspektive uređenja medijske scene, još uvek je otvoreno.

Uz rezultate odluka o dodeli frekvencija, koje su ponekad bile i zbunjujuće, kao i evidentnog nepostojanja državne strategije i mehanizama za rešavanje pitanja informisanja na jezicima nacionalnih manjina – kao tematskih okvira i za posebne analize – aktuelna konfuzna situacija u medijskoj sferi u velikoj meri je obeležena činjenicom započete pa stopirane privatizacije i daljih neizvesnosti. Odredbe različitih zakona koji se odnose na ovu oblast međusobno su kontradiktorne, što proizvodi stanje pravnog haosa. Mediji sada posluju u neravnopravnim uslovima, jer oni koji su dosad privatizovani funkcionišu u uslovima tržišta, a oni koji nisu posluju kao javna preduzeća lokalnih samouprava. Raskinuto je već i nekoliko ugovora o privatizaciji medija, a u nekima od takvih u Vojvodini (Radio Sombor, „Kikindske novine“), situacija se može oceniti kao dramatična.

Neravnopravnost u poslovanju medija, osim toga, ogleda se u ovom trenutku i u činjenici da neki elektronski mediji, koji su dobili frekvencije i dozvole za rad, plaćaju za to odgovarajuće naknade, dok s druge strane, jedan broj medija i dalje radi iako nema frekvencije i dozvole za rad.

Iako je od stopiranja privatizacije medija prošlo više od dve godine, još uvek se ne nazire ni jasna politička volja donosilaca odluka, a još manje konkretni modeli i rešenja za okončanje tog procesa. Pri tom, konfuziju dodatno uvećavaju pojedina zalaganja da bi neki mediji, u određenim slučajevima, trebalo da budu izuzeti iz procesa privatizacije (mediji koji emituju programe na više jezika), kao i zalaganja koja zagovaraju rešenja (opštinskih ili regionalnih javnih servisa) koja odstupaju od prvobitno zacrtanog koncepta medijskog sistema. Problem dodatno otežava suočavanje sa posledicama ekonomske krize i negativnog uticaja tih okolnosti na medijsku sferu. Tako se, s jedne strane, zbog budžetskih restrikcija, informisanje našlo u nepovoljnijem položaju, a s druge strane, mogli su se čuti i nagoveštaji predstavnika vladajuće političke elite da privatizaciju medija „treba nastaviti tek kada se za to stvore uslovi“ i kada se mediji „postave na noge“. Istovremeno, pokazale su se opravdanim i bojazni analitičara da bi u zaoštrenim ekonomskim i tržišnim uslovima finansijske krize moglo da dođe do umanjivanja nezavisnosti medija i da će se politički uticaj na medije „još povećati“.

ZAKOČENOST PRIVATIZACIJE

Privatizacija medija, kao jedan od segmenata uređenja medijske scene i načina da se medijski sistem distancira od države, politike i ostalih centara moći – bezmalo osam godina od donošenja Zakona o radiodifuziji i gotovo sedam godina nakon donošenja Zakona o javnom informisanju – zakočena je u oblasti lokalnih elektronskih medija, uz potpunu neizvesnost kada bi i na koji način ovaj proces svojinske transformacije mogao da bude okončan.

Imajući u vidu da su manjinske zajednice isticale da nema dovoljno garancija da će, nakon privatizacije, biti zaštićena njihova stečena prava za informisanje na maternjem jeziku, Vlada Srbije je 27. decembra 2007. godine, samo četiri dana

pre isteka zakonskog roka za privatizaciju elektronskih medija kojima su osnivači lokalne samouprave, donela odluku da stopira privatizaciju medija koji emituju program na jezicima nacionalnih manjina, a kakvih je u Vojvodini i najviše.

Prema podacima Agencije za privatizaciju i objedinjenih pokazatelja za Srbiju, u ukupno 58 lokalnih elektronskih medija bio je prekinut postupak privatizacije. Posle donošenja odluke Vlade Srbije, Izvršno veće Vojvodine objavilo je u januaru 2008. godine spisak 20 elektronskih medija u Pokrajini koji emituju program na srpskom jeziku i jezicima nacionalnih manjina kod kojih se i prekida proces privatizacije. Na toj listi, među radiodifuznim preduzećima kod kojih privatizacija nije obavljena jesu: Radio Novi Bečej, Radio „BC INFO“ Bela Crkva, Radio-televizija Indija, Radio-televizija Pančevo, Informativni centar Kikinda, Radio Subotica, Radio Stara Pazova i Radio Šid. Na spisku su i Radio Zrenjanin, Radio Vrbas, Radio i TV Kovačica, Radio Kovin, Radio Sečanj, Radio Kisač, Radio Temerin, Radio „BaP“ Bačka Palanka, Radio Apatin, Radio „Bačka“ Bač, Radio Bačka Topola i „Radio regije“ Bačka Topola. Zaustavljena je, međutim, i prodaja još nekih medijskih kuća, imajući u vidu da su se Agenciji za privatizaciju posle te odluke Vlade javili predstavnici mnogih medija sa vladinim zaključkom kao argumentom za odustajanje od prodaje, a taj proces stopiran je na kraju i u nekim elektronskim medijima koji i nisu emitovali program na jezicima nacionalnih manjina (kao što je recimo novosadski TV Apolo). Takođe, neki vojvođanski mediji, najpre Radio Sombor, a od ove godine i „Kikindske novine“ i „Pančevac“ (za koji je izlicitirana najveća suma na aukciji lokalnih listova u Srbiji), zbog neuspešne privatizacije i raskida kupoprodajnog ugovora zbog neispunjenih obaveza kupaca, pripadaju sada Akcijskom fondu. Sve ovo odslikava šarenilo i neravnopravnost na medijskoj sceni, budući da neki mediji posluju na tržištu, a drugi nastavljaju da se finansiraju iz budžeta.

Najveći problem koji doprinosi haotičnom stanju u sferi svojinske transformacije lokalnih medija predstavlja pravna neusaglašenost i kolizija zakonskih propisa. Zakon o glavnom gradu i Zakon o lokalnoj samoupravi, doneti krajem 2007. godine, dodatno otežavaju ionako konfuznu situaciju u medijima. Po Zakonu o glavnom gradu dozvoljeno je da glavni grad bude vlasnik i elektronskog

i pisanog medija, a u Zakonu o lokalnoj samoupravi dozvoljeno je da, tamo gde postoje programi na jezicima manjina i gde su oni u službenoj upotrebi, lokalna samouprava bude vlasnik medija, što je u potpunoj koliziji sa Zakonom o radiodifuziji i Zakonom o informisanju, koji takvu mogućnost ne dozvoljavaju. Istovremeno, opšti Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, donet još 2002. godine, predvideo je da država „može da osniva i posebne radio i televizijske stanice koje bi emitovale programe na jezicima nacionalnih manjina“, a prošle godine usvojeni Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina kaže da Nacionalni savet može „samostalno ili zajedno sa drugim pravnim licem, osnivati ustanove i privredna društva za obavljanje novinsko-izdavačke i radio-televizijske delatnosti, štampanja i reprodukcije snimljenih medija i vršiti prava i obaveze osnivača“. Predviđena je i mogućnost da „Republika, autonomna pokrajina ili jedinica lokalne samouprave kao osnivač javnih preduzeća i ustanova u oblasti javnog informisanja, koje u celini ili pretežno vrše informisanje na jeziku nacionalne manjine, mogu u sporazumu sa nacionalnim savetom u celini ili delimično preneti osnivačka prava na nacionalni savet“. Tako je dobijen još jedan zakonski propis koji omogućava osnivačku ulogu nacionalnih saveta u medijima, dok Zakon o javnom informisanju (Član 14) precizira da „osnivači javnog glasila ne mogu biti, ni posredno ni neposredno, država i teritorijalna autonomija, kao ni ustanova, preduzeće i drugo pravno lice koje je u pretežnom delu u državnoj svojini ili koje se u celini ili pretežnim delom finansira iz javnih prihoda“. Pravni paradoks dodatno je uvećan činjenicom da Član 50 Ustava Srbije iz 2006. godine kaže da je „svako slobodan da bez odobrenja, na način predviđen Zakonom, osniva novine i druga sredstva javnog obaveštavanja“ i da se „televizijske i radio stanice osnivaju u skladu sa Zakonom“.

KAŠNJENJE I NETRANSARENTNOST

Haotičnu situaciju u medijskom sistemu – koji je nametnuo čak i dilemu eventualnog ponovnog formulisanja medijskog koncepta budući da se, praktično, zastalo sa ranijim – dodatno su, tokom procesa privatizovanja lokalnih medija,

zakomplikovali i drugi problemi. Evidentno je bilo stalno kašnjenje, odlaganje i neusaglašenost tokom tog procesa. Privatizacija elektronskih medija najpre tehnički nije mogla da bude sprovedena, budući da se na Pravilnik o načinu privatizacije elektronskih medija čekalo dve i po godine i da je to uputstvo doneto tek u junu 2005. Iako je Zakon o radiodifuziji donet još 2002. godine, krajnji rok za privatizaciju tri puta je produžavan, da bi konačni, za elektronske medije, isticao 31. decembra 2007. godine, tako da do danas još uvek nema jasnog modela po kojem bi bio nastavljen proces privatizacije. Čitav proces, inače, obeležile su i rasprave i različita viđenja da li je proces privatizacije trebalo započeti u trenutku kada još nisu bile donete odluke o dodeli frekvencija (zbog opasnosti da medije povoljnije kupuju oni koji i nisu baš zainteresovani za medijski posao, nego imaju druge motive), ali je posle brojnih polemika preovladao stav da za privatizaciju nije neophodno da prethodno budu dodeljene frekvencije i dozvole za emitovanje, sa obrazloženjem da to nije jedina vrednost medija koji se prodaju, a i imajući u vidu da se realno kasnilo sa rešavanjem pitanja frekvencija. Tako su, recimo, Radio Kula i Radio Srbobran prodati bez rešenog pitanja frekvencija. Kao poseban kuriozitet, moguće je navesti specifičan slučaj Radio Kule, koji je delovao u okviru Informativno-propagandnog centra Kula, a koji je u novembru 2007. godine privatizovala Agencija „Suza“ (preduzetnik Dragan Jovanović), koja je registrovana za radiodifuznu delatnost, i u okviru koje je radio Radio Zenit. Kako je privatizacija obavljena pre dodele frekvencija, to je bio usamljeni slučaj da isti vlasnik konkuriše sa dva emitera za jednu frekvenciju. Imajući u vidu da se radi o istom vlasniku i da će on opremu i kadar ujediniti (što se i dogodilo, pa je Radio Kula i promenio naziv u Radio Zenit), Republička radiodifuzna agencija je frekvenciju dodelila IPC-u, ali su problemi nastali prilikom izdavanja konačne dozvole RATEL-a za emitovanje, budući da se ispostavilo da IPC, mada ima radio u svom sastavu, nije bio registrovan za radiodifuznu delatnost, već isključivo za izdavanje novina. Kako su, međutim, Zakonom o privatizaciji onemogućene izmene delatnosti u periodu od pet godina, a zahtev za preformulacijom dozvole za emitovanje programa Radija Zenit nije prihvaćen, evidentna greška prilikom donošenja odluke o dodeli frekvencije dovela je vlasnika u situaciju da, i pored

već uloženi sredstava i drugih problema sa kojima se suočio, njihovom rešenju može da se nada samo putem raspisivanja novog konkursa za istu frekvenciju.

Odlaganja i kašnjenja karakterisala su i privatizaciju lokalnih štampanih medija, pa je tako prvobitni zakonski krajnji rok sa 23. aprila 2005. godine produžen za čitavih godinu dana, mada je u praksi sam postupak privatizacije listova, uz česta odlaganja aukcija, trajao mnogo duže. Recimo, Novinsko-izdavačko preduzeće „Pančevac“ iz Pančeva prodato na aukciji tek u februaru 2008. godine.

Ceo proces privatizacije medija obeležen je nedovoljnom transparentnošću. Recimo, iz Subotice je ukazivano da je već i sama procedura pokretanja postupka privatizacije bila netransparentna, da je tako postupak (saglasnost) za privatizaciju Radio Subotice pokrenut bez ikakve konsultacije sa lokalnom samoupravom. Iskustva, takođe, govore i da su pojedini potencijalni budući kupci ili zainteresovani u nekim lokalnim medijima teško ili nikako uspevali da dobiju bilo kakve informacije od direktora ili glavnih urednika tih medija, koji su se krili iza navodnih „poslovnih tajni“. Ne postoje ni objedinjeni, sasvim kompletirani i pouzdani podaci i pokazatelji o tome koji su opštinski mediji dosad u Vojvodini privatizovani, odnosno ko su njihovi pravi vlasnici i kakav je njihov uticaj na rad medija. Nema podataka ni o poslovanju, razvoju, promenama uređivačke politike, ukupnom broju zaposlenih u tim medijima, ostvarivanju socijalnih programa za zaposlene, o lokalnim listovima koji su ugašeni jer nisu do krajnjeg roka ušli u privatizaciju, kao ni o ukupnom broju otpuštenih novinara. Dakle, pored kompletne slike o još neprivatizovanim lokalnim medijima – nedostaje verodostojna analiza o stvarnim efektima dosad obavljene privatizacije medija na području Vojvodine.

O kvalitetu dosad obavljene vlasničke transformacije u medijima, osim pojedinačnih privatizacionih iskustava, moguće je suditi i na osnovu pojedinačnih generalnih ocena predstavnika političke elite i resornih funkcionera, od kojih su neki i sami iznosili negativne ocene dosad urađenog posla. Tako je, recimo, svojevremeni ministar za kulturu, Dragan Kojadinović, iznosio da je „najveći problem to što se ne zna odakle dolazi novac kojim se privatizuju mediji i da je neophodno to istražiti jer se često dešava da je to „crni novac““. Aktuelna pokrajinska

sekretarka za informacije, Ana Tomanova Mankanova, s druge strane, ocenila je da se u privatizaciju medija krenulo „bez pravog monitoringa, jasnog cilja, tačnih kriterijuma i osmišljenog rada Agencije za privatizaciju, da su zato nastali veliki problemi i prekidi“, te da je „očito napravljena greška“, jer je „praksa pokazala da se pri tom nije polazilo od potreba lokalnih samouprava i stečenih prava nacionalnih zajednica, a to je pravo na informisanje na maternjem jeziku“.

Za ocenu o efektima privatizacije medija, a u prvom redu u traženju odgovora na pitanje u kojoj meri je ostvaren prvenstveni cilj vlasničke reforme u deetizaciji medija, njihovom distanciranju od centara državne, političke, ekonomske i druge moći, odnosno u traženju odgovora na dilemu u kojoj su meri stvoreni uslovi za istinsku profesionalnost i nezavisnost u radu medija (da li i u kojoj meri postoji interesna povezanost medija, političkih klanova i tajkuna) – ključno je i nezaobilazno otvaranje javne debate, pre svega unutar same medijske struke. Na osnovu dosadašnjih iskustava, raspoloživih pokazatelja, podataka i informacija, čini se da je moguće prepoznati pojedine probleme, tendencije ili ilustrativne pojave koje su od uticaja na stanje medijske profesije i informisanja u Vojvodini.

UČEŠĆE MEDIJSKE STRUKE U PRIVATIZACIJI

Uvidom u informacije o obavljenim aukcijskim prodajama medija, lako je zaključiti da je izuzetno mali broj medija u Vojvodini u kojima su same njihove redakcije, odnosno konzorcijumi zaposlenih u njima, postali novi vlasnici. Gотово da su vlasničke transformacije te vrste na nivou simboličnih, retkih izuzetaka. Ta činjenica posebno bode oči ako se ima u vidu da ovakva situacija nije posledica nezainteresovanosti članova redakcija da kupe „svoje medije“. Baš naprotiv, upravo su u Vojvodini, posebno u većim gradovima sa višedecenijskom tradicijom izlaženja novina sa zapaženim tiražima, same redakcije, odnosno konzorcijumi zaposlenih ili novinari, bili izuzetno zainteresovani i motivisani da postanu „medijske gazde“. Strategiju organizovanog učešća u kupovini spremali su tako i zaposleni u „Somborskim novinama“ i u nedeljniku „Zrenjanin“, dok su se za aukcijsku trku odlučili i zaposleni u nedeljniku „Pančevac“, u kome se

dve trećine zaposlenih udružilo u konzorcijum sa namerom „samoorganizovane odbrane od nepoželjnih kupaca“. Sve te novinarske ambicije, novinarski pokušaj u slučaju „Somborskih novina“, kao i ulazak novinara „Pančevca“ u oštro aukcijsko nadmetanje, ostale su bez uspeha, što zbog potonje procene zaposlenih da sredstvima kojima raspolažu ipak „nemaju nikakve šanse“, što zbog izuzetno visokih, čak apsurdno visokih iznosa do kojih se licitiralo za kupovinu listova. Simptomatična je tako i svojevremena izjava članova konzorcijuma koji je kupio list „Zrenjanin“ da su „po svaku cenu išli da kupe list“, nakon što su već kupili „Somborske novine“, „Kikindske novine“ i „Vršačke novine“. Većinsko vlasništvo u listu „Zrenjanin“ prodato je, inače, za bezmalo 70 puta veću cenu od početne. Na aukciji za prodaju „Subotičkih novina“ (prodaja koja je važila kao primer potpuno neuspešne privatizacije, zbog čega je docnije i raskinut kupoprodajni ugovor), izlicitirana je cena za 57 puta veća od početne. „Somborske novine“ prodate su za sumu koja je više nego 30 puta veća od početne, a „Kikindske novine“ prodate su po ceni koja je 11 puta veća od početne. Apsolutni rekorder u ceni je, međutim, list „Pančevac“ koji je prodat za neverovatnu sumu od čak 181.000.000 dinara (2.260.000 evra), koja je 14 puta veća od početne, dok su „Nedeljne novine“ iz Bačke Palanke, sa sumom od 7.800.000 dinara, prodate za 269 puta veću cenu nego što je bila početna. Vredi, međutim, i odmah podsetiti da je u slučaju „Pančevca“ – apsolutnog „rekordera“ u prodatoj ceni među lokalnim listovima u Srbiji – ugovor o kupoprodaji raskinut 22. januara 2010. godine, zbog neplaćanja rate kupoprodajne cene, što samo po sebi otvara pitanje stvarnih motiva kupca koji licitira do astronomske kupoprodajne cene.

Lokalne medije pokupovali su ljudi različitih profila i profesija, a među njima je najviše onih koji nemaju nikakve veze s novinarstvom i medijima. Tek simbolična zastupljenost samih redakcija i ljudi iz medijske struke među novim vlasnicima medija pokazuje ne samo snažan interes imalaca ekonomske i druge moći da „po svaku cenu“ kupe medije, kao i u startu slabe šanse novinarske „branše“ da pariraju takvim ambicijama, nego i slabost privatizacionog modela po kojem su mediji prodavani po kriterijumima kao za bilo kakva druga preduzeća, za koja je na aukcijama jedino važno ko nudi veću cenu. Izostala su, takođe, bilo

kakva stimulativna sredstva za učešće novinarske profesije u vlasničkoj transformaciji medija, a nedvosmisleno je moguće zaključiti da za tako nešto jednostavno – nije bilo političke volje. Da donosiocima odluka, jednostavno, nije bilo u interesu stvaranje mehanizama koji bi otvorili mogućnosti za ozbiljnije učešće novinara prilikom nadmetanja za kupovinu medija, svedoče i reči nekadašnjeg ministra za kulturu (i medije) Dragana Kojadinovića, koji je krajem 2006. godine izrazio žaljenje zbog činjenice da Vlada Srbije „*nije prihvatila ideju da se posebnim kreditnim linijama poslovnih banaka omogući novinarima zaposlenim u tim medijima da ih kupe*“. Na taj način bile bi predupređene eventualne namere tajkuna da kupovinom lokalnih medija dođu do dobrog poslovnog prostora, ne vodeći pri tom računa o njihovoj sudbini na tržištu, ocenio je i bivši ministar. I po ovom svedočenju, dakle, jednostavno se da zaključiti da problem nije bio u nepostojanju ideja ili neprepoznavanju unapred slabih šansi same medijske struke u procesu privatizacije medija, nego u očitoj nezainteresovanosti političke i državne elite da novinarskoj profesiji omogući značajnije učešće u vlasništvu nad medijima. Sličan zaključak može se odnositi i na činjenicu da je, prema svedočenju pojedinih članova redakcija vojvođanskih lokalnih medija, na „gluve uši“ pokrajinskih vlasti naišla ideja da se konzorcijumima zaposlenih uz pomoć Garancijskog fonda Vojvodine omoguće stimulativni kreditni uslovi koji bi im omogućili učešće u kupovini medija, po uslovima, recimo, koji važe i za vojvođanske zemljoradnike prilikom kupovine poljoprivredne mehanizacije. S druge strane, simptomatične su bile i svojevremene poruke iz Agencije za privatizaciju (nekadašnji savetnik za privatizaciju D. Bosiljkić) da je „skandalozan bio odnos Ministarstva kulture i medija prema privatizaciji medija“ i da je propuštena prilika da se preciziraju kriterijumi da samo ljudi iz struke mogu biti kupci medija.

„FENOMEN ŠMIT GRUPE“

Slučaj privatizacije i iskustva Radio Srbobrana zaslužuju i posebnu pažnju, ako se ima u vidu da sam tok procesa privatizovanja tog opštinskog medija, odolevanja redakcije različitim političkim pritiscima, kao i rezultat vlasničke

transformacije daju razloga da se o „fenomenu Šmit grupe“ govori gotovo kao o izuzetku u pozitivnom smislu ili bar kao jednoj od ređih uspešnih medijskih transformacija u Vojvodini.

Većinski udeo kapitala Radio Srbobrana je za 580.000 dinara na aukciji, početkom novembra 2007. godine, uspeo da kupi konzorcijum zaposlenih koji je formirao novinar Ivica Šmit, da bi konzorcijum radnika krajem 2008. godine, kupovinom udela iz privatizacionog registra Akcijskog fonda, zaokružio svoje sto-procentno vlasništvo. Obrazlažući odluku da formiraju konzorcijum zaposlenih od isprva šest, a na kraju tri člana redakcije i da kupe medij u kojem rade, Šmit je naveo da „postupak prodaje koji zagovara Agencija ne nudi nikakvu sigurnost radnicima“, jer se nigde ne pominje nastavak nezavisne uređivačke politike, programske šeme na više jezika, niti bilo šta drugo što se tiče zaštite zaposlenih od novog vlasnika. Praktično, radio može da kupi ko god hoće i ko ima novca, i da nakon toga nema više nikakvih obaveza prema radnicima.

Karakteristično za tu privatizaciju jeste da je ova grupa radnika pozvala OEBS i zatražila da ova organizacija nadgleda proces privatizacije srbobranskog radija, i da su predstavnici OEBS-a prihvatili da prate proces privatizacije ovog preduzeća od početka do kraja. Osim toga, na zahtev konzorcijuma radnika, OEBS će sačiniti i detaljnu analizu kompletnog stanja u Radio Srbobranu u petogodišnjem periodu nakon privatizacije, uz kontinuirano praćenje rada ovog medija. Odgovarajući na pitanje zbog čega su zatražili da OEBS nadgleda privatizaciju njihovog medija, Ivica Šmit, danas direktor i glavni i odgovorni urednik, navodi da je to bio pokušaj redakcije da se suprotstavi pritiscima lokalnih političara uoči privatizacije. „Počeli su u redakciju da nam, kao zainteresovani za kupovinu, dolaze različiti likovi, navodni biznismeni, koje smo karakterisali i doživljavali pre kao ljude kojima bi bilo mesto u novinarskim rubrikama o kriminalu i crnim hronikama, a ne kao ugledne poslovne ljude i buduće vlasnike našeg radija. U pitanju su bili očigledni politički interesi pojedinih moćnika. Zainteresovani su dolazili sa podrškom različitih lokalnih političara, a neki su bili toliko bezobrazni da su u redakciju dolazili već sa majstorima i planovima renoviranja prostora. Kao da je svako od lokalnih političara imao nekog svog favorita ili dva, zvrjlali su telefoni

i iskazivane preporuke „kako se radi o dobrom čoveku, pristojnom biznismenu, samo ga mi ne znamo“, pa smo pozvali OEBS da nadgleda situaciju, s verom da ćemo na taj način uspeti da se odbranimo i uozbiljimo proces“. On ocenjuje da je efekat prisustva OEBS-a bio pozitivan, i da su uz podršku te organizacije doznije, u uslove za učešće u privatizaciji, uključeni i kriterijumi koji važe i prilikom izbora, recimo, direktora (da nisu krivično odgovorali).

Iako je Radio Srbobran, koji program emituje na srpskom, mađarskom i romskom jeziku, privatizovan u jeku glasnih protesta i zahteva iz Vojvodine, a najžustrijih iz stranaka manjinskih nacionalnih zajednica (posebno Saveza vojvođanskih Mađara), da privatizaciju medija koji emituju programe i na manjinskim jezicima treba obustaviti zbog opasnosti da novi vlasnici u tržišnim uslovima neće imati interesa da očuvaju programe na jezicima nacionalnih manjina, pozitivno iskustvo sa privatizacijom ovog radija pokazuje da – ni to ne mora da bude pravilo u uslovima rada predvođenog profesionalnim kriterijumima i interesima i potrebama slušalaca. Nakon privatizacije, naime, ne samo da program na manjinskim jezicima nije bio doveden u pitanje, već je doživeo svojevrstni razvoj, pa tako umesto ranijeg četvoročasovnog, ovaj radio sada dnevno emituje šestočasovni program na mađarskom jeziku, što predstavlja pedesetprocentno povećanje obima, a u sadržajnom smislu, ovaj program sada ima oko 150 odsto više sopstvenih informacija nego ranije, kada je prevođenje informacija imalo prevagu.

Umesto ranijih osam zaposlenih, među kojima samo dva novinara uoči privatizacije, danas Radio Srbobran ima ukupno 12 zaposlenih, od kojih je šest novinara. Prema rečima današnjeg čelnika ove kuće, plate zaposlenima nisu povećane nakon privatizacije, ali se ipak relativno redovno isplaćuju. Za razliku od 3,4 do 3,5 odsto učešća u opštinskom budžetu, u vreme kada je to još bio opštinski list, suma koju lokalna samouprava na osnovu ugovora sa ovim jedinim medijem u Srbobranu danas čini, iznosi oko 0,5 odsto u sredstvima lokalnog budžeta. U strukturi prihoda Radio Srbobrana danas, prema rečima čelnika ove kuće, informativni program obezbeđuje 80 odsto sredstava.

UMREŽAVANJE LOKALNIH LISTOVA I PARALELNA IZDANJA

Jedna od karakteristika medijske scene u Vojvodini jeste i da je, uporedo sa procesom privatizacije lokalnih listova, konzorcijum grupe poslovnih ljudi (Vojvodina info) okupio vlasništvo lokalnih i regionalnih listova iz većine velikih vojvođanskih gradova (Kikinda, Sombor, Zrenjanin, Novi Sad, Bačka Palanka, Subotica, Vršac...). Konzorcijum je formirao preduzeće Vojvodina info, u kojem su bili Dušan Stupar, biznismen iz Beograda, Nenad Rončević, preduzetnik iz Novog Sada, Srđan Vučurević, vlasnik ranijeg novosadskog In radija, kao i Predrag Mališanić, a u vreme aukcijskih prodaja listova, član konzorcijuma bio je Miodrag Nikić, raniji vlasnik novosadskog „Građanskog lista“, lista koji danas nosi ime „Nacionalni građanski“.

U vreme kupovine listova, članovi konzorcijuma su izjavljivali da su išli „u kupovinu po svaku cenu“ i da im je namera bila da ukupne lokalne medije u jedinstvene novine na tržištu Vojvodine, kako bi s tiražom postali jedna od ozbiljnijih firmi. Izuzev aukcijske prodaje „Pančevca“, u kojoj su takođe učestvovali, ali neuspešno – na aukcijama za prodaju 70 odsto kapitala više preduzeća, članovi ovog konzorcijuma ponudili su najveće cene i tako postali vlasnici listova:

LIST	POČETNA CENA ZA 70% KAPITALA	OBAVEZNE MINIMALNE INVESTICIJE	TIRAŽ	CENA PRODAJE
SOMBORSKE NOVINE	694.000	366.000	oko 7.000	21.000.000
KIKINDSKE NOVINE	58.000	19.000	4.000	630.000
ZRENJANIN	767.000	1.300.000	11.000	oko 54.000.000
VRČAČKA KULA	305.000	568.000	oko 1.000	360.000
NEDELJNE NOVINE, BAČKA PALANKA	29.000	240.000	oko 1.000	7.800.000

* u dinarima

Mala „imperija“ lokalnih listova u Vojvodini, osvojena na aukcijama, budući da je član konzorcijuma bio i Miodrag Nikić, raniji vlasnik „Građanskog lista“ (ali je list pre dve godine prešao u vlasništvo preduzeća Vojvodina info, a danas

nosi naziv „Nacionalni građanski“, uvećana je još i ovim novosadskim dnevnim listom, „Sremskim novinama“ (prve privatizovane novine u Vojvodini, još 2004. godine), kao i „Subotičkim novinama“. Ovaj list je konzorcijum na Beogradskoj berzi kupio u jesen 2007. godine za 100.000 evra, a kupac je, kao i raniji vlasnik, osim „Subotičkih novina“, dobio i imovinu ove firme, odnosno dvospratnu zgradu na atraktivnom mestu u centru grada (doduše i oko 5.500.000 dinara duga preostalog od prethodnog vlasnika).

Slučaj prethodne privatizacije „Subotičkih novina“, inače, ostao je kao najupečatljiviji primer neuspešne privatizacije medija. List je naime, 2006. godine na aukciji, po ceni od oko 800.000 evra (ili za 57 puta više od početne cene), kupio tročlani konzorcijum privatnih lica – Rajko Stojnić, Rajko Vukojević i Nada Harminc, koja je kao novinar po profesiji bila pokriće za učešće na kvalifikovanoj aukciji. Stvarni kupac bio je, međutim, Rajko Stojnić, preduzetnik, u subotičkoj javnosti poznat kao vlasnik jedne drvare, a koji je, navodno, kapital stekao tokom službe u Legiji stranaca. Devet meseci posle kupovine, posle upornih zahteva zaposlenih kojima plate mesecima nisu isplaćivane, Agencija za privatizaciju raskinula je taj kupoprodajni ugovor, jer novi vlasnici novina nisu ispunjavali mnoge od ugovornih obaveza. Nešto pre odluke Agencije raspao se i sam konzorcijum zbog neslaganja oko vođenja firme, a dotadašnja suvlasnica (simboličnih 5 odsto udela), Nada Harminc, i sama je zatražila raskid ugovora. Zbog malverzacija u poslovanju i dugova koji su napravljeni u ime i na račun „Subotičkih novina“, (podignuta je i hipoteka na zgradu redakcije u korist drugih poslova vlasnika), protiv Stojnića i Vukojevića podnete su krivične prijave, da bi „Subotičke novine“ bile vraćene u Akcijski fond, a potom prodate na berzi.

„Umrežavanje“ praktično najvećih ili najtiražnijih lokalnih listova u Vojvodini u okviru istog konzorcijuma (zapravo je od većih gradova jedino Pančevo izostalo, budući da na aukciji nisu uspeli da kupe i „Pančevac“) moguće je, naravno, posmatrati i sa stanovišta ekonomske logike njegovih članova i mogućih očekivanja da se na taj način ostvare određeni efekti u smanjivanju troškova izdavanja i štampanja listova. Međutim, sa stanovišta prvenstvenog cilja vlasničke transformacije medija, a to je potreba njihovog distanciranja od bilo kojih centara

moći i stvaranja uslova za slobodno, profesionalno i nezavisno informisanje, koncentracija brojnih lokalnih listova u rukama istih vlasnika u okviru konzorcijuma „Vojvodina info“ ima posebnu težinu. Naime, imaju li se u vidu činjenice da su pojedini članovi tog konzorcijuma i u javnosti dovođeni u blisku poslovnu i političku vezu sa jednom političkom opcijom, ili prvenstveno jednom političkom strankom (DSS), čak i sa određenim državnim službama, funkcionisanje ovog konzorcijuma i njihovih listova može se posmatrati i kao tipičan primer interesne povezanosti tajkuna, političkih klanova i medija, odnosno zavisnosti medija i njihovih uređivačkih politika od imalaca ekonomske moći i njihovih političkih uverenja. Da je u takvim uslovima skoro iluzorno govoriti o postojanju nezavisnih medija koji bi bili u službi javnosti i javnog interesa, a ne u službi interesa pojedinih lobija, svedoči i činjenica da su mnogi listovi koje je taj konzorcijum preuzimao preko noći ostajali bez brojnih, do tada uvaženih, novinarskih autora i značajnih tema koje su pokretali, uz primetan zaokret u uređivačkoj politici nekih od tih listova. Neslaganje redakcija ili delova redakcija sa uređivačkom politikom ili stavovima novih vlasnika dovelo je i do pravog uređivačkog i tiražnog sunovrata pojedinih listova, a tipičan primer za to jeste krah novosadskog „Građanskog lista“ s ranije respektabilnim tiražom, kojeg je konzorcijum „Vojvodina info“ preuzeo pre dve godine. List je, ostavši bez najboljeg dela uređivačkog, novinarskog i autorskog kadra (koji nisu pristajali da rade u „novinama za male radikale“), doživeo da padne na tiraž od svega 1.300 primeraka, sa značajnim dugovima prema štampariji i novinarima, što je prilikom podnošenja ostavke priznao i raniji direktor lista i jedan od članova konzorcijuma Tihomir Trišić, uz opaske o navodnim „ideološkim razlikama“ do kojih je došlo između njega i ostale četvorice članova konzorcijuma. Novinari lista, koji danas izlazi pod nazivom „Nacionalni građanski“, bili su više puta suočeni sa prekidima i zaostajanjima u isplati plata.

Ne samo da se pokazalo da privatizacija lokalnih medija u Vojvodini u brojnim slučajevima nije donela očekivano povećanje nivoa nezavisnosti i slobode tih medija, odnosno bolji kvalitet i profesionalizam novinara koji u njima rade, nego su privatizacioni procesi kod štampanih medija bili praćeni često i lomovima, koji su rezultirali cepanjem redakcija i formiranjem novih listova. Zbog nepristajanja

delova redakcija na uređivačku politiku bilo novopostavljenih redakcijskih čelnika od strane lokalnih političkih tutora, bilo novih vlasnika listova, simptomatičan je upravo primer Vojvodine za fenomen „paralelnih izdanja“ – novina sa sličnim nazivima i različitim uređivačkim koncepcijama. U mnoštvu vojvođanskih opština, tako, počela su da izlaze, pa potom prestala, ili još uvek izlaze dva paralelna izdanja, kao što su recimo „Zrenjanin“ i „Zrenjaninske novine“, „Subotičke“ i „Subotičke novine“, „Kikindske“ i „Kikindske novine“, „Pančevac“ i najpre „Pančevac Pres“, a potom zbog sudskog spora oko naziva, danas „Ppres“...

Uz prvu kupoprodaju „Subotičkih novina“, naime, vezan je i nastanak novih, takođe nedeljnih novina u Subotici, koje je pokrenuo novosadski „Dnevnik“ (koji je u većinskom vlasništvu nemačkog izdavačkog koncerna WAZ), i to s redakcijom sastavljenom od bivših novinara „Subotičkih novina“. Naime, kada su svojevremeno saznali ko je stvarni kupac njihovih novina, veliki deo redakcije prihvatio je ponudu i prešao u novine u osnivanju, s nazivom „Subotičke“, a u staroj redakciji ostalo tek nekoliko zaposlenih. „Kikindske“, pokrenute još 1998. godine, našle su se 2004. godine takođe pod okriljem „Dnevnika“, odnosno kompanije Vojvodina press, kao svojevrsno paralelno izdanje opštinskom listu „Kikindske novine“, koji je bio najpre pod patronatom i partijskom kontrolom lokalnih vlasti, a docnije privatizovan i prešao u vlasništvo konzorcijuma Vojvodina info. „Zrenjaninske novine“ takođe su izlazile u izdanju kompanije Vojvodina press, odnosno „Dnevnika“, dok je jedan broj zaposlenih u „Pančevcu“ formirao konzorcijum da se prilikom prodaje na aukciji lista zaštiti od nepoželjnih vlasnika, ali budući da nisu uspeli da otkupe svoj list (prodat za astronomsku sumu od oko 2.200.000 evra), osnovali su svoje preduzeće i pokrenuli izdavanje paralelnog lista sa ambicijom „da se bore za slobodno informisanje i protiv tajkunskih novina“. Novi vlasnik nekada najprofitabilnijeg lokalnog lista u Srbiji, „Pančevac“, postala je naime Cvjeta Marković iz Beograda, iz porodice koja je u prethodnih nekoliko godina uložila oko 12 miliona evra u kupovinu poljoprivrednih preduzeća na teritoriji opštine Pančevo.

Bez obzira na kvalitet ovih paralelnih izdanja, pokazalo se, međutim, da su zbog slabe ekonomske moći sredina u kojima izlaze, visokih troškova izdavanja

novina i malih tiraža, sa oglašivačima nevelike ekonomske moći, kao i uvrežene, višedecenijske navike čitalaca na „stara izdanja“ (posebno u oglašavanju i plaćanju čitulja kao značajnog ekonomskog zaleđa lokalnih novina), na delu „crni dani“ za lokalne novine, i da predstoji težak period za njihov opstanak. Tako je i „Dnevnik Vojvodina press“ krajem prethodne godine, obrazloživši to ekonomskim razlozima, ukinuo svoje „Subotičke.“ kao i „Zrenjaninske novine“, dok su se „Kikindske“ samoorganizovale pa i nadalje uspešno izlaze, a izlazi i pančevački „Ppresc“. Zbir svih ovih okolnosti, kao i pad tiraža lokalnih novina i problemi kašnjenja u isplatama novinarskih plata i u listovima u okviru konzorcijuma „Vojvodina info“, uz evidentne i već osetne negativne posledice ekonomske krize na položaj medija, daju ukupno prilično sumornu sliku o perspektivi lokalnih štampanih medija.

Prema podacima Pokrajinskog sekretarijata za informacije, inače, pored tri radio i dve TV stanice, pre donošenja Zakona o javnom informisanju, obavljena je vlasnička transformacija u tri lista. Podaci o privatizaciji listova u zakonskom roku su sledeći:

PRIVATIZOVANO	NIJE PRIVATIZOVANO	PRESTALI DA IZLAZE
14 (10 sa stranicama na manjinskom jeziku)	1 (sa stranicama na manjinskom jeziku)	5 (3 sa stranicama na manjinskom jeziku)

RASKINUTI UGOVORI

Izrazito teška situacija karakteristična je za neke od vojvođanskih medija s poništenim ugovorima o privatizaciji. Dramatičan je položaj Radio Sombora, koji je zbog neuspešne privatizacije gotovo u agoniji, budući da je prethodnom privatizacijom (u novembru 2007.) bio skinut sa gradskog budžeta, a nakon raskidanja ugovora o privatizaciji u leto 2008. godine, ostao da tavori do nove prodaje. U međuvremenu je slušanost radija opala, broj zaposlenih u odnosu na vreme pre privatizacije je prepolovljen (sa 25 na 12), radne prostorije su šestostruko manje, a zaposlenima se od 2008. godine, u najboljem slučaju, isplaćuje minimalac. Ra-

dio Sombor je 2009. godinu završio sa gubitkom od 3.500.000 dinara, a u prva tri meseca 2010. godine zaposlenima nije isplaćena nijedna plata. Osim iz republičkih i pokrajinskih izvora, ovom radiju je po opštinskom konkursu dodeljeno milion dinara, što je dovoljno jedino za pokriće dve minimalne plate zaposlenih, dok objedinjeni prihodi sa lokalnog, pokrajinskog i državnog nivoa obezbeđuju pokrivanje tek oko polovine troškova i u postojećim skućenim uslovima.

Zbog neispunjavanja obaveza novih vlasnika (konzorcijum koji je formirao „Vojvodina info“), u januaru 2010. godine raskinut je ugovor i o prodaji „Kikindskih novina“, koje su u vreme privatizacije (2007.) uređivački bile bliske tadašnjoj opštinskoj radikalskoj vlasti, da bi posle njene promene, političke simpatije prešle na druge političke stranke, što je vidno i po tome da se saopštenja SNS-a i DSS-a prenose u celosti, za razliku od drugih političkih stranaka koje, naročito one u lokalnoj vlasti, dobijaju manje prostora. Preostalih devet zaposlenih u „Kikindskim novinama“ (od kojih četvoro novinara) od leta 2009. dobijaju minimalac u iznosu od 13.000 do 15.000 dinara, a prilikom otpuštanja tehnološkog viška u maju 2009. godine otkaze je, uz pravnicu, dobilo troje novinara, svi sa fakultetskom i ili višom spremom, dok su svi zaposleni sa srednjom školom ostali u radnom odnosu. Opušten je tada i jedini novinar koji je pripremao stranicu na mađarskom jeziku u listu (sada je angažovan kao honorarni saradnik), kao i jedina samohrana majka u kolektivu. Opušteni, na dan otkaza, nisu dobili zaostalih šest plata, a docnije im je isplaćen minimalac, dok otpremnine nisu isplaćene, pa su sudski postupci u toku.

Istog dana (22. januar 2010.) kada je poništena privatizacija „Kikindskih novina“, Agencija za privatizaciju raskinula je i ugovor o prodaji JNIP „Pančevac“, takođe zbog neispunjavanja obaveza novog vlasnika. Mada je situacija u „Pančevcu“ značajno drugačija, imajući u vidu činjenicu da se radi o novinama koje su slovile za najprofitabilniji lokalni list sa respektabilnim tiražom od oko 14.000 primeraka i sa 140-godišnjom tradicijom izlaženja, u kojem zaposleni i nadalje, nakon posprivatizacionog umanjivanja, primaju iznadprosečne plate – slučaj neuspele privatizacije „Pančevca“ zaslužuje posebnu pažnju, budući da se radi o listu koji je na aukciji, uz oštro nadmetanje, prodat po astronomskoj ceni

od gotovo 2.200.000 evra vlasnici iz porodice koja se bavila poslovima i biznisom u oblasti agrara. Sve to zajedno otvara ne samo dilemu o tome koji su stvarni ili prikriveni motivi kupaca medija, ili kakva je sudbina privatizovanih medija u kojima nove „gazde” zanima isključivo profit, nego i o tome koji su razlozi da je država punih 11 meseci tolerisala neispunjavanje obaveza vlasnika najskuplje prodatog lokalnog lista u Srbiji. Treba, naime, imati u vidu da je kupoprodajni ugovor predviđao isplatu izlicitirane cene u šest rata i da je prva (u iznosu od oko 360.000 eura) uplaćena 20. februara 2008. godine, a da druga rata (sa rokom do 20. februara 2009. godine) nije nikada isplaćena, što znači da se sa raskidanjem ugovora čekalo bezmalo godinu dana, bez ikakvih sankcija. Slučaj privatizacije „Pančevca”, nadalje, poučan je i sa aspekta negativnih posledica unutrašnjih podela i „ratova” u novinarskim kolektivima, međusobnog sukobljavanja i rivalstva – najpre između onih koji su nakon privatizacije ostali u „Pančevcu” i dela kolektiva koji je osnovao „Pančevac Pres”, potom „Ppresc” – a potom i međusobnog razmimoilaženja zaposlenih koji su ostali u „Pančevcu”, a koji su izgubili jedinstvo kolektiva prema nastupu novog „gazde”, što je sve, nakon što su već u leto počela zakašnjenja u isplati plata (a da je od jula do decembra 2008. preko 20 zaposlenih napustilo „Pančevac”), na kraju u leto 2009. godine rezultiralo i svojevrsnim apsurdom da su zaposleni prihvatili sugestiju novog medijskog „gazde” i sami pismeno zatražili smanjenje svojih plata za četvrtinu, iako ih je štitio socijalni ugovor nakon privatizacije, kojim se vlasnik obavezao da im neće smanjivati plate.

PRIVATIZACIJA I MANJINSKI MEDIJI

Iako je stanje u oblasti informisanja na jezicima nacionalnih manjina u Vojvodini tema za posebnu analizu, značajno je ovom prilikom napomenuti da je do zaustavljanja ukupnog procesa vlasničke transformacije u medijima došlo upravo zbog činjenice da je taj proces započeo a da nije pronađen model kojim bi se zaštitilo pravo nacionalnih manjina na informisanje na maternjem jeziku. Odnosno, nisu izgrađeni mehanizmi koji bi obezbedili da se, i nakon privatizacije medi-

ja, očuva raniji obim i stepen ostvarivanja tog prava, sa inače višedecenijskom tradicijom u Vojvodini. Mada se debata o ovom važnom pitanju medijske reforme, uz često ošro sukobljene stavove, u javnosti punim intenzitetom vodila tokom poslednje godine privatizovanja medija, i mada je od zaustavljanja tog procesa (oročenog svojevremeno zaključkom Vlade na 180 dana, pa naknandno produžavanog) proteklo više od 27 meseci, jasna strategija i model za rešavanje ovog problema, kao uslova za nastavak procesa privatizacije, još uvek ne samo da nije na vidiku, nego očigledno i nije u agendi prioriteta vlasti.

Promena vlasničke strukture listova koji izlaze na jezicima nacionalnih manjina se, inače, i ne poteže i ona se smatra zatvorenom, nakon što su osnivačka prava nad ovim medijima sa Skupštine Vojvodine preneti na manjinske nacionalne savete 2004. godine, i time je formalno i ispunjen osnovni zakonski uslov da država, odnosno autonomna pokrajina više ne može da bude osnivač tih medija, iako Pokrajina i nadalje finansijski pomaže njihovo izlaženje. Ostalo je, međutim, još uvek otvoreno pitanje u kojoj meri je ovo rešenje uistinu i ostvarilo deatizaciju ovih medija i obezbedilo, u informisanju pripadnika nacionalnih manjina, zaista slobodnu i nezavisnu poziciju tih medija u odnosu na, pre svega, manjinske političke elite, odnosno osnivače.

Zanimljivo je pomenuti i rešenje koje je bilo primenjeno u slučaju nedeljnog lista koji izlazi na mađarskom jeziku u opštini Sombor – tim više jer je ono ranije često isticano i kao mogući originalni model i za neke lokalne medije koji emituju programe na manjinskim jezicima – a koje je sprovedeno kroz prenošenje osnivačkih prava sa opštine na udruženje građana, odnosno nevladinu organizaciju manjinske zajednice. Naime, imajući u vidu, obavezu privatizacije lokalnih novinsko-izdavačkih ustanova, Savet za međunacionalne odnose lokalne samouprave Sombor predložio je da se osnivačka prava Novinsko-izdavačke ustanove „Dunatáj” sa opštine prenesu na nevladinu organizaciju Mađarska građanska kasina i nakon toga je, uz saglasnost Nacionalnog saveta mađarske nacionalne manjine, Skupština opštine Sombor na sednici 29. marta 2006. godine i donela odluku o tom prenosu osnivačkih prava, pri čemu je opština i dalje ostala vlasnik sredstava NIP-a, uz prihvatanje obaveze da će nastaviti da finansira izlaženje

lista sa novim osnivačem. Tri godine nakon primene ovakvog modela, međutim, fiksna budžetska stavka za finansiranje lista na mađarskom jeziku „Dunatáj”, pred samo donošenje odluke o opštinskom budžetu za 2010. godinu, izostala je, pa je tako ova obaveza opštine naprasno prebačena u kategoriju konkursnog finansiranja. Ovakva odluka lokalne samouprave izazvala je ne samo brojne i kritičke reakcije – koje su polazile od ocene da u tim uslovima nije garantovan siguran opstanak manjinskog lista – nego je zbog spore konkursne procedure (mada je raspisan za sumu adekvatnu ranijoj budžetskoj stavki), list u prva tri meseca ostavila bez i jednog opštinskog dinara, zbog čega u tom periodu, recimo, nisu ni isplaćivane plate zaposlenima, niti pokriveni neki od troškova izlaženja lista.

Prema podacima Pokrajinskog sekretarijata za informacije, u Vojvodini do sada nije privatizovan 21 opštinski elektronski medij, od kojih 17 emituje programe i na manjinskim jezicima. Neizvesna sudbina ovakvih programa nakon privatizacije, zbog moguće nezainteresovanosti novih vlasnika za njihovo zadržavanje i nepostojanje rešenja koja bi garantovala očuvanje tog i ustavnog prava na informisanje na manjinskom jeziku, predstavljali su osnovni razlog za stopiranje procesa privatizacije medija u Srbiji. Uvidom u hronologiju zbivanja na javnoj sceni u vezi sa ovim pitanjem, moguće je, međutim, zaključiti da se u proces medijske reforme krenulo bez neophodne ozbiljne pažnje, uz stihijski odnos svih aktera prema ovom pitanju, sa najčešće zakasnelim reakcijama, o čemu svedoče i različiti stavovi, koje su do pred sam finiš privatizacionog krajnjeg roka iznosili čak i predstavnici različitih ministarstava u okviru iste vlade.

Nemoguće je, otuda, oteti se utisku da je i odluka o zaustavljanju procesa privatizacije u elektronskim medijima, doneta krajem decembra 2007. godine, bila zapravo motivisana trenutnim političkim interesima vladajuće elite (zbog približavanja datuma predsedničkih izbora u Srbiji), a ne ozbiljnim shvatanjem potrebe da država treba da stvori odgovarajući ambijent za očuvanje i finansiranje programa na jezicima manjina. Naime, iako su odmah po stopiranju privatizovanja lokalnih elektronskih medija, ključni državni i politički akteri javnosti poslali zajedničku poruku da treba „u kratkom roku predložiti odgovarajuće rešenje za

dalji proces privatizacije lokalnih medija koji emituju program na jezicima nacionalnih manjina“ i da je „konstatovana spremnost da se što pre usaglasi sistemsko rešenje u toj oblasti“, to rešenje se – uz još uvek postojeća različita mišljenja i iznošenje različitih predloga – i dalje jasno ne nazire, a posebno ne politička volja da se njegovim jasnim definisanjem odblokira neophodan proces završetka vlasničke transformacije u medijima.

ZAVRŠNE NAPOMENE

I pored evidentno mnogih loših poteza, iskustava sa uticajem krupnog kapitala, politike ili sitnijih ili krupnijih interesa u dosadašnjem toku privatizacije medija, i trenutne situacije kao posledice različitih političkih interesa, prisutno šarenilo na medijskoj sceni u kojem mediji u opštinama rade u neravnopravnim uslovima nameće potrebu da se što skorije harmonizuju zakonski propisi i pronade način za sprovođenje nove strategije privatizacije medija, koja bi u punoj meri garantovala očuvanje i razvoj informisanja na manjinskim jezicima, kao ključnog uslova da ovaj proces bude nastavljen, a koji jeste nezaobilazni preduslov da mediji budu izuzeti ispod patronata lokalnih vlasti.

Osetan, izrazito negativan, uticaj ekonomske krize upravo po medijsku sferu izvesno će postojeću neravnopravnost medija koji su dosad privatizovani i onih koji još nisu – dodatno, a moguće i dramatično povećati. Već je prošlogodišnja anketa u lokalnim samoupravama većih gradova i opština u Vojvodini (Kikinda, Zrenjanin, Sombor, Subotica, Novi Sad, Sremska Mitrovica, Vršac, Pančevo) pokazala da obim planiranih sredstava za finansiranje informisanja na lokalnom nivou nigde, realno, nije bio veći od takve budžetske stavke u prethodnoj godini. U većini slučajeva ta budžetska stavka bila je ista (nešto su već bila smanjena ukupna sredstva za medije u Sremskoj Mitrovici), ali je period nakon toga pokazao da je u gotovo svim sredinama nastupilo vreme štednje lokalnog dinara namenjenog informisanju (recimo u Pančevu je smanjenje od 10 do 15 odsto), pa planirani konkursi nisu mogli biti raspisani ili ostvareni. Pokazalo se da apsolutni prioritet u finansiranju lokalnog informisanja u gradovima i opštinama

uživaju elektronski mediji koji još nisu privatizovani i čiji su vlasnici još uvek gradovi i opštine, pa tako subvencije za njihovo funkcionisanje i predstavljaju početnu „sigurnu“ stavku u sumi za finansiranje informisanja. Tako je, recimo, i u slučaju Novog Sada (TV Apolo), Zrenjanina (Radio Zrenjanin), Subotice (Radio Subotica), Pančeva (RTV Pančevo) i Kikinde (Informativni centar Kikinda). Karakterističan je i upozoravajući bio upravo primer Kikinde, u kojoj je lokalna samoprava planirala da za Informativni centar (Radio Kikinda) izdvoji dvanaest miliona dinara, a za finansiranje ostalih medija i programskih sadržaja ukupno jedanaest miliona dinara. Od ove sume, konkurs za oko šest miliona dinara, mada već raspisan, bio je prošle godine i poništen, a praktično je „konkursni dug“ lokalne samouprave od tri miliona dinara iz 2009. prenet u planovima na 2010 godinu.

U većini anketiranih lokalnih sredina, inače, navode da se, osim budžetskih stavki planiranih za funkcionisanje neprivatizovanih elektronskih medija, izdvojena sredstva za finansiranje informisanja dodeljuju putem konkursa, a ređe po ugovorima o saradnji. Tako je, primera radi, u Novom Sadu, gde se inače, osim finansiranja TV Apola, konkursno finansiraju projekti u oblasti informisanja, ali isključivo za informisanje nacionalnih manjina na jezicima manjina i osoba sa posebnim potrebama. I ovaj novosadski, kao i primer Pančeva (stranice u listu na rumunskom „Libertatea“) pokazuju da su osim obezbeđivanja egzistencije neprivatizovanih lokalnih elektronskih medija, potrebe informisanja na jezicima nacionalnih manjina na lokalnom nivou, takođe, među relativno visokim prioritetima.

Iskustvo u poslednjih godinu dana potvrdilo je da je već postojeća neravnopravnost privatizovanih lokalnih medija, koji rade u tržišnim uslovima, s jedne, i neprivatizovanih medija koji su na opštinskim budžetima, s druge strane, u uslovima ekonomske krize i finansijskih restrikcija, postala nesumnjivo još izoštrenija. U nepovoljnim ekonomskim okolnostima, konačno, prisutni su i argumenti o potrebi očuvanja medijskih resursa u lokalnim sredinama, kao povoda za čekanje „boljih vremena“ za nastavak privatizacije, ali se, istovremeno, ne bi smelo smetnuti sa uma da je i ono što se finansira iz budžeta dovoljno samo da bi,

u najboljem slučaju, lokalni mediji opstali na postojećem ili minimalnom nivou, bez ikakvih razvojnih mogućnosti. Na kraju, ne treba zaboraviti ni činjenicu da je istraživanje (Novosadske novinarske škole) u vojvođanskim opštinama pokazalo da i same lokalne samouprave smatraju da mediji više ispunjavaju potrebe opštine nego samih građana.

Dodela dozvola za emitovanje i piratski radio

*Analiza dosadašnjeg procesa regulisanja
radiodifuzije, dodele dozvola u AP Vojvodini
i pojave piraterije*

UVOD

S preko pet časova, koliko dnevno provode ispred televizora, gledaoci u Srbiji su poslednjih godina izbili u sam svetski vrh. Da li je to rezultat kvaliteta programa ili je posredi neki drugi uzrok, nije lako utvrditi, kao ni to da li na toliko veliku gledanost utiče, i dalje izuzetno nizak, obrazovni nivo velikog dela populacije ili, prosto, višak vremena kao posledica masovnog smanjenja broja zaposlenih poslednjih meseci.

Tri godine od dodele prvih dozvola za emitovanje radijskog i televizijskog programa za nacionalno pokrivanje, sredinom 2008. godine, raspodeljene su i poslednje frekvencije za lokalno pokrivanje u Vojvodini. U međuvremenu je, u skladu s redosledom propisanim Zakonom o radiodifuziji, RRA (Republička radiodifuzna agencija) dodelila i dozvole za pokrajinsko i regionalno pokrivanje. Tako je svim zainteresovanim pružena šansa da na nižem nivou, barem delimično, kompenzuju ono što možda nisu ostvarili na višem. Nekako u isto vreme kada su dodeljene poslednje lokalne frekvencije, iz etra je nestala jedina pokrajinska komercijalna TV, posle nešto više od dve godine od „pobede“ na konkursu. Zbog

duga koji je narastao na oko trideset miliona dinara, RRA je naredila gašenje Super TV, a zaposleni su stupili u štrajk, pokušavajući tako da od vlasnika naplate zaostale plate. Tako je Vojvodina već više od godinu dana bez ove frekvencije, a tako će ostati sve dok ne započne proces digitalizacije televizijskog terestričkog emitovanja. Tada će se stvoriti uslovi da se ponovo razmotri pitanje koliko je pokrajinskih frekvencija zapravo potrebno.

Jedina radijska komercijalna dozvola sa pokrajinskim pokrivanjem dodeljena je tek posle ponovljenog konkursa i drastičnog smanjenja naknade za dozvolu za emitovanje. Tu dozvolu dobio je Radio AS FM iz Novog Sada, koji se ubrzo suočio sa problemom podizanja složene predajničke mreže.

Zahvaljujući dominaciji Fruške gore i Vršackog brega, u AP Vojvodini je relativno lako ostvariti veliki procenat pokrivenosti i teritorije i populacije u većini zona pokrivanja radio i TV stanica. Takođe, blizina Avale i visokih kota u blizini Beograda, omogućava pokrivanje velikih delova Srema, Banata i, u nešto manjoj meri, Bačke signalima beogradskih stanica. To značajno poboljšava ponudu velikom broju građana Vojvodine, ali istovremeno predstavlja i veliku konkurenciju vojvođanskim emiterima. Samo nekoliko vojvođanskih emitera dopire svojim signalima i do gledalaca i slušalaca u Beogradu, ali su veoma slabo prisutni na oglasnom tržištu prestonice. S druge strane, beogradske stanice imaju značajan uticaj na šire okruženje, koristeći pri tome dobru poziciju najjačeg trgovačkog, poslovnog, obrazovnog i kulturnog centra u zemlji.

Sada, na polovini perioda važenja prvih dodeljenih dozvola, akumulirano je dovoljno iskustva o emitovanju i poslovanju u legalnim uslovima. Svi – emiteri, publika, regulatorna tela i državni organi – imaju daleko jasniju sliku o elektronskim medijima i njihovom mestu u savremeno uređenom društvu. Najavljene strategije razvoja medija na republičkom i pokrajinskom nivou idealna su prilika da se to iskustvo iskoristi u planiranju medijskog okruženja budućnosti. Budućnost medija, što zbog tehnoloških promena, što zbog krize i procesa pridruživanja Evropskoj Uniji, nije ništa manje neizvesna nego početkom decenije kada je uređivanje započelo.

REGULATIVA

Dodelom dozvola za emitovanje, zatvoreno je jedno poglavlje regulisanja elektronskih medija i započeto drugo, po svemu sudeći jednako neizvesno i kontroveržno kao i prethodno. Aktuelna kriza ogolila je svu nelikvidnost domaće ekonomije, što je medijima, već savijenim pod teretom dugova, dodalo nove namete pristigle legalizacijom statusa i uvođenjem reda u plaćanje u zemlji.

Već sam početak aktuelne ekonomske krize krajem 2008. i početkom 2009. godine stavio je na probu rezultate tek završenog procesa legalizacije emitovanja u zemlji, i pred sve medije postavio bolno pitanje održivosti u sasvim novim uslovima. S mnogo zebnje, pre godinu dana postavljeno je pitanje koliko su sve do tada peduzete mere i okončani proces dodele dozvola zbilja osnažili medije i osposobili ih za tržišnu utakmicu. Ubrzo se pokazalo da su obaveze preuzete legalizacijom za medije prevelike, a da državne institucije i regulatorna tela nemaju uvek brze i jednostavne odgovore na sve izazove tržišta u kriznim vremenima.

Regulatorni okvir za radiodifuziju i telekomunikacije u velikoj meri je zaokružen, daleko bolje i sveobuhvatnije nego u većini drugih sektora u zemlji. Početkom decenije, na insistiranje EU, donošeni su medijski i srodni zakoni, formirana nezavisna regulatorna tela, uvedene procedure raspolaganja ograničenim resursima i uspostavljena prva tržišna pravila. Tada, na samom početku, bilo je dosta nerazumevanja za ceo proces regulacije, kako u stručnoj tako i u široj javnosti. Zamerano je što je nametnut baš takav redosled po kome se započelo baš sa medijima, uprkos ogromnim problemima i u drugim oblastima. Samo je mala grupa entuzijasta, uz stalne spoljne pritiske, „gurala“ ovaj težak proces i sada, kada je okvir uz velike napore uspostavljen, može se očekivati da upravo mediji i delatnosti zasnovane na novim komunikacionim platformama, svojim delovanjem i poslovanjem doprinesu uređenju i drugih sektora. Upravo su podizanje svesti, aktuelizovanje ključnih problema i nametanje pravih tema u pravo vreme osnovni zadaci medija u demokratskom društvu i trebalo bi da budu od ogromne pomoći građanima, ali i donosiocima odluka u teškim, kriznim vremenima, posebno u društvu koje je još uvek velikim delom zaglavljeno u tranzicionom mulju.

Mada su Zakon o radiodifuziji i Zakon o telekomunikacijama doneti još 2002. i 2003. godine, uslovi za raspisivanje prvih konkursa stvoreni su tek početkom 2006. U međuvremenu je formirana Republička radiodifuzna agencija (RRA) i odgovarajuća Republička agencija za telekomunikacije (RATEL), sasvim nova samostalna regulatorna tela, nezavisna od državnih organa. Izbor članova Saveta RRA pratile su brojne kontroverze, uz ponavljanje izborne procedure u Narodnoj skupštini, tako da je ovaj ključni organ koji donosi sve odluke iz nadležnosti Agencije, formiran tek 2005. godine. U međuvremenu, nešto dalje od očiju šire javnosti, izabran je i Upravni odbor RATEL-a, čime su oba regulatorna tela započela svoj život.

Danas, kada su pojedinim članovima ovih tela istekli prvi mandati, s oprezom se može konstatovati da ove oblasti prednjače po urednosti u medijskoj sferi i da su među retkima u zemlji po usklađenosti sa standardima Evropske Unije. S druge strane, štampani mediji su donedavno delovali bez (samo)regulatornog tela, bez transparentne evidencije tiraža i remitende, a prodajna mesta su u skladu sa haosom nasleđenim iz devedesetih. Knjižare svakodnevno gube bitku sa „otimačima poslovnog prostora“ na nemilosrdnom tranzicionom tržištu nekretnina. Izuzev bankarskog i finansijskog sektora, praktično svima tek sleduje savremeno uređenje u skladu sa evropskom praksom i stvaranje nužnog tržišnog okruženja. Čak ni ključni infrastrukturni energetski i transportni sektori nemaju zakone, regulatorna tela i tržišna pravila usklađene sa EU, a glavni igrači na tržištu i dalje su javna preduzeća pod čvrstom državnom ili, tačnije rečeno, stranačkom kontrolom, izuzev NIS-a koji je posle kontroverzne prodaje većinskog paketa Rusima i dalje zaštićen monopolom. Slično je i sa zdravstvom, školstvom i socijalnom zaštitom. Ogroman deo divlje gradnje, ni šest godina od donošenja Zakona o planiranju i izgradnji, nije legalizovan. Nije bolje ni sa zaštitom životne sredine, zdravom hranom, kulturom, sportom... Čak su sredinom decenije, u periodu nove etatizacije, centralizacije i monopolizacije, na netransparentan način doneti neki od najvažnijih zakona koji su nas u ovim oblastima dodatno odmakli od EU, uređenog tržišta i jednakih šansi za sve.

S jedne strane, onima kojima su elektronski mediji i posao i sudbina izgleda da je situacija daleko od idealne, čak katastrofalna, s obzirom na činjenicu da su, zahvaljujući raznim propustima države, mnogi mediji dovedeni na ivicu opstanka. Ali, s druge strane, treba priznati da za radiodufuziju napokon postoje pravila i da se bar jedan deo tržišne utakmice igra po zadatim pravilima. Pomak je primetan posebno kada se, po prirodi svoga posla, osvrnu na ostale oblasti.

Postepeno izlazeći iz potpunog medijskog haosa devedesetih, često sporo i posrćući, emiteri se sada nalaze u suštinski izmenjenoj situaciji, s legalnim frekvencijama i sa hrpom pravila i obaveza koje treba da poštuju. S druge strane, veliki deo društva i dalje je na samom početku tranzicije, izmrcvaren beskonačnim čekanjem i lutanjem. U našem društvu, koje još uvek ima potpuno neevropski procenat nepismenih i trajavo obrazovanih, elektronski mediji sada, kada su u ogromnom delu legalizovani i uređeni, imaju važnu ulogu u demokratskim procesima koji tek predstoje. Prošavši kroz mukotrpan i dugotrajan proces dobijanja dozvole za emitovanje i legalizaciju svoje delatnosti, mediji su skupili i sopstveno bolno iskustvo tranzicije i zauzimanja mesta na tržištu. Emiteri su, među prvima u domaćoj ekonomiji, prošli kroz proces sticanja prava na legalan rad, a izuzetno je značajna činjenica da su kroz to prošli svi emiteri, na svim nivoima, i da njihov broj ukupno obuhvata preko 400 radija i televizija! S nezamenljivim sopstvenim iskustvom, mediji sada mogu odigrati svoju najvažniju društvenu ulogu kontrolora svih vrsta vlasti i monopola. Takođe, s punim pravom mogu zahtevati poštovanje pravila za sve učesnike na tržištu i zaštitu za sve koji se pravila drže. Mada se sada, usred krize, to čini kao preterano idealizovanje uloge medija, upravo su krize pravo vreme za nametanje novih pravila i nove prakse, i uspostavljanje mehanizama koji će umanjiti šanse za ponavljanje grešaka iz prošlosti.

U poslednjih godinu dana, što zbog sugestija iz Evropske Unije, što pod pritiskom samih medija i drugih igrača na tržištu, država se odlučila da ide sa značajnim izmenama sistemskih zakona. Tako je još pre dve godine pokrenuta inicijativa za donošenje zakona o nedozvoljenoj medijskoj koncentraciji vremenom evoluirala u inicijativu za donošenje zakona o elektronskim medijima, koji treba da zameni postojeći Zakon o radiodufuziji, na čemu radi Radna grupa Ministarstva

kulture i OEBS-a. S druge strane, Ministarstvo za telekomunikacije i informaciono društvo početkom 2009. pokrenulo je inicijativu za donošenje zakona o elektronskim komunikacijama koji bi trebalo da zameni Zakon o telekomunikacijama. Međutim, posle pažljivo sprovedene javne rasprave, brojnih uvažanih i još većeg broja neuvažanih primedbi, Predlog zakona je krajem godine povučen iz procedure bez posebnog obrazloženja. U međuvremenu, pokrenuta je procedura za prodaju paketa akcija Telekom Srbija, čime je situacija u ovoj oblasti dodatno iskomplikovana. Sredinom 2009. godine, Vlada je donela za elektronske medije izuzetno važnu Strategiju za prelazak sa analognog na digitalno emitovanje radio i televizijskog programa u Republici Srbiji. Strategija sadrži i izuzetno ambiciozan Akcioni plan koji predviđa da se proces digitalizacije televizijskog emitovanja okonča gašenjem analognih predajnika do 4. aprila 2012 godine. Krajem godine, Vlada je počela da sprovodi Akcioni plan, izdvajajući iz RTS-a Emisionu tehniku i veze (ETV) u javno preduzeće, posebno osnovano za tu namenu.

KONKURSI

U svakodnevnom, običnom govoru često se mogu čuti termini – dodela frekvencija, konkurs za frekvencije, dozvola za frekvenciju – ali to su prilično neprecizni izrazi i, kao takvi, čest su izvor nesporazuma. Inženjeri u svom žargonu koriste izraz frekvencija/lokacija, uvažavajući za Vojvodinu posebno važnu činjenicu položaja predajnika. Mada nešto precizniji, ni ovaj izraz ne obuhvata sve što je potrebno. Dozvole za emitovanje dodeljene su na osnovu konkursa raspisanog za precizno određen skup parametara, koji u potpunosti određuju buduću „frekvenciju“ u medijskom etru. Konkursi su raspisani na osnovu Plana raspodele frekvencija/lokacija za terestričke analogne FM i TV radiodifuzne stanice za teritoriju Republike Srbije. Plan je poslednji put izmenjen krajem 2009. godine („Službeni glasnik RS“ 2/2010), nakon čega je sredinom marta raspisan dodatni konkurs za izdavanje radijskih i televizijskih dozvola. U Planu je za svaku frekvenciju data i precizna lokacija, sa geografskom dužinom i širinom, nadmorskom visinom lokacije predajne antene i njenom visinom, polarizacijom i sektorom, odnosno

azimutom maksimalnog zračenja. Ceo ovaj naizgled heterogen skup podataka zapravo određuje osnovne tehničke parametre zračenja, zonu pokrivanja, domet predajnika i, na kraju krajeva, broj potencijalnih slušalaca i gledalaca. Za potpuno razumevanje ovog skupa podataka važna je pretpostavka realnog sagledavanja šansi svakog emitera na radiodifuznom tržištu. Visoka antena na visokoj lokaciji daje ogromnu, praktično nenadoknadivu prednost samo zahvaljujući svojoj poziciji koju nikakvo pojačanje snage predajnika više ne može nadoknaditi. Navedena izražena snaga, opet, ne odnosi se samo na snagu predajnika već obuhvata i dobitak na anteni, odnosno antenskom sistemu. Za radio je značajno kakva je polarizacija i predviđeni sektor zračenja. Za TV je, opet, poželjan što niži kanal, što garantuje veći domet i bolje prostiranje.

Predlažući prvobitni Plan raspodele, RATEL se rukovodio pre svega međunarodno usaglašenim, kodiranim frekvencijama i, dodatno, onima koje su u ranijem periodu „proverene kao dobre“, odnosno sa dobrim pokrivanjem i kontrolisanim smetnjama kojima su izložene i smetnjama koje prave drugim emiterima, posebno onima u okolnim zemljama. Ovakav pristup je racionalan i, rekli bismo, mudar u situaciji u kojoj je radiodifuzija bila. One prve, međunarodno kodirane frekvencije obično su vezane za dobre lokacije na kojima već postoji potrebna infrastruktura i na koje su, ako je TV u pitanju, gledaoci već odavno navikli. Ove druge, koje su osvajane spontano tokom devedesetih pa i kasnijih godina, mahom su na neuređenim ili delimično uređenim lokacijama koje su takođe zaposedane na sličan način. Čak i tu nema mnogo pravilnosti. Stub na Vršaćkom bregu, jedan od najboljih u regionu, dotukla je košava krajem 1999. godine i od tada fizički ne postoji, ali zato i dalje figurira u Planu. Zapravo se koristi obližnji, znatno niži objekat koji se u Planu pojavljuje sa istom geografskom širinom i dužinom, ali s drugom nadmorskom visinom. Logična pretpostavka je da će objekat Javnog servisa biti jednom obnovljen i da će Vršaćki breg, kao izuzetna prirodna lokacija, biti i komunikaciono maksimalno iskorišćen. S druge strane, u Planu se našao Titelski breg na kome je, baš nekako u vreme pripreme konkursa, nikao odgovarajući stub. Tako je i ova, za Vojvodinu koja oskudeva u visokim kotama, izuzetno značajna lokacija, privatnom inicijativom – ozvaničena.

Vojvodini nedostaju visoke kote, ali zato Fruška gora i Vršачki breg dominiraju ravnicom i idealne su pozicije za emitovanje, pogodne za pokrivanje velikih prostora i, na sreću, najgušće naseljenih zona, uključujući Beograd i veće gradove južno od Save i Dunava. Kako na severu Bačke i Banata nema prirodnih uzvisina, preostaje jedino podizanje predajnih objekata. Jedan takav objekat je stub u Crvenom Selu kod Subotice, ali nedostaju slični objekti u blizini Kikinde i Sombora.

U nedostatku jasnih smernica ili, prosto, pod uticajem javnosti i zabrinutih medijskih poslenika, RATEL je predložio Plan raspodele frekvencija/lokacija za terestričke analogne FM i TV radiodifuzne stanice po principu – što više frekvencija i što više emitera na svim nivoima! Kako u to vreme ni nadležna ministarstva ni RRA nisu imali nikavih zamerki, takav plan je i usvojen. A moglo se postupiti i drugačije! Na osnovu Plana, RRA se opredelila da maksimizira broj emitera na nacionalnom nivou i za Beograd, procenjujući da se tu može najviše zaraditi od prodaje dozvola. U to vreme, ondašnji predsednik Saveta je u više navrata iznio dilemu da li za Vojvodinu opredeliti jednu ili dve pokrajinske radijske i TV mreže, izražavajući usput bojazan da bi samo jedna pokrajinska mreža donela tom emiteru monopolski položaj. Na primedbu da Vojvodinu, pored dve mreže republičkog i dve mreže pokrajinskog javnog servisa, treba da pokriju i sve komercijalne mreže sa nacionalnim pokrivanjem – što danas znamo da iznosi pet, kada je TV u pitanju, a to znači da bi prva pokrajinska komercijalna mreža bila deseta i nikako se ne bi mogla tretirati kao monopolska – RRA se na kraju ipak opredelila za samo jednu pokrajinsku mrežu za TV i jednu za radio.

Na konkursu koji je raspisan zajedno sa onim za nacionalno pokrivanje i pokrivanje Beograda, pobedila je Super TV iz Subotice, ispred TV Mosta i Panonije iz Novog Sada. Izgledalo je da je pobednik vlasnik koji je podneo najbolje garancije poslovnog uspeha i ekonomske samoodrživosti, što je i bio prvi kriterijum RRA za izdavanje dozvola. To i nije neko čudo imajući u vidu da je 95 odsto vlasnik vinarija „Vinoprodukt–Čoka“ i 5 odsto RTS! Super TV je već od ranije bila prisutna na teritoriji cele Pokrajine i dobro se videla i u Beogradu. RRA je, uz neke manje zamerke, dobro ocenila i druga dva kandidata, što će kas-

nije i potvrditi dodeljujući im dozvolu za emitovanje po konkursu za regionalno pokrivanje u Radiodifuznoj oblasti 9.

S pokrajinskom mrežom za radio stvari nisu išle tako glatko. Na prvi konkurs nije se javio nijedan kandidat, tako da je konkurs ponovljen, a naknada za pravo na emitovanje programa smanjena na četvrtinu prvobitnog iznosa! Tek u septembru 2007. godine dozvola je dodeljena Radiju AS FM iz Novog Sada. Cela mreža obuhvata čak 14 predajnika, što predstavlja jedan složen, i za podizanje i održavanje skup sistem.

Na prvi pogled, Vojvodina je dobro pokrivena signalima radija i televizije. Formalno, samo četiri opštine (Irig, Mali Idoš, Titel i Žabalj) nemaju legalno elektronsko glasilo, ali su i one dobro pokrivena signalima što nacionalnih i pokrajinskih, što okolnih regionalnih i lokalnih stanica. Signala svakako ima, ali pitanje je koliko ima odgovarajućeg medijskog sadržaja. Bez mnogo analize, jasno je da lokalno proizvedenog sadržaja ima najmanje čak i tamo gde ima lokalnih medija. Garantovana opštinska frekvencija u vreme tržišne utakmice bez podrške lokalnog budžeta ne znači mnogo čak ni sada, kada komercijani opštinski medij ima privilegiju da je jedini. Zapravo, i kao jedini opštinski medij, u žestokoj je konkurenciji sa svim nacionalnim i pokrajinskim, javnim i komercijalnim i, veoma verovatno, bar s nekim regionalnim i susednim lokalnim medijem. U takvoj situaciji nije lako ni onim starim lokalnim radio-stanicama sa višedecenijskim trajanjem koje još nisu privatizovane, odnosno imaju i dalje budžetsku podršku.

Za potrebe regionalnog pokrivanja, teritorija Srbije razdeljena je na devet radiodifuznih oblasti. Na teritoriji AP Vojvodine su dve, osma koja obuhvata Banat i deveta, koja obuhvata Srem i Bačku. Ove oblasti se ne poklapaju sa administrativnom podelom na okruge ili opštine, mada predstavljaju geografski zaokružene celine u kojima se relativno jednostavno može ostvariti pokrivanje sa razumnim brojem predajnika. Na ovaj način, zaokružene radiodifuzne oblasti nisu ni ekonomski, ni demografski pa ni kulturno homogene. Zato su konkursi raspisani za regione veličine nekoliko opština i s nekoliko predajnika, i sa posebno određenim naknadama za svaku od zona. Dozvola za pravo na emitovanje TV programa za zonu P 25 koja obuhvata Suboticu, Kulu, Sombor i Novi Sad (TV Panonija)

iznosi preko devet miliona dinara na godišnjem nivou, a za zonu P 28, koja obuhvata Rumu i Sremsku Mitrovicu (TV Sremska) – nešto preko milion i po. Isti, minimalni iznos je i za zonu P 23 koja obuhvata Vršac, Plandište i Kikindu (TV Banat). U pitanju su, dakle, dve odvojene oblasti sa velikim razlikama, što je više nalik mehaničkom zbiru dve lokalne dozvole. Pri tome, potrebna su dva predajnika (1 kW svaki) i veza do svakog od njih. Za pokrivanje Srema predviđen je samo jedan predajnik (2kW), što na prvi pogled deluje primamljivo, ali ne garantuje i potpuno pokrivanje. U Kikindi je dodeljen relativno niži kanal (29), što je povoljno zbog većeg dometa, ali je i antena relativno nisko u odnosu na Vršački breg, gde je dodeljen 69, najnepovoljniji mogući kanal. Sa ekonomske strane, Južni Banat ima približno dva puta više stanovnika i zaposlenih, ali i veći procenat nezaposlenih, čak iznad republičkog proseka. S druge strane, prosečna zarada je nešto veća od republičkog proseka. Za ceo Banat karakteristično je smanjenje broja stanovnika, posebno izraženo uz granicu prema Rumuniji. Za Srem je, opet, karakterističan mali broj zaposlenih i niske zarade.

U ove dve zone nema ni u vojvođanskim okvirima velikih gradova ni fakultetskih centara. Zona P 25 obuhvata skoro celu Bačku s velikim centrima i oko milion stanovnika. Tu je, izuzev Zapadnobačkog okruga, i broj zaposlenih najveći, najmanje je i onih koji ne rade, a i zarade su najviše. Subotica i Novi Sad su najveći centri u Vojvodini sa dinamičnom ekonomijom, a Novi Sad beleži i stalni porast broja stanovnika. Pri tome, za pokrivanje cele zone potrebna su samo tri predajnika (1 kW) na relativno dobrim lokacijama. Može se reći da ova zona ima male fiksne troškove, a pokrivanje približno pokrajinskom, dok druge dve posmatrane zone mnogo više liče na nešto uvećane lokalne emitere sa nesrazмерно povećanim troškovima. Lokalno TV pokrivanje delom koristi iste objekte kao i regionalni i nacionalni emiteri, najčešće sa istim snagama kao i regionalni, ali s nešto nepovoljnijim kanalima. Druga grupa lokalnih emitera na raspolaganju ima znatno niže lokacije, lošije objekte i manje snage, ali su i bliže gledaocima. Mada su lokacije uglavnom korišćene i u ranijem periodu, njihov položaj je takav da ne emituju iz istog smera iz kog emituju nacionalni i regionalni emiteri, što uvek izaziva probleme na prijemu.

Za radio su regionalne i lokalne zone slično određene kao i za TV, sa dodatkom lokalnih lokacija u samim gradovima i shodno tome ograničenim snagama emitovanja. Naknade za emitovanje programa i korišćenje radio frekvencija iznose samo 5 odsto od one za televiziju.

Emiterima nije svejedno ni ko je vlasnik objekta. Ako je to RTS (Emisiona tehnika i veze), cena pristupa antenskom sistemu određena je internim cenovnikom, koji nema javnu verifikaciju, i za regionalne i lokalne emitere često je nesrazmerno velika.

U skladu sa svojim opredeljenjem „što više frekvencija i što više emitera na svim nivoima“, RRA je omogućila impresivnom broju lokalnih radija da zauzmu svoje legalno mesto u etru. Tako je približno ostvarena još jedna obaveza da se za svaku opštinu obezbedi barem jedan elektronski medij. Sada, posle redovnih i dopunskih konkursa, u Srbiji ima preko dvesta lokalnih radija sa dozvolom, a samo u Vojvodini ih je preko pedeset.

Kada je proces počinjao i kada je Plan raspodele tek usvajan, RATEL se ograđio da će se pravo stanje moći sagledati tek na kraju, kada svi legalni emiteri zauzmu svoje lokacije i frekvencije i počnu da emituju u skladu sa propisanim tehničkim normama. Tada će se, prema tadašnjem obećanju, moći izvršiti i određene korekcije parametara, pre svega snage i zona zračenja, ali i određene korekcije same frekvencije, kako bi se izbeglo međusobno ometanje i korigovala zona zračenja. Naravno, prethodno je potrebno obezbediti da svi nelegalni predajnici budu pogašeni. Čak je, po rečima predstavnika RATEL-a, moguće da se stvore i uslovi za neke nove frekvencije/lokacije.

Sredinom marta 2010. godine raspisan je konkurs za izdavanje dozvola za emitovanje koji ne predviđa nove televizije, ali zato predviđa čak 14 radijskih frekvencija u Vojvodini. Tako će po jednu radio-stanicu dobiti Zrenjanin, Kikinda, Kovin i Novi Kneževac, kao i Titel, Žabalj, Apatin, Bačka Palanka, Vrbas, Vrdnik, Indija, Ruma, Novi Sad i Subotica. Neke frekvencije su već bile na konkursu, ali iz različitih razloga dozvole nisu dodeljene pa se procedura ponavlja, a neke frekvencije su posledica izmena Plana raspodele frekvencija/lokacija za terestričke analogne FM i TV radiodifuzne stanice („Službeni glasnik RS“

2/2010). Na taj način, neke sredine dobiće legalne lokalne medije, a povećaće se i konkurencija u zonama u kojima već deluju stanice sa dozvolama dobijenim po ranijim konkursima (2006–2008). Međutim, samo jedna nova radijska frekvencija za Novi Sad i samo jedna za Suboticu neće doneti velike promene na ovim lokalnim tržištima na kojima je prisutan najveći broj pirata i gde je pritisak za izdavanje novih dozvola najveći. Po opštem utisku, u ovim zonama postoji mogućnost za više novih frekvencija, što broj piratskih stanica na paradoksalan način najbolje potvrđuje, te je najjasno zašto se RATEL i RRA nisu odlučili za veći broj. Takva mogućnost iskorišćena je kada je posle gašenja nelegalnih predajnika u Beogradu naknadno dodeljeno još nekoliko dozvola. Očigledno je da su Subotica i Novi Sad, pored Beograda, i u ova krizna vremena dovoljno atraktivna tržišta, barem za radio ako već dokazano nisu za televiziju. Utisak je da, kao i do sada, broj frekvencija u određenoj zoni za koji se opredele regulatori ne zavisi preterano od procene ekonomskog potencijala zone već mnogo više od nekih drugih faktora.

EMITOVANJE

Posle dodele i poslednjih lokalnih frekvencija, emiteri, kroz redovnu proceduru kod RATEL-a, imaju napokon realnu priliku da ostvare maksimalno moguće kvalitetno pokrivanje dodeljene zone. Pre toga treba da prođu tehnički pregled i usklade svoje emisione uređaje sa parametrima iz dozvole. Za ovu fazu regulacije radiodifuznog emitovanja najvažnije je da sami emiteri sve uočene probleme u prijemu i ometanja predoče RATEL-u i da zahtevaju da se u razumnom roku to dovede u red. Regulatorno telo ima alate i mehanizme da se Plan raspodele sprovede u delo.

Deo ranijeg obećanja bio je i da će RATEL predložiti izmene Plana raspodele ako neki njegovi delovi ne budu mogli da se realizuju ili ako se uoči mogućnost za neku novu mrežu ili frekvenciju. Plan, ma koliko bio komplikovan i obiman, nije dat jednom za svagda već ga je u skladu sa propisanom procedurom moguće promeniti i korigovati. Do sada je Plan nekoliko puta dopunjavан novim frekven-

cijama/lokacijama, posle čega su usledili novi konkursi. Prema broju zahteva i ponašanju onih koji do sada nisu dobili dozvole, izgleda da nema velike potražnje za televizijama, ali ima za lokalnim radiom, posebno u Novom Sadu i Subotici.

Da bi ceo ovaj pipav i mukotrpan posao ubrzali i pomogli emiterima, Pokrajinski sekretarijat za privredu Izvršnog veća AP Vojvodine inicirao je snimanje radiodifuznog spektra u AP Vojvodini kod nadležnog ministarstva. Rezultati ovog snimanja kasnije bi poslužili za izradu referentne baze podataka za Katastar.

Ukoliko snimanje pokaže da slobodnih frekvencija ima, moguće je neke od njih nameniti digitalnom emitovanju u prelaznoj fazi, kada će zbog simultanog emitovanja analognih i digitalnih signala, biti neophodno više frekvencija.

Radi efikasnog vođenja procesa digitalizacije, Vlada je izdvojila Emisionu tehniku i veze u posebno javno preduzeće (ETV). Za sada, preduzeće ima samo Upravni odbor, ali još uvek ne i izabrani menadžment već je u v.d. stanju. Ni finansiranje preduzeća nije još rešeno, tako da za sada plate zaposlenih podmiruje RTS, ali nije najjasnije kako se finansiraju ostali troškovi emitovanja i rada objekata. Takođe, prilikom formiranja tog javnog preduzeća, emisiona tehnika vojvođanskog javnog servisa nije uključena, na čemu se još radi, a što je neophodno ako se sa digitalizacijom televizijskog emitovanja želi krenuti sa severa kako strategija predviđa.

Kičma emisionog sistema trebalo bi da budu predajnici i veze RTS-a i RTV-a, odnosno ono što je od tih objekata ostalo. Zagovornici ove ideje ističu prednosti jednog profesionalnog i odgovorno vođenog tehničkog sistema, kao i racionalnog korišćenja opreme, posebno sistema veza i infrastrukture objekata, mernih uređaja i permanentnog nadzora i kontrole. Za predstojeću digitalizaciju, koja će se odvijati etapno po regionima, neko vreme je nužno obezbediti simultani rad sa analognim servisom, prethodno konsolidovati dotur signala do predajnika i ujednačiti kvalitet servisa. Sve ove poslove lakše je obaviti pod jednim krovom i sa jednim timom stručnjaka. Emisiona tehnika i veze RTS-a i Predajnici i veze RTV-a i sami imaju gomilu problema, pre svega sa objektima koji ni posle deset godina nisu u zadovoljavajućem stanju (ali zato naplaćuju korišćenje svima ostalima na komercijalnoj osnovi). Pravno gledano, prema Zakonu o radiodi-

fuziji, ovi delovi javnih servisa trebalo bi da su već izdvojeni i, kao takvi, nisu ni bili predmet Deobnog bilansa 2006. godine između RTS-a i RTV-a. Objekti su građeni tokom više decenija iz različitih izvora. Pokrajinska RTV Novi Sad objekte je gradila iz pretplate, odnosno sredstvima građana, za razliku od RTV Beograd, gde se država javljala kao prioritetni finansijer.

Konačan izgled mreže i položaj predajnika za digitalno pokrivanje biće poznat i tek posle završetka odgovarajućeg projekta za čiju je izradu tenderska procedura u toku, i nakon probnog pilot-emitovanja koje bi započelo početkom naredne godine.

ANEM je svojevremeno izneo inicijativu za izdvajanje emisione infrastrukture iz RTS-a u posebno preduzeće, u cilju smanjenja troškova komercijalnih emitera. Pokrajinski sekretarijat za privredu Izvršnog veća AP Vojvodine u okviru javnih konsultacija, još pre izrade Strategije za prelazak sa analognog na digitalno emitovanje, izneo je ideju da nova firma bude akcionarsko društvo svih koji bi uneli imovinu, pa tako i javnih servisa, ali i drugih emitera.

RRA je svoje prve odluke o dodeli frekvencija detaljno obrazlagala i navodila kriterijume kojima su se u donošenju odluka rukovodili. Na prvom mestu uvek je bio poslovni uspeh, odnosno, ekonomska održivost. Ono što je emiterima na prvom mestu jeste da će posle godina isčekivanja i mukotrpne procedure dobijanja legalne frekvencije konačno raditi u uređenom okruženju. To obuhvata najmanje dve stvari. Prvo, da ih niko ne ometa u zoni servisa, odnosno da kada to pokuša, bude sankcionisan. I drugo da, kada se proces dodele dozvola na svim nivoima napokon okonča, iz etra nestanu svi divlji emiteri i nelegalne stanice.

Druga dva kriterijuma, iskustvo u radiodifuziji i doprinos većem kvalitetu i raznovrsnosti programa, kao da nisu dosledno poštovana na konkursima za regionalno i lokalno pokrivanje, što za posledicu ima neprofesionalne medije, sada s dozvolom i sa gomilom poslovnih problema, nezadovoljnih partnera i zaposlenih, u vreme krize.

Smetnje u etru mogu doći od stanice koja radi na istoj frekvenciji sa druge lokacije, a u nekom delu zone pokrivanja korisnik može da prima oba signala. Takođe, smetnje mogu da izazovu susedni kanali ukoliko njihov signal nije

tehnički korektan. Najčešći uzrok su neodgovorni emiteri koji pojačavaju snagu preko limita uređaja i tako generišu izobličenja i svog signala, ali i ometaju druge. Čest uzrok je i neispravna i/ili nekvalitetna emisiona oprema koja ne zadovoljava standarde i nema mogućnost za precizno podešavanje kritičnih parametara. Za sva slična ometanja nadležan je RATEL i njemu se valja obratiti. Uočeni su i slučajevi loše koordinacije parametara bliskih predajnika, što RATEL može i treba da ukloni. Emiteri treba da inisitiraju da dobiju ono što piše u dozvolama za šta, uostalom, i plaćaju nadoknadu.

KDS, IPTV I SATELITSKO EMITOVANJE

Emitovanje radio i televizijskog sadržaja putem kablovskih distributivnih mreža u Republici Srbiji tek je delimično uređeno. RATEL je u septembru 2009. godine doneo Tehničke uslove za kablovske distributivne sisteme, usklađene sa aktuelnim međunarodnim standardima za ovu oblast. Visina naknade za odobrenje za rad kablovskih distributivnih sistema određena je još 2006, a nešto kasnije je SBB, vodeći distributer u zemlji, proglašen za operatora sa značajnim tržišnim udelom. Na taj način zaokružen je barem ovaj segment regulative. U međuvremenu je RATEL nekoliko puta odobravao promenu cene nadoknade održavanja sistema, uvek insistirajući i na ujednačavanju kvaliteta usluge u svim gradovima u kojima SBB pruža usluge. Međutim, to i do danas nije sprovedeno, tako da se cene i nivo usluga razlikuju od grada do grada. RATEL donekle ima razumevanja za ovu situaciju i uvažava činjenicu da je upravo SBB najveći konsolidator kablovskih sistema koje je preuzeo i koje postepeno rekonstruiše. Jačanje SBB-a nije pratilo jačanje, do pre samo nekoliko godina podjednako velikog, KDS-PTT-a, koji se sveo na samo još jednog od malih operatera sa učešćem od nekoliko procenata tržišta.

Do velikih problema dolazi ukoliko su građani nezadovoljni uslugama i cenom odabranog KDS operatora. Po pravilu, između operatora postoji prećutni dogovor o podeli zona na određenoj teritoriji tako da jedni drugima ne konkurišu na istom području. Tako su građani prisiljeni da ostanu kod istog operatora iako

su nezadovoljni ili da pod nepovoljnim uslovima, koji obuhvataju i plaćanje čak do dvanaest mesečnih pretplata, po raskidu ugovora ostanu bez brojnih kanala, a neretko i pristupa internetu. Razvoj KDS-a je od nastupanja ekonomske krize usporen, mada je u nekim slučajevima širenje mreže nastavljeno, ali po izjavama budućih korisnika, pre zbog pristupa internetu (Facebook, Twitter, MySpace i YouTube) nego zbog praćenja TV programa.

RRA je početkom 2010. godine uputila na javnu raspravu Nacrt pravilnika o načinu i uslovima izdavanja dozvola za emitovanje putem KDS-a, satelitskih i drugih mreža, čime započinje regulisanje i programskog dela kablovskog emitovanja. Posle sprovedene javne rasprave, RRA je saopštila da je stiglo mnogo smislenih predloga i da će oni biti uključeni u tekst predloga Pravilnika, koji će posle ponovne javne rasprave biti upućen vladi Srbije na usvajanje. Već iz teksta Nacrta vidi se da će Pravilnik pozvati KDS operatere na poštovanje svih programskih standarda obuhvaćenih Zakonom o radiodifuziji, kao i na obezbeđenje odgovarajućih prava za emitovanje određenih radijskih i televizijskih programa. Posebno će biti tretiran medijski sadržaj koji se ne emituje terestrički, kao i obaveza emitovanja republičkog i pokrajinskog javnog servisa, i obaveze emitovanja javnih servisa susednih zemalja u područjima u kojima živi određeni procenat nacionalnih manjina koje govore taj jezik. Pravilnik će regulisati i druge obaveze, kao i obavezu plaćanja odgovarajuće naknade za emitovanje, njen iznos i metodologiju usaglašavanja sa rastom cena. Usvajanjem ovog Pravilnika, zaokružila bi se neophodna regulativa za sve načine emitovanja u Republici Srbiji. Tako bi, osam godina od usvajanja Zakona o radiodifuziji, kao prvog medijskog zakona posle 5. oktobra, svi koji proizvode radijski i televizijski program znali u kom okviru i po kojim pravilima posluju.

Verovatno bi ova oblast već izgledala sasvim drugačije da Telekom Srbija nije zastao sa širenjem svog Open TV-a preko ADSL infrastrukture. Vodeći se pre svega komercijalnom logikom i računajući na bolji kvalitet mreže, Telekom Srbija je IPTV servis ponudio prvo u velikim gradovima, zanemarujući korisnike u ruralnim krajevima u kojima nema KDS-a i u kojima je pristup internetu ograničen. Za sad, u celoj Srbiji ima samo dvadesetak hiljada, a u Vojvodini

manje od četiri hiljade korisnika IPTV-a, mada je Telekom sa servisom počeo još krajem 2008. godine. Pored malog broja korisnika, servis je dodatno neatraktan jer se pruža sa jednog mesta, što povećava vreme prebacivanja sa kanala na kanal, onemogućava lokalizaciju ponude i sužava izbor. Telekom nastoji da poboljša servis, ali je velika prepreka loša pristupna infrastruktura i veliki broj centrala koje moraju da se prethodno dogade za ADSL servis. Vreme prebacivanja je u nekim delovima mreže smanjeno, a popularišu se i dodatne usluge kao što je VOD (video na zahtev) i snimanje, koje se trenutno još posebno ne naplaćuje.

Pored televizije standardne rezolucije (SDTV), SBB odskora emituje i televizijske programe visoke rezolucije (HDTV), ali za sada samo šest stranih kanala. Za područje Beograda i Vojvodine SBB nudi i snimanje na digitalni video rikorder (DVR), istina, uz naplatu, konkurišući tako direktno IPTV-u i potvrđujući dobro poznatu činjenicu da samo konkurencija više operatera može korisnicima doneti bolju ponudu.

Pored KDS mreža u svim većim gradovima Srbije, SBB još od 2006. nudi i digitalno satelitsko emitovanje za individualni prijem (DTH). Pod nazivom Total TV nudi se praktično isti sadržaj domaćih i stranih lokalizovanih kanala kao i u KDS ponudi, izuzev programa susednih zemalja. U Vojvodini, Total TV posluje u više od dvadeset gradova sa preko trideset svojih dilera, pružajući neophodne usluge instaliranja i servisiranja. Već sada Total TV nudi mogućnost priključenja do tri prijemnika, dakle mogućnost koju za sada Open TV servis ne omogućava. Za sredinu godine najavljeno je i uvođenje HDTV-a i DVR-a, kao i video sadržaja na zahtev (VOD), što je sve u sklopu tržišnog pozicioniranja pre očekivanog uzleta IPTV servisa (Open TV) nakon prodaje Telekoma Srbija tokom godine.

U kombinaciji kablovskih mreža i satelitskog emitovanja, SBB predstavlja već sada veoma značajnog distributera televizijskog sadržaja u Vojvodini i praktično neizbežnog partnera svih lokalnih i regionalnih televizija i drugih kreatora televizijskog sadržaja. U periodu do potpunog prelaska na digitalno terestričko emitovanje, šire prisustvo u kablovskim mrežama i na satelitu može emiterima omogućiti pristup većem broju gledalaca van zone pokrivanja i bolje pozicioniranje na tržištu. Kao prepreka na tom putu, stanicama pored odgovarajućeg pro-

gramskog sadržaja treba i dobar nediskriminatorski ugovor sa KDS i satelitskim operatorima, kako prisustvo u jednoj mreži ne bi bilo smetnja za prisustvo u drugim mrežama drugih operatora.

Digi Sat je deo značajnog regionalnog satelitskog distributera RCS&RDS sa sedištem u Rumuniji i sa preko sedam miliona korisnika u više zemalja u okruženju. Pored pristupačnog osnovnog paketa, u ponudi su, osim globalnih i većeg broja domaćih, i paketi na mađarskom i rumunskom jeziku. Digi Sat ima dilersku mrežu po celoj zemlji i veliki broj korisnika u Vojvodini, posebno van većih naselja i u krajevima sa manjinskim stanovništvom. Regionalni pristup i originalna jezička kombinacija očigledno omogućavaju relativno niske cene i konkurentnost na širem tržištu.

PRELAZAK SA ANALOGNOG NA DIGITALNO EMITOVANJE TELEVIZIJSKOG PROGRAMA

Vlada Republike Srbije donela je sredinom 2009. godine Strategiju za prelazak sa analognog na digitalno emitovanje radio i televizijskog programa u Republici Srbiji. Strategija, pored tehničkog standarda, definiše i datum gašenja analognog televizijskog emitovanja, kao i brojne aspekte samog procesa digitalizacije u skladu sa međunarodnim propisima. Srbija je ovakvu strategiju donela među poslednjim državama, imajući u vidu obavezujuće zaključke Međunarodne unije za telekomunikacije (RRC 06 iz 2006. godine) i preporuke Evropske komisije (COM 204 iz 2005. godine) da se ovaj proces za članice Unije okonča do početka 2012. Najveći broj zemalja, uključujući i naše susede, svoje strategije prelaska na digitalno emitovanje već uveliko sprovode, ubirajući usput i prve dividende od ovog složenog i zahtevnog procesa. U nameri da nadoknadi zaostatak u ovom poslu, Vlada je odabrala 4. april 2010. kao datum gašenja analognog emitovanja u Republici Srbiji. Kao emisioni standard odabran je DVB-T2 (standardizovan sredinom 2008. godine), a kao kompresioni standard, savremeni MPEG-4. U odnosu na već više od decenije star DVB-T, odabrani DVB-T2 omogućava i do 50% brži protok i daleko je pogodniji za projektovanje jednofrekvencijskih

mreža (SFN) koje efikasnije koriste frekvencijski spektar. Odabrani kompresioni standard MPEG-4 zahteva dvostruko niži protok za približno isti kvalitet video signala i znatno je pogodniji za emitovanje HDTV-a visoke rezolucije.

U skladu sa evropskim iskustvima, digitalizacija radijskog emitovanja planira se tek 2017. godine, posle prethodnog (pre 2015. godine) razmatranja efikasnosti predloženog standarda. Izborom ovih savremenih standarda, Ministarstvo telekomunikacija i Vlada pokazali su jasnu nameru da se ceo proces digitalizacije vodi na visokom tehnološkom nivou i da se primenom novih tehnologija nadoknadi zakasneli start ovog složenog posla. Pored izbora standarda u okviru Akcionog plana, koji je sastavni deo Strategije, definisan je i čitav niz koraka i poslova neophodnih da se digitalizacija okonča u zadatom roku. Kao jedan od prvih koraka, Vlada je krajem godine osnovala Javno preduzeće Emisiona tehnika i veze, izdvajajući istoimeni sektor iz RTS-a.

Efikasno upravljanje predajničkom mrežom jedan je od najvažnijih preduslova uspešne digitalizacije televizijskog emitovanja. U Srbiji je predajničku mrežu, tokom decenija, razvijao svaki emiter posebno, u skladu sa svojim potrebama i mogućnostima. Pored postojećih objekata, bez ekonomskog i tehničkog opravdanja, podizani su novi, često potpuno nepotrebni objekti, duplirajući tako infrastrukturu i troškove. Kako bi se efikasnije upravljalo celim procesom digitalizacije, Vlada Republike Srbije je u oktobru 2009. godine, izdvajanjem emisione tehnike iz RTS-a osnovala Javno preduzeće Emisiona tehnika i veze (ETV). Međutim, preduzeće još uvek ima samo v.d. direktora (rok za imenovanje bio je 20. decembar 2009. godine), a zaposleni plate primaju od RTS-a. Odlukom o osnivanju nisu obuhvaćeni objekti i predajnička mreža Radiodifuzne ustanove Vojvodine, što će naknadno biti urađeno. Na taj način će se u republičkom javnom preduzeću naći imovina u obliku emisionih stubova i drugih objekata izgrađenih i opremljenih novcem od pretplate građana AP Vojvodine tokom prethodnih decenija! Odluka o eventualnom uključivanju stubova i druge predajničke infrastrukture komercijalnih emitera biće doneta kasnije, kada bude poznata tačna topologija nove mreže.

Strategija predviđa da se prelazak na digitalno emitovanje realizuje po oblastima, počev od severa prema jugu, pri čemu bi cela Vojvodina verovatno bila ta prva oblast. U tranzicionom periodu u kome će se emitovati i analogni i digitalni signal, od velike pomoći biće slobodne frekvencije koje je posle kraćeg emitovanja napustila jedina pokrajinska komercijalna televizija, Super TV. Tokom tranzicionog perioda, u skladu sa Zakonom i novim frekvencijskim planom za digitalno emitovanje, trebalo bi da se raspiše konkurs za dodelu dozvole za emitovanje televizijskog programa sa pokrajinskim pokrivanjem, ili više njih u skladu sa mogućnostima digitalnog multipleksa.

Kao prvi konkretan potez u realizaciji Strategije, RATEL je raspisao konkurs za izradu studije izvodljivosti sa idejnim projektom radio pokrivanja digitalnim televizijskim signalom. Ukoliko ne dođe do nekog kašnjenja, do kraja maja mogli bismo znati topologiju buduće mreže i njene parametre.

Kako se nagoveštava, jedan digitalni multipleks bi obuhvatao javne servise i stanice sa nacionalnim pokrivanjem. Drugi multipleks bi trebalo da zadovolji potrebe regionalnih i lokalnih stanica u zonama raspodele. Izabrani tehnološki standard pogoduje izgradnji jednofrekvencijskih mreža (SFN-Single Frequency Network), što omogućava da i neophodni repetitori za dodatno pokrivanje signalom rade na istoj frekvenciji, čime se značajno povećava efikasnost korišćenja frekvencijskog spektra. Takođe DVB-T2 je znatno fleksibilniji i lakše prihvata ulazak u multipleks, što je pogodnost koja direktno utiče na mogućnost prihvatanja lokanih i regionalnih kanala. Modulatori i demodulatori za DVB-T2 i MPEG-4 velikog broja svetskih proizvođača već pokazuju veliku efikasnost, a i dalje se poboljšavaju, tako da bi sve stanice koje su imale dozvolu za rad u vreme donošenja Strategije, oko 140 njih u celoj Republici, bez problema trebalo da nađu svoje mesto u digitalnim multipleksima. Međutim, na to pitanje odgovor će dati tek studija izvodljivosti, kao i na pitanje da li će u multipleksu biti mesta i za poneki HDTV kanal za koji javni servis i nacionalni emiteri pokazuju interesovanje. Studija možda pokaže i potrebu podizanja odgovarajućih stubova u zoni Sombora i Kikinde, čija je izgradnja odavno planirana, ali nikada nije realizovana.

Bez obzira na moguće ishode, izvesno je da se digitalne zone pokrivanja neće u potpunosti poklapati sa sadašnjim analognim, za koje stanice imaju dozvole. To će verovatno za većinu stanica značiti povećanje zone, pa i potencijalnog tržišta. S druge strane, imajući u vidu karakteristike digitalnog emitovanja, malo je verovatno da će se sadašnje zone prelaskom na digitalno emitovanje smanjiti. Strategija predviđa prilagođavanje važećih dozvola za emitovanje programa tako da se ne dira u programski aspekt i zonu servisa do kraja 2010. godine, a na osnovu pravilnika koji MTID treba da donese u prvoj polovini godine.

Za lokalne i regionalne stanice ovaj pravilnik će biti daleko značajniji nego za one sa nacionalnim pokrivanjem kojima zona servisa ostaje nepromenjena. Regionalnim i lokalnim stanicama eventualna promena zone servisa može dovesti u pitanje ranije usvojenu programsku šemu, okrenutu ka publici unutar zone analognog pokrivanja. Takve situacije mogu pored redefinisanja programskog koncepta pokrenuti i pitanje izmene visine naknade za korišćenje radio-frekvencija. Stanice neće više koristiti sopstvene predajnike i uređaje za dotur digitalnog signala do njih već će za te usluge plaćati mrežnom operatoru. Strategija se ne bavi načinom određivanja visine ove naknade, što se može tumačiti da će cenovnik doneti sam mrežni operator.

Mada Strategija i Akcioni plan štite stanice do kraja perioda na koji su im dodeljene dozvole, digitalizacija je odlična prilika da se preispita ceo koncept određivanja broja emitera za sve nivoe pokrivanja. Sada, kada je prošlo dovoljno vremena od početka dodele dozvola, stanice imaju jasnu sliku o sopstvenoj održivosti i mogućnostima za razvoj, a regulatorna tela dobar uvid u ponašanje emitera u proteklom periodu. Sve to je, pre dodele dozvola i početka legalnog rada, bilo samo u domenu očekivanja i pretpostavki dok sada, posle nekoliko godina emitovanja, od čega barem polovinu vremena u jeku trajanja aktuelne finansijske i ekonomske krize, možemo govoriti o akumuliranom iskustvu i egzaktnim poslovnim podacima. Regulatornim telima, kao i piscima strategije razvoja medija na republičkom i pokrajinskom nivou, digitalizacija televizijskog emitovanja može tako poslužiti kao dobra prilika da se mnoge uočene greške i nefunkcionalnosti otklone, i da se elektronski mediji usmere ka jednom novom vremenu digi-

talnih medija. Digitalizovanu televiziju već očekuje žestoka konkurencija video sadržaja na internetu, koji će se takođe širiti i umnožavati širenjem širokopojasnog pristupa. Strategija razvoja širokopojasnog pristupa u Srbiji usvojena je sredinom 2009. i uveliko se sprovodi u fiksnoj, kao i bežičnoj delu.

Deo frekvencijskog spektra koji će osloboditi digitalizacija televizijskog emitovanja svakako će se dodeliti mobilnim i bežičnim servisima, a deo bi mogao pripasti i televiziji za prijem u pokretu (Mobile TV). Ovaj način distribucije racionalno koristi frekvencijski spektar i omogućava prijem video i TV sadržaja na male lične prenosne uređaje, kao i one nešto veće, ugrađene u vozila. Dvadesetak ili više takvih kanala mogu biti dostupni najširem krugu korisnika. Naravno, hendikep ovog načina distribucije je mala slika smanjene rezolucije, što opet otvara tržišni prostor digitalnoj televiziji standardne, a posebno visoke rezolucije, ka kojoj razvoj neminovno ide. Za sadašnje emitere, ceo taj spektar mogućnosti može biti u isto vreme i izazov, ali je i jasna pretnja da će se konkurencija različitih načina distribucije povećavati, a njihov uticaj međusobno preplitati. Utakmica koja sledi vodiće se na tom proširenom i nemilosrdnom tržištu digitalnih komunikacija i novih digitalnih medija.

Komprimovanje signala na protok pogodan za ulazak u multipleks i emitovanje treba da obave same stanice pre nego što signal prepuste mrežnom operatoru. Bez obzira što je kompresioni standard utvrđen i što će protok biti određen projektom mreže, ovaj korak će trajno ostati kritičan za kvalitet emitovanog signala, i predstavljaće stalni izvor mogućih nesporazuma i sporova između stanica koje postaju provajderi medijskog sadržaja i pružaoca usluge prenosa i emitovanja. Imajući sve to u vidu, stanice bi već sada trebalo da se pobrinu o kvalitetu svog izlaznog signala, pažljivo da biraju produkcionu i postprodukcionu opremu, i prilagođavaju svoj radni proces digitalnom emitovanju. Bez obzira na povoljne pojedinačne cene uređaja, zaokruživanje celog produkcionog procesa nikada nije jeftino, a podrazumeva zamenu i one opreme kojoj još nije istekao vek, ali u novoj situaciji postaje nekompatibilna. Tako i inače kompleksan posao izbora najboljeg radnog procesa za tekuće i buduće produkcije, posebno sada u vreme krize, postaje za stanice dodatno zahtevniji, složeniji i odgovorniji.

Za ceo proces prelaska na digitalno televizijsko emitovanje zapravo nema mnogo vremena. Strategija predviđa da se tranzicija započne u zonama na severu zemlje, dakle u AP Vojvodini, već tokom 2011. godine gde bi, posle kraćeg perioda istovremenog emitovanja i analognog i digitalnog signala (simulcast), došlo do gašenja analognog emitovanja. Sama tranzicija, pored uspostavljanja nove predajničke mreže i prilagođavanja svih učesnika novom distributivnom sistemu, ima i onaj deo koji se odnosi na krajnje korisnike, gledaoce, odnosno na sve građane. Taj deo tranzicije obuhvata nabavku i instaliranje posebnog STB (Set Top Box) adaptera za prijem digitalnog signala i njegovu konverziju iz analognog radi gledanja na klasičnim televizorima ili, što je svakako bolje rešenje, nabavku savremenog ravnog displeja sa prijemnikom za DVB-T2 signal i MPEG-4 dekoderom. Država, odnosno Vlada, u obavezi je da pomogne ovaj deo tranzicije i da svim građanima omogući bezbolan prelazak na digitalno emitovanje. To podrazumeva određenu finansijsku podršku za nabavku STB-a ili novih prijemnika i informisanje o celom toku tranzicije. U ovom delu već je vidljivo kašnjenje u odnosu na rokove predviđene Strategijom. Finansijski plan za nabavku i distribuciju STB-a još nije usvojen kao ni podsticajne mere za domaće proizvođače STB-a. Zapravo, još uvek nisu ni definisani svi zahtevi u pogledu mogućnosti STB-a. Takođe, izostalo je i obavezujuće uputstvo prodavcima televizora i prijemnika u pogledu poštovanja izabranih standarda DVB-T2 i MPEG-4. Finansijski plan treba da definiše i kojim strukturama građana i na koji način bi država subvencionisala nabavku STB-a ili novih prijemnika.

Za sada, kašnjenja u odnosu na rokove iz Akcionog plana nisu velika i mogu lako biti nadoknađena. Sam proces digitalizacije je neumitan i, čak i ako dođe do određenog kašnjenja, on neće biti prekinut ili unedogled odložen. Susedne zemlje već gase svoje analogno emitovanje i u narednom periodu će povećati snagu svojih predajnika, što će u pograničnim delovima pojačati smetnje prijemu domaćih analognih signala. Jedna od osnovnih karakteristika digitalnog signala jeste da je veoma otporan na šum i smetnje, u tom smislu i na smetnje od drugih istorodnih signala, dok je analogni signal mnogo ranjiviji na digitalne smetnje i pri tome nema mogućnost efikasne zaštite.

Prelazak na digitalno emitovanje će, pored ostalog, biti i prilika da se preispita i broj stanica koje emituju u Srbiji. Mada rok na koji su izdate dozvole prema Zakonu i Strategiji prelaska na digitalno emitovanje ostaje isti, može se očekivati da se tokom tranzicionog procesa još jednom pod lupu stavi održivost velikog broja stanica. U uslovima digitalnog emitovanja, zahvaljujući naprednoj tehnologiji, moguće je realizovati i veći broj TV kanala od sadašnjeg ali je to malo verovatno, gledano sa kakvim se problemima susreću lokalne i regionalne televizije na tržištu. Takvog je mišljenja i RRA, ističući da su prisutni različiti interesi. Imaoci dozvola zalažu se da se nove ne izdaju, dok lokalne samouprave, naprotiv, traže povećanje broja emitera.

PIRATI

Legalnim emiterima daleko veći problem od samog ometanja frekvencija predstavljaju nelegalni emiteri. Pojedine radio-stanice koje nisu dobile dozvole nastavile su da emituju. I pored višekratnog upozoravanja i pečaćenja, i dalje su prisutne u etru. RRA se u prvo vreme uzdala u dobru volju onih koji dozvole nisu dobili, očekujući da će sami ugasiti svoje predajnike. Umesto toga, jedan broj ilegalnih radio-stanica pokrenuo je sporove kod raznih sudova, sa ciljem da ceo proces razvuku koliko god mogu, u međuvremenu emitujući program i prodajući oglase. Drugi jednostavno izbegnu na novu lokaciju i pomere se na drugu frekvenciju, postajući na taj način piratska stanica. Radio pirata je najviše na Fruškoj gori, ali i u blizini svih većih gradova. Najveća koncentracija je oko Novog Sada, gde se koristi prirodni, dominantni položaj Fruške gore i emituje iz kafana i vikendica bez ikakvog obzira. Visoka lokacija obezbeđuje velik domet, a pirati nisu u obavezi da poštuju ograničenja snage predajnika i da kontrolišu ostale parametre zračenja, tako da bez problema ometaju i udaljene emitere, daleko van zone njihovog poslovnog interesa (30 do 50 km). Uz nekoliko izuzetaka, pirati emituju muzički sadržaj najnižeg ukusa uz neizbežne čestitke i pozdrave. Naručivanje ovih sadržaja putem SMS-a i posebno tarifiranih telefonskih poziva omogućava velike profite, koji se verovatno u nekom omeru dele sa telekomu-

nikacionim operatorima. Neki od vlasnika su posao proširili i na drugu piratsku stanicu sa sličnim govornim sadržajem, ali sa drugim muzičkim žanrom, šireći tako svoju slušanost na nove ciljne grupe. Izostanak adekvatnih sankcija samo ih podstiče u tome. Za to vreme, legalni emiteri su višestruko ugroženi. Prvo, pirati odvlače pažnju već svojim prisustvom na skali radio-prijemnika, ometaju frekvenciju legalnim emiterima u čijoj su blizini i, ono najvažnije, pojavljuju se na tržištu oglasa sa damping cenama, ispod svakog razumnog nivoa. Kako praktično nemaju nikakvih troškova, pa ni onih za dozvole, autorska i izvođačka prava, profit je zagarantovan.

Za sada je piraterija isključivo radijski fenomen (televizije koje nisu dobile dozvole radije beže u KDS) i to za sada uglavnom u Vojvodini, pretežno oko Novog Sada, gde ima više pirata nego lokalnih emitera.

Svojim delovanjem pirati nanose štetu i lokalnim televizijama i lokalnoj štampi, jer lokalni oglašivači, često bez osnovnih marketinških znanja, povodeći se niskim cenama oglasa, pristaju na oglašavanje uz najnekvalitetniji medijski sadržaj. U vreme kada su ekonomske aktivnosti na minimumu, kao poslednjih meseci, delovanje pirata predstavlja veliki udarac legalnim emiterima.

Pored direktne štete nanete preotimanjem oglašivača, tu je i gorak osećaj legalnih emitera da se naknade za dozvolu za emitovanje programa i korišćenje radio-frekvencije plaćaju uzalud, i da su sami sebi natovarili povelik trošak bez koga bi stvarnost izgledala barem malo svetlije. Osećaj da su prevareni neki od njih opisuju kao poslednju fazu uništavanja medija. Plaćanje naknada doživljavaju kao kaznu, a neki smatraju da vlasti, ne samo oličene u regulatornim telima, od regionalnih i lokalnih medija prave neprijatelje. Sve češće se tolerisanje pirata i naplata naknada opisuje kao kažnjavanje od strane regulatornih tela i države. Kao da se prvobitni strah od gašenja medija, koji je dominirao pre nekoliko godina, transformisao u strah od kažnjavanja medija.

Država ni u drugim oblastima nema odgovarajući odgovor na nelegalno poslovanje. Naprotiv, svojim nedelovanjem, odnosno mlakim i neadekvatnim merama, znatno je i sama doprinela širenju divlje gradnje, divljeg prevoza, uličnoj prodaji, švercu najrazličitije robe, širenju nelegalnih kanala distribucije,

zloupotrebi radnog vremena ugostiteljskih objekata... Zato i nije realno očekivati da država u oblasti oglašavanja i medija postupa drugačije. Opravdanje nadležni obično nalaze u teškoj socijalnoj situaciji i ventilu za preživljavanje ili u još manje uverljivim izgovorima da se tako svima pruža šansa da nešto zarade i prehrane porodice. Zapravo, tolerisanjem ilegalnog poslovanja, stvaraju se još veće socijalne razlike, formiraju se čitavi društveni slojevi koji rade ilegalno, stvara se sve šira društvena margina obespravljenih, bez socijalne i zdravstvene zaštite, bez radnog vremena i elementarnih radničkih, a neretko i ljudskih prava. U sprezi sa tradicionalnim monopolima u oblastima gde im mesto odavno nije, zapravo se konzervira jedan nepravedan društveni poredak u kome nikakvo obrazovanje, inicijativa, inovativnost ili entuzijazam nisu dobrodošli. Država je još u avgustu 2008. propustila izuzetnu priliku da se, nakon dodele dozvola na svim nivoima, energično suprotstavi nelegalnom emitovanju i jednom za svagda zadobije poverenje medija koji legalno rade i od kojih treba da stvori važne saveznike u borbi protiv drugih divljih i nelegalnih poslova. Posle dodele dozvola, svi su očekivali da se država obračuna sa svima ostalima i stvori primeren okvir za poslovanje. Očekivana je efikasnost približno kao kada je 2006. za samo nekoliko sedmica iz etra, posle 10 godina, nestala BK TV. Prvi koraci u tom smislu su takvu efikasnost i nagoveštavali kada je opet za relativno kratak rok očišćen spektar u Beogradu. I onda se stalo. Po ko zna koji put se pokazalo da, kada sistematski i dugoročno treba primeniti odgovarajuće procedure, država prvo gubi dah a potom i bitku sa drskim, upornim i beskrupoloznim „preduzetnicima“ koji ne prezaju kako od izvrđavanja propisa tako ni od zastrašivanja konkurencije, ucene partnera i drugih metoda iz klasičnog kriminalnog miljea.

Očigledno potcenjivanje problema i olako propuštenu jedinstvenu priliku na samom početku, nadležni organi su prvo pokušali da prebacuju jedni na druge, a kasnije, pod pritiskom legalnih medija, stručne javnosti, medijskih udruženja i nevladinih organizacija, pokušali su nešto da učine sami u okviru svojih nadležnosti. I pored veoma jasnih upozorenja da se radi o nelegalnom poslovanju, dakle pretežno crnoj ekonomiji, sve preduzete mere iz okvira medijskih i srodnih zakona, koji su pre svega okrenuti onima koji rade u okviru propisa i zakona – a

mere su tu da obezbede zdravu konkurenciju, zaštite korisnike, posebno ugrožene grupe i na poseban način regulišu rad javnih servisa i slično – očekivano su se pokazale neefikasne. Država je po ko zna koji put propustila da problemu pristupi na adekvatan način, a to u borbi protiv nelegalnog poslovanja znači organizovano i svebuhvatno. To je proverena metoda koja izvesno daje rezultate u svetu ali i kod nas, kad god je primenjena. Nastup koji uključuje, pored inspekcija, i policiju, brza reakcija pravosuđa uz oduzimanje nelegalno stečene imovine – ne može da ne da odgovarajuće rezultate. Policijska asistencija je svakako neophodna u svim slučajevima u kojima je bilo pretnji i zastrašivanja legalnih emitera i inspektora. Pravosuđe ima obavezu da reaguje brzo jer se radi o medijima od kojih se brzina očekuje i zahteva, a čiji je uticaj trenutni i širok. Kad god mere borbe protiv nelegalnog poslovanja obuhvate i oduzimanje nelegalno stečene imovine, to je jasna poruka i drugima u istoj raboti, i glavna poluga na obeshrabrivanju da se tim putem ide. Umesto toga, sporadične akcije pojedinih inspekcija i u javnosti više puta saopštena suštinska nemoć da se ovom obliku nelegalnog emitovanja stane na put, pre je poziv da i drugi koji nisu dobili dozvole, a neko vreme nisu emitovali, ponovo uključe predajnike i iskoriste nemoć države pod veoma povoljnim i primamljivim uslovima. Iz samih saopštenja agencija i drugih državnih organa, mogli su da saznaju okvir njihove nemoći i da lako pronađu bezbednu poslovnu nišu, uprkos jasnoj svesti da rade nelegalno i da će im to jednom, kada se stvari dovedu u red, to biti računato u miraz zvani „rad u prethodnom periodu“. Očigledno je da je brza i laka zarada ovim akterima mnogo bliža i draža od neke malo izvesne kasnije dozvole za rad. Ponovno uključenje onih koji su se sami na neko vreme povukli iz etra, kao i razvlačenje postupka gašenja, navelo je i mnoge od legalnih emitera da i sami počnu da izbegavaju mnogobrojne legalizacijom natovarene obaveze.

Tako je država, umesto da joj elektronski mediji pomognu u borbi protiv svih oblika kriminala i nelegalnog poslovanja, angažujući se u punom kapacitetu i u dobroj veri da sistem funkcioniše, dobila velik broj sumnjičavih, nepoverljivih medija, koji neuverljivo i neubedljivo otaljavaju priče o borbi protiv organizovanog kriminala i drugih nelegalnih aktivnosti.

Svakim danom, sve više emitera se žali na visinu naknada i nagoveštava da pod sadašnjim uslovima neće još dugo moći da izdrže. Oni sa dužim stažom i vernijim oglašivačima za sada opstaju i još uvek ne dovode u pitanje ceo proces regulacije, ali stavljaju do znanja da se nikada do sada nije ovako teško poslovalo. Tu u prvi plan ističu dugove, čak i od višegodišnjih vernih oglašivača, kao i smanjenu poslovnu aktivnost. Žale se takođe i na izostanak subvencija od strane republičkog Ministarstva kulture i Pokrajinskog sekretarijata za informacije po već ustaljenim konkursima. Posebno poglavlje čine primedbe na centralizaciju kupovine oglasnog prostora za celu zemlju u samo dve marketinške kuće, preko kojih rade svi veliki oglašivači. Veliki oglašivači su prisutni samo na televizijama sa nacionalnim pokrivanjem, što lokalne i regionalne televizije dovodi u tešku situaciju.

Osim Super TV, koja je ugašena, emiteri koji deluju kao „korporacijski“ mediji (naslonjeni na kompanije vlasnika samog medija), za sada izgleda bolje podnose aktuelnu krizu. Međutim, i tu preduzetnički nerv nalaže oprez, što je možda uzrok odloženom startu NS Plus televizije iz Novog Sada?

Zanimljivo je da je vlasnik Super TV, kada je stanica ostala bez dozvole, lansirao priču o prodaji nekom zainteresovanom stranom partneru i vraćanju u etar. Pored toga što nije jasno rekao kako to misli da izvede, zanimljivo je to što se kao spasonosni partner spominjala i jedna strana kompanija čiji je interes potpuno izostao u dosadašnjim konkursima, ako se izuzme nacionalni nivo. Posebno je pitanje da li bi RRA dozvolila promenu vlasništva i dok su naknade namirivane na vreme. Po gašenju predajnika, iz studija u Beogradu nastavljeno je emitovanje u KDS-u ranije snimljenog programa. Vlasnik, pored naknade za frekvenciju, nije redovno plaćao ni zaposlene pa su više puta stupali u štrajk, a poslednji put neposredno pred gašenje. Posle 45 dana štrajka, zaposleni su prihvatili ponudu vlasnika o raskidu radnog odnosa kao tehnološkom višku, bez prava na otpremninu, zadovoljavajući se naplatom zaostalih zarada.

Nezavisno društvo novinara Vojvodine je tada ukazalo na blisku vezanost političkih elita i medija, odnosno na činjenicu da je veliki broj medija u Srbiji svetlosnim godinama udaljen od profesionalnih standarda. Skoro da je postalo

pravilo da vlasnicima mediji nisu cilj već sredstvo, uz pomoć kojeg dolaze do određenih beneficija ili pogodnosti za druge biznise.

Neke od stanica koje nisu dobile televizijsku dozvolu, utočište su našle u kablovskim sistemima, tamo gde oni postoje. Tu im emisiona tehnika nije potrebna, ne moraju da plaćaju nadoknade za program i frekvenciju, kao ni za autorska prava i ostalo. Za sada, RRA ne kontroliše programski sadržaj u KDS-u i na IPTV-u, čak ni za one u osnovnim, otvorenim paketima. Barem za te nekrriptovane kanale RRA bi trebalo da nadzire poštovanje opštih programskih pravila koja važe i za terestričko emitovanje.

RRA do sada, osim za nacionalne emitere, nije obezbedila stalni monitoring emitovanog sadržaja i kontrolu poštovanja programskih šema na osnovu kojih su dodelili dozvole za emitovanje. Monitoring ostalih stanica je sporadičan, najčešće po nekoj prijavi ili žalbi, korisnika i oštećenih. Ostaje prilična misterija kakvu će ulogu u ovome imati nedavno otvoreno odeljenje za nadzor i analizu RRA u Novom Sadu.

RRA je pokrenula oko 40 postupaka protiv emitera koji nisu redovno izmirivali obaveze i do sada je deset od njih ugašeno. Uvidajući da je kriza uzela maha i da sve više emitera sve teže izmiruje svoje obaveze, Savet RRA je pre godinu danana predložio Ministarstvu kulture da smanji iznos naknade za emitovanje programa za 20 odsto.

Ako nema direktnih žalbi, RRA i nema uvid u poštovanje pitanja obuhvaćenih Opštim obavezujućim uputstvom o ponašanju emitera (Kodeksom ponašanja emitera), koje je Savet RRA doneo još pre dve godine. Kodeks je podzakonski akt koji obavezuje sve emitere i obuhvata dugačak niz programskih pravila o čijem se poštovanju Agencija stara i čije nepoštovanje predstavlja osnovu za izricanje svih mera koje su Agenciji na raspolaganju. To je, nakon dodele dozvola, glavni posao Agencije i njena misija. Te mere, pored opomena i upozorenja, obuhvataju i privremeno ili trajno oduzimanje dozvole za emitovanje programa. Poštovanje kodeksa i sličnih dokumenata zapravo je mera uređenosti medija u nekoj zemlji.

Na okruglom stolu „Dodela dozvola za emitovanje i piratski radio“ u organizaciji Nezavisnog društvo novinara Vojvodine, održanom u Novom Sadu u

maju 2009. godine, pokrenuta je inicijativa za osnivanje asocijacije legalnih emitera Vojvodine kako bi se zaštitili njihovi vlastiti legitimni interesi. Nezavisno društvo novinara Vojvodine ponudilo je medijsku i logističku podršku u procesu osnivanja, ali se u tome nije daleko odmaklo zbog nedovoljne želje emitera da se samoorganizuju.

KAKO LEGALNO?

Većina emitera izjašnjava se za nastavak regulisanja i uređenja medijskog tržišta i za unapred poznata pravila. Očekuju od RRA, RATEL-a i državnih organa da nastave sa zaokruživanjem regulative i da merama „finog podešavanja“ stvore tržišni okvir za sve legalne emitere sa urednim dozvolama i redovnim ispunjavanjem obaveza prema agencijama i državi. U tome očekuju energičan obračun sa piratskim emitovanjem i neodgovornim prisustvom u kablovskim sistemima. Pri tome, treba izbeći grešku iz 2000. godine, kada je proglašena opšta amnestija i kada su u etru ostavljeni svi, bez obzira na ponašanje i programski sadržaj.

Povlađivanje piratima i njihovo naknadno prevođenje u polulegalni status kroz spuštanje tek uspostavljenih standarda i kriterijuma, predstavljalo bi tačku prekida regulacije i povratak u medijski haos devedesetih. Zabeleženi su i slučajevi da lokalne samouprave pravo prenosa opštinskih skupština poveravaju televizijama koje nisu dobile dozvole ali su nastavile da emituju preko KDS-a. Piraterija u medijima jeste brzo šireća zaraza koja za kratko vreme zahvata i druge oblasti, ohrabrujući i druge da ignorišu propise i obaveze, da se pravdaju svim i svačim, od svetske krize do socijalne demagogije, i da pri tome nalaze uzor i alibi u medijskim piratima.

Emiteri se zalažu da piratsko emitovanje kao drastičan udar na regulisanje medija treba strogo sankcionisati, kažnjavanjem po svim osnovama nelegalnog poslovanja, kumulativno, sve do oduzimanja poslovne sposobnosti i zabrane rada u medijima i javnim poslovima. Ima predloga da se i oglašivači koji koriste njihove usluge kažnjavaju.

Emiteri se takođe zalažu za završetak privatizacije medija, koja je merama Vlade privremeno zaustavljena i nikako da se okonča. U međuvremenu, neke

opštine i dalje izdašno finansiraju neprivatizovane medije bez obzira na njihovu slušanost i gledanost, dovodeći u neravnopravan položaj komercijalne emitere i lišavajući ih šanse da konkurišu za opštinska sredstva namenjena informisanju o njihovom radu.

Pojedini emiteri, kao i ANEM, smatraju da oglašavanje na javnim servisima treba ograničiti kako se povećava njihov prihod od pretplate, i tako stvoriti prostor za komercijalne emitere. Drugi opet, uzimajući u obzir činjenicu da veliki oglašivači idu samo na nacionalnim mrežama, smatraju da će ova mera zapravo pomoći samo komercijalnim medijima sa nacionalnim pokrivanjem, a da će položaj regionalnih i pogotovo lokalnih emitera dodatno pogoršati. Sa ovim se, opet, ne slažu najjači regionalni emiteri, koji smatraju da u određenim terminima mogu dobiti najveće oglašivače jer postižu bolju gledanost i slušanost od nacionalnih. Tek početkom 2010. godine RRA je podnela po jednu (!) prijavu protiv svakog od nacionalnih emitera, uključujući RTS, za kršenje Zakona o oglašavanju, mada je samo tokom januara zabeleženo na desetine kršenja. Ovakav pristup RRA je opravdala namerom da natera emitere da poštuju Zakon a ne da ih gasi. I po ovim prijavama emiterima slede milionske kazne, a uskoro će biti vidljivo i da li su delotvorne. Ukoliko RRA istraje na poštovanju Zakona o oglašavanju i državni organi pokažu efikasnost u procesuiranju podnetih prijava, može se dogoditi da neemitovani deo oglasa završi na lokalnim i regionalnim televizijama, što bi u vreme krize bio veliki pomak. S druge strane, korist bi mogli da imaju i sami nacionalni emiteri, koristeći prisilno ograničene termine za emitovanje oglasa da podignu „cene sekunde“ i tako ne samo kompenzuju izgublenu dobit već i da, u vreme buđenja ekonomije pri izlasku iz krize, dobro zarade.

Učesnici okruglog stola Nezavisnog udruženja novinara Srbije „Krizno zakonodavstvo – koje propise menjati da se ublaže efekti ekonomske krize“, saglasili su se da se zakoni koji su na snazi u ovoj oblasti moraju striktno primenjivati, a da je privremeno potrebno menjati propise kojima bi se relaksirali uslovi poslovanja medija. Radi što efikasnije borbe sa efektima globalne ekonomske krize, nije neophodno menjati sve zakone po hitnom postupku već je moguće parcijalne probleme rešavati uredbama i drugim propisima. U tom smislu, postig-

nuta je apsolutna saglasnost u predlogu da se što pre liberalizuje oglašavanje piva i vina. Takođe je podržan predlog ANEM-a da se inicira sniženje naknade koje emiteri plaćaju RRA i RATEL-u, koja je sada drastično viša nego u regionu, a usaglašen je i predlog da se snize takse koje se plaćaju SOKOJ-u i OFPS-u. U raspravi su učestvovali ministar trgovine, Slobodan Milosavljević, predsednik Privredne komore Srbije, Miloš Bugarin, predstavnici novinarskih i medijskih udruženja i asocijacija (NUNS, ANEM, Lokal pres, NDNV), predstavnici OEBS-a, IREX-a...

Za sada se visina naknade za emitovanje programa određuje isključivo na osnovu broja stanovnika na području na kome se emituje program, dok se drugi kriterijumi – programska koncepcija emitera, udeo određenih sadržaja, udeo sopstvene i nezavisne produkcije, odnosno domaćeg programa – uopšte ne primenjuju. Visina naknade je tako potpuno ista za stanice koje proizvode informativni i zabavni sadržaj i one koje, poput džuboksa, samo puštaju muziku.

Na sličan način SOKOJ i OFPS naplaćuju naknadu na osnovu ukupnog prihoda, a ne na osnovu količine i vrste muzičkog sadržaja. Emiteri predlažu da se naknada obračunava na osnovu stvarnog broja emitovanih muzičkih numera, kako SOKOJ ne bi dodatno „oporezovao“ rad zaposlenih novinara, voditelja i muzičkih saradnika.

Oštećeni emiteri predlažu da se merama države spreči poslovanje sa nelegalnim emiterima, i to bi bila najefikasnija mera u suzbijanju piraterije, što je dokazano još pre pola veka kada se Velika Britanija tako obračunala čak i sa piratima koji su koristili predajnike van njenih teritorijalnih voda. Emiteri u tom smislu posebno ističu elegantnu mogućnost države, odnosno, uvid u poslovanje fiksnih i mobilnih telefonskih operatera koji omogućavaju piratima naručivanje sadržaja, glasanja i slično, preko SMS-a i posebno tarifiranih poziva. Ova ideja, izneta još pre godinu dana, za sada nije prihvaćena, mada se posle nedavno okončane vanredne registracije medija to prosto nameće.

Gubitke u poslovanju beleže i komercijalni emiteri sa pretežno zabavnim sadržajem zbog drastične izmene šeme emitovanja za vreme dana žalosti. Poštujući obaveštenje RRA o programskom sadržaju, oni nisu u mogućnosti da

za taj program emituju (i naplate) oglase, čime umanjuju zaradu, ali ne i troškove poslovanja, uključujući i sve naknade.

Regionalne i lokalne televizije zahtevaju od RRA da obezbedi besplatno prisustvo njihovih programa u kablovskim sistemima na teritorijama na kojima imaju dozvolu za emitovanje.

U svom saopštenju od maja prošle godine, Nezavisno društvo novinara Vojvodine zahtevalo je „od RRA, RATEL-a i Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije da pod hitno počnu da poštuju zakone ove države i zaustave rad mnogobrojnih piratskih radijskih i televizijskih stanica na području Vojvodine. Svojim nezakonitim radom, piratske stanice značajno ugrožavaju ionako otežan rad legalnih emitera, te se mnogi od njih nalaze u veoma teškoj finansijskoj situaciji, a neki i na ivici stečaja.“

Ovo oštro saopštenje usledilo je posle niza neispunjenih obećanja predstavnika RRA i sve težih uslova za rad medija. „Ukoliko se nadležni i ovaj put oglušće, NDNV će biti prinuđeno da radijskim i televizijskim stanicama predloži da svoja prava zaštite na domaćim i međunarodnim sudovima. Nezavisno društvo novinara Vojvodine ovim putem zahteva hitnu promenu načina obračuna naplate troškova za SOKOJ i OFPS, kao i da se rad ove dve institucije učini transparentnim“.

Pored inicijative emitera, novinarskih udruženja (NUNS, ANEM, Lokal pres, NDNV), Privredne komore, Ministarstva trgovine, OEBS-a i IREX-a za smanjenje tarife SOKOJ-a i OFPS-a u vreme krize, tarife su kroz redovno usaglašavanje sa porastom troškova života čak i povećane. Takođe, nije prihvaćen predlog da se naknada naplaćuje na osnovu emitovane količine i vrste muzičkog sadržaja, a ne na osnovu ukupnog prihoda stanice, mada su stanice u obavezi da takav izveštaj dostavljaju SOKOJ-u i OFPS-u. Tarife u obzir uzimaju samo još procenat zastupljenosti muzičkog repertoara, zanemarujući gledanost, odnosno slušanost, veličinu zone pokrivanja i ekonomsku snagu zone.

O potrebi da je udruživanje emitera neophodno, svedoči podatak da je ANEM u pregovorima sa SOKOJ-em uspeo da izdejstvuje određene pogodnosti za svoje članice, mada ne i smanjenje tarife. Jedino udruženi, legalni emiteri mogu se izboriti za svoja prava.

Obavezu plaćanja SOKOJ i OFPS naknade izbegava i RTS, koji je u daleko boljoj poziciji od gotovo svih ostalih emitera, jer u okviru Javnog servisa posluje i produkcija PGP kojoj i pripadaju određena autorska i izvođačka prava. Na sličan način, u okviru najvećih nacionalnih emitera posluju druge muzičke produkcije ili su na drugi način sa njima povezane.

U sklopu dopunskih mera za prevazilaženje krize, Vlada je u maju 2009. udvostručila poreze i doprinose na autorske honorare. Već sama najava povećanja naišla je na široko protivljenje medija, medijskih organizacija i brojnih drugih struka baziranih na informacionim tehnologijama, obrazovanju, kulturi, građevinarstvu itd. Usprotivila se i Unija poslodavaca Srbije i ceo nevladin sektor, pa je premijer ubrzo najavio preispitivanje usvojenih stopa. Samo mesec dana od usvajanja sporne mere, skupština je usvojila izmene Zakona o porezu na dohodak građana u kojima su stope poreza „umanjeno povećane“. Tako je, uz mnogo napora, amortizovan barem jedan od fiskalnih udara na medije i zaposlene. Na kraju, postavlja se pitanje da li je „umanjenjem povećanja“ zadovoljna Vlada ili poslodavci.

KRIZNE MERE ELEKTRONSKIH MEDIJA

Mali broj zaposlenih i njihova tradicionalno niska stručnost svode program samo na najjednostavnije programske forme. Većina medija nastavila je rad u improvizovanim uslovima nasleđenim još iz devedesetih godina, a hroničan nedostatak novca samo je učvrstio programske šeme zasnovane na najjeftinijim i najjednostavnijim produkcijama koje ne iziskuju nikakve troškove. Stvoren je krug u kome priučeni, nemotivisani kreatori medijskog sadržaja nemaju snage ni volje da osvoje nove medijske formate i kreiraju program u skladu sa vremenom, zahtevima i potrebama publike. Arhaičan i neatraktan program odbija i publiku i oglašivače, pogoršavajući dodatno finansijski položaj stanica.

Svi pokušaji dodatnog obrazovanja medijskih poslenika posle 2000. godine, kao i njihovo redovno školovanje pokrenuto na katedri za žurnalistiku Filozofskog fakulteta i katedri za AV medije Akademije umetnosti u Novom Sadu, nisu značajnije promenili „krvnu sliku“ medija u AP Vojvodini.

Kada se mediji bore za голу egzistenciju, tu nema mnogo mesta za inovacije, unapređenja, usvajanje novih formata ili kupovinu programskih licenci. Ne samo menadžment već i svi zaposleni, usmereni su na pronalaženje oglašivača i alternativnih izvora finansija. U takvoj situaciji zanemaruje se i sopstvena programska šema i javni interes. Međuljudski odnosi, u opštoj eroziji, svakodnevno se pogoršavaju, što se odražava na kvalitet proizvedenog i emitovanog sadržaja. Loši materijalni i tehnički uslovi tradicionalno se lakše tolerišu za račun očuvanja radnih mesta, čime se sprečava fluktuacija zaposlenih i dodatno konzervira jedno neperspektivno stanje.

Stanje u neprivatizovanim medijima najbolji je dokaz da je privatizaciju trebalo davno okončati a ne prekinuti krajem 2007. godine, neposredno pre poslednjih redovnih lokalnih izbora. I mada su, objektivno, u boljoj materijalnoj situaciji, sa boljom obrazovnom strukturom i višedecenijskim iskustvom brojnih zaposlenih, neprivatizovani mediji i dalje nisu konkurentni na tržištu. S nepromenjenom organizacionom strukturom, prilagođenom jedino monopolskom, odnosno privilegovanom položaju na lokalnom tržištu, svakim danom samo gube publiku. Odsustvo rešenosti države da se privatizacija u dogledno vreme okonča, samo potpomaže njihovo postepeno gašenje i samoukidanje.

Tražnje izlaza iz ekonomskih nevolja u boljem povezivanju sa lokalnim samoupravama tokom 2009. godine nisu dali naročite rezultate. Dva razloga su odmah izdvajaju. Odmah posle izbora i formiranja lokalnih organa vlasti sredinom 2008. godine, lokalne samouprave i same su se suočile sa smanjenjem sopstvenih prihoda, u čemu je posebno drastičan onaj od transfera iz republičkog budžeta koji je u 2009. smanjen na polovinu. U nerazvijenim opštinama, zbog opšte krize, privredna aktivnost još je manja pa i svi prihodi po tom osnovu. Drugi razlog se vidi u činjenici da su lokalne koalicije, preslikane sa onih na republičkom i pokrajinskom nivou, tokom 2009. godine bile u velikom broju stabilne, bez nagoveštaja skorih lokalnih izbora. Samo u nekoliko opština izbori su ponovljeni, što je bila prilika za komercijalne stanice da nešto zarade i tako se barem podsete na, po komercijalnom efektu, neponovljivu izbornu kampanju 2008. godine, kada su zajedno održani izbori na sva tri nivoa.

Većina radio-stanica je tokom 2009. godine zadržala isti broj zaposlenih, što se može tumačiti kao pokušaj da se sačuvaju ljudski resursi uprkos krizi i da se spremno dočeka novi poslovni zamah. S druge strane, imajući u vidu da je broj zaposlenih i angažovanih po drugim osnovama u komercijalnim stanicama ionako minimalan, verovatnije je da se radi o prostom održavanju minimuma aktivnosti. Broj zaposlenih u neprivatizovanim stanicama i dalje je veći, s boljom obrazovnom strukturom, ali svake godine i sve stariji.

Manji, približno podjednak broj radio-stanica povećao je ili smanjio broj zaposlenih, što znači da je, iako smanjena, postojala aktivnost i u tom segmentu.

Sve anketirane radio-stanice su tokom 2009. godine pokrenule barem jednu novu emisiju, a čak jedna trećina više od tri emisije. To pokazuje, pored ostalog, da se izlaz iz krize traži i u inovaciji programa i u prilagođavanju ekonomskoj situaciji. Takođe, uvođenje novih emisija za jedan broj stanica bio je i ispunjavanje obaveza iz programske šeme za koju su dobile dozvolu za emitovanje. Međutim, planirana unapređenja programa i uvođenje novih formata, posebno onih vezanih za veća ulaganja, mahom je odloženo za bolja vremena.

Da ekonomska kriza može i da pogoduje medijima, makar na posredan način, pokazuje i iskorak koji je napravio jedini komercijalni radio sa pokrajinskim pokrivanjem. Radio AS FM je sa velikim uspehom pokrenuo turneju žurki (party) po gradovima Vojvodine, koristeći malu ponudu događaja zabavnog sadržaja u tim sredinama i istovremeno prateći savremene trendove u muzičkoj industriji.

MERE REGULATORNIH AGENCIJA

RATEL se nedavno dodatno opremio tako da, pored dva kontrolno-merna centra u Dobanovcima i kod Niša, sada raspolaže i sa više adekvatno opremljenih vozila za nadzor frekventijskog spektra. Od inicijalno identifikovana 182 nelegalna emitera, do sada je 108 njih prestalo sa radom. Početkom marta 2010. godine, prema podacima RATEL-a, u AP Vojvodini još uvek je emitovan 31 program bez dozvole.

Kao prvu meru protiv otkrivenih nelegalnih emitera, RATEL izdaje rešenje o prestanku rada a potom, ako ne prestanu sa emitovanjem, donosi zaključak o prinudnom izvršenju mere pečaćenja predajnika uz pokretanje prekršajnog postupka protiv odgovornog lica. Kao veliki nedostatak zakonske regulative RATEL ističe da ni Zakon o telekomunikacijama ni Zakon o upravnom postupku ne predviđaju kao kaznenu meru, čak ni privremeno, oduzimanje predajnika. U RATEL-u ističu dobru saradnju sa Ministarstvom telekomunikacija i informacionog društva. Na zajedničku inicijativu i uz podršku Ministarstva kulture, Vlada je još u junu 2009. godine donela Zaključak o interventnim merama za pomoć medijima u uslovima krize, u kome se Ministarstvo unutrašnjih poslova zadužuje da pruži podršku u gašenju radio-stanica koje emituju program bez dozvole. Nažalost, MUP se još uvek nije uključio u aktivnosti oko gašenja nelegalnih emitera.

U borbi protiv piraterije, RRA ističe da ima punu saradnju regulatornog tela zaduženog za oblast telekomunikacija, ali sudovi nisu adekvatno pratili njihov rad. U slučaju prekršajnih prijava, sudije su čak izricale mere opomena za nelegalno emitovanje koje zakon o prekršajnom postupku uopšte ne predviđa. Po rečima Gorana Karadžića, zamenika predsednika Saveta RRA, tek je nedavno započeta dobra saradnja i sa republičkim javnim tužiocem i tužiocem za visokotehnološki kriminal, što bi uskoro trebalo i da da rezultate.

Znajući kakva je opasnost, za radiodifuziju generalno, postojanje nelegalnih emitera, RRA je, kažu, još pre početka „borbe“ sa njima donela Pravilnik o izvršenju kojim je sebi dala dodatna ovlašćenja u odnosu na ona koja je predvideo Zakon o radiodifuziji. Zapravo, originalnih ovlašćenja za borbu protiv radio piraterije u Zakonu o radiodifuziji nije ni bilo već su one uvedene naknadno, delimičnom izmenom Zakona (Član 64a).

Na osnovu tog Pravilnika, vrlo efikasno su ugašeni svi nelegalni emiteri na području grada Beograda. Nažalost, ističu u Savetu RRA, Ustavni sud Republike Srbije je taj pravilnik u celosti stavio van snage, nakon čega je Savetu RRA preostalo jedino da izvršava ono što agenciji kao ovlašćenja daje Zakon o radiodifuziji. Savet može da donese odluku o zabrani emitovanja, koja se u slučaju nepoštovanja prati merom prinudnog izvršenja, a koje zakon opisuje isključivo

kao pečaćenje opreme i prostorija iz kojih se takvo emitovanje vrši. To se radi stavljanjem službenog pečata čije su lomljenje i nastavak rada krivično delo. Nažalost, naglašavaju u Savetu RRA, veliki je broj onih koji su se odlučili na ovaj korak i protiv svih njih su pokrenuti postupci. RRA i njen Savet ne mogu ići preko zakonskih ovlašćenja ali su, kažu, učinili sve da podstaknu druge da se uključe u akciju gašenja nelegalnih emitera.

Goran Karadžić, zamenik predsednika Saveta RRA, podseća da se službenici RRA na terenu sreću i sa nizom drugih problema, od kojih je najčešći primena fizičke sile kojom pokušavaju da ih spreče da uopšte postave službeni pečat. Službenici često, prilikom pokušaja pečaćenja, zatraže asistenciju policije. No, ni to ne rešava problem jer ni policija nema prava da upotrebi silu i omogući pečaćenje predajnike, već njihovi službenici samo obezbeđuju službenike RRA od fizičkih napada.

RRA je tokom leta 2009. godine podnela predlog da se prilikom izmena Krivičnog zakona Republike Srbije, koje su tada bile u toku, u Zakon uvrsti i član koji bi direktno sankcionisao radio pirateriju, ali takva inicijativa nije uvažena. Tako je propuštena dobra prilika da se usvoji jedan efikasan mehanizam za rešavanja problema piraterije, na šta se u razgovorima sa svima koji imaju uticaja na moguće izmene zakona (OEBS, ANEM, NUNS, UNS, NDNV, radna grupa Ministarstva kulture, predstavnici Ministarstva unutrašnjih poslova, ministarka telekomunikacija...) uvek ukazuje.

Efikasno sredstvo u borbi protiv radio pirata, RATEL i RRA vide u nedavnim izmenama Zakona o informisanju vezanim za obavezni upis u Registar javnih glasila. Zakon predviđa (Član 14a) da je u slučaju izdavanja javnog glasila koje nije upisano u Registar javnih glasila nadležni javni tužilac dužan da bez odlaganja pokrene postupak za privredni prestup pred nadležnim sudom i zatraži izricanje mere privremene obustave delatnosti izdavanja javnog glasila (u ovom slučaju emitovanja programa). Sud će u roku od 12 sati od podnošenja predloga javnog tužioca, u skladu sa zakonom, izreći osnivaču meru privremene obustave delatnosti izdavanja javnog glasila do pravosnažnog okončanja postupka iz Stava 5. ovog Člana. U skladu sa Pravilnikom Ministarstva kulture, da bi se emiter

upisao u Registar javnih glasila, mora da ima dozvolu za emitovanje izdatu od strane Republičke radiodifuzne agencije. Kako izmene zakona predviđaju da u Registar mogu biti upisana samo glasila koja imaju dozvolu za emitovanje, tako bi se u borbu protiv pirata, prema RRA, moglo uključiti i Ministarstvo trgovine i usluga, slično kao u akciji protiv priređivača kvizova. Ova mogućnost postoji tek odskora, jer je spis posle dodatnog roka okončan tek sredinom marta 2010.

Posle niza kontroverzi na relaciji Pokrajinski sekretarijat za informacije i RRA, pri čemu je potezan i Ustav Srbije, otvorena je kancelarija Službe za nadzor i analizu RRA u Novom Sadu. Imajući u vidu specifičnosti područja, RRA očekuje da ova kancelarija omogući bolju analizu programa i bolji nadzor nad radom emitera. Za sada, nema mnogo podataka o njenom radu, a nepoznata je i njena uloga u borbi protiv piraterije. U kojoj meri će ova kancelarija ispuniti očekivanja pokrajinske administracije i samih emitera u Vojvodini, ostaje tek da se vidi.

UREĐENJE TRŽIŠTA

Tehnologija elektronskih komunikacija i elektronskih medija stalno se unapređuje i nudi sve više mogućnosti, što se direktno odražava na tržište. Primena osvojenih tehnologija ne gubi dah ni u vreme krize već naprotiv, samo stimuliše sve stare i veliki broj novih igrača da se upuste u bitku za svoj deo tržišta. Ova tržišta izložena su tako stalnim promenama, uzrokovanim ne samo tehnološkim napretkom, koji je u velikoj meri planiran i očekivan, već u još većoj meri promenama poslovnog modela koji podleže zakonima ponude i potražnje i preduzetničke inicijative. Biznis modeli se stalno preispituju i podložni su čestim korekcijama i izmenama, pod uticajem sve većeg broja novih međusobno konkurentskih tehnologija. U takvom okruženju mobilnih komunikacija i brzog interneta, elektronski mediji se veoma dobro snalaze, za razliku od štampe i drugih oblika komunikacija. Na strani elektronskih medija i dalje je velika prednost, jer imaju najveće znanje i najbolje poznaju veštinu proizvodnje audio i video sadržaja. Međutim, ta prednost lako se gubi ako se elektronski mediji nađu u

neuređenom tržišnom prostoru koji treba razlikovati od pojma slobodnog (otvorenog) tržišta. Rezultat bespoštedne borbe na neuređenom tržištu lako je predvidiv, i Srbija devedesetih najbolji je primer do čega to vodi. Rezultat je uvek loš medijski proizvod, gušenje tržišta i monopolizacija onoga što od njega preostane. Rezultat je, šire gledano, jedno frustrirano i nezadovoljno društvo bez elementarnih orijentira i bez uvažavanja ikakvih vrednosti. Zato je neophodno, s razvojem i primenom novih tehnologija, blagovremeno otpočeti s njihovim kontrolisanim uvođenjem na regulisano tržište. U tom pogledu, najveću odgovornost imaju državni organi a posebno regulatorna tela koja, regulišući tržište, imaju najbolji uvid u to šta se na njima svaki dan dešava. Regulativa treba da bude pravovremena zato što su tehnološke promene brze, i zato što izazivaju brze promene poslovnih modela. Regulativa ne ide samo kroz sistemske i druge prateće zakone već pre svega kroz brojne mere „finog podešavanja tržišta“ koje sprovede regulatorna tela. Uloga regulatornih agencija jeste da stvaraju tržišni milje, što se kod nas veoma često prenebregava, i da u isto vreme štite korisnike, što se još više zanemaruje. Tek preko regulisanja tržišta i stvaranja fer utakmice, ostvaruje se zaštita i velikih i malih igrača na njemu i omogućava kvalitetna ponuda. Na taj način i korisnici dolaze do kvalitetnih medijskih proizvoda po pristupačnim cenama, što i jeste glavni javni i društveni interes.

Prekinut proces privatizacije lokalnih medija dobar je primer kako se mediji u toku procesa dodele dozvola za emitovanje iznenada mogu naći u neravnom pravnom položaju. Umesto da se svi istovremeno nađu na tržištu, neki privilegovani lokalni mediji i dalje uživaju podršku budžeta, dok ostali svoju održivost odmah po dobijanju dozvole moraju dokazati na nemilosrdnom tržištu, dodatno osiromašenom ekonomskom krizom koja je u toku.

Uređenost samo tehničkih parametara KDS-a ostavlja veliki prostor vlasnicima da po svojoj volji određuju koja i pod kojim uslovima televizija može ući u njihov/ e sistem/e. Uređenje ove oblasti nedozvoljeno kasni, a moglo se urediti odavno, još pre raspisivanja prvih konkursa za dodelu dozvola za terestričko emitovanje. Kada je pre dve godine počeo sa radom i IPTV, stepen neuređenosti ove oblasti samo se povećao, a stanice su izložene još jednoj monopolizovanoj samovolji.

UMREŽAVANJE

Jedan od mogućih puteva spasa za lokalne i regionalne televizije jeste njihovo međusobno povezivanje. Takvih pokušaja, u različitim oblicima, s manje ili više uspeha, bilo je i ranije mada uglavnom nisu uspeali da doprinesu održivosti tih medija na neki duži rok.

Možda je aktuelna kriza prilika da se povezivanju pristupi na drugi način. Bez mnogo istraživanja može se pokazati da lokalne i regionalne stanice ne mogu da se nametnu publici sa igranim i serijskim programom ili nekim vrhunskim sportom, jer jednostavno nemaju sredstva za njihovu kupovinu, odnosno proizvodnju. Povezivanje u tom smislu ne bi donelo neki naročit rezultat.

Radi očuvanja javnog interesa u lokalnim sredinama i stvaranja medijske osnove da bi se ekonomski i društveni procesi tranzicije u krizi nastavili u demokratskom i evropskom smeru, mogla bi se sa nekoliko koordiniranih mera omogućiti podrška određenim odabranim programskim segmentima. Kroz izabrane programske projekte na određene teme, mogla bi se usmeriti sredstva iz državnog i pokrajinskog budžeta, umesto stereotipnih dotacija u vidu pomoći prilikom nabavke opreme ili informisanja o radu državnih organa. Projekti bi bili na srednji rok, jednu do tri godine, i pokrivali bi izabrane teme kao što su: permanentno obrazovanje u skladu sa aktuelnim potrebama tržišta, zaštita voda, odlaganje i prerada otpada, pokretanje i vođenje sopstvenog posla... Od stanica bi se zahtevalo da imaju tri ili više partnera u zonama emitovanja koje se ne poklapaju, a stimulisalo bi se povezivanje različitih medija, radija, televizije i štampe, koji deluju na istom prostoru. Sredstva bi se odobravala u fazama i mogla bi da obuhvate i nabavku opreme, prethodna istraživanja i pretprodukciju. Potrebna sredstva bi se, pored budžeta, obezbeđivala prevashodno iz viška sredstava RRA, ostvarenih od naknade za dozvole za emitovanje, koja se naplaćuju po Članu 35 Zakona o radiodifuziji. Verovatno bi i sam Zakon u tom smislu trebalo doraditi.

Nadležno republičko ministarstvo i pokrajinski sekretarijat takođe bi mogli pomoći u pronalaženju partnera u zemljama u okruženju i u EU, kao i u učešću u evropskim namenskim fondovima. Na ovaj način bi se, umesto podrške stani-

cama u preživljavanju, zapravo obezbedila trajna namenska sredstva za podršku pojedinim projektima od javnog interesa.

Pored predloženog modela, državni i pokrajinski organi bi mogli da u svoje strategije razvoja medija ugrade i druge mehanizme podrške pojedinim akcijama od javnog interesa koje se sprovode u lokalnim sredinama.

Kao jedno od mogućih rešenja za duboku krizu u kojoj se nalaze lokalni i regionalni mediji, pre svega televizije, trebalo bi iznova razmotriti mogućnost umrežavanja sa stanicama koje imaju nacionalno pokrivanje. Čini se da se za ovo pruža dobra prilika, imajući u vidu da zakon o nedozvoljenoj medijskoj koncentraciji još uvek nije u proceduri.

POMOĆ RAZVOJU ODRŽIVIH PROGRAMSKIH SADRŽAJA

Umesto finansijske podrške medijima, odnosno pomoći u preživljavanju, sigurno je korisnije uložiti u određene produkcije koje će pomoći da se mediji na tržištu izbore za opstanak. U tom smislu zanimljiv je projekat koji su tokom 2009. godine realizovali IREX, USAID i Media Art Service. Projekat obuhvata razvoj formata za lokalne televizije, i u njemu medijski eksperti koncipiraju sadržaj i produkcione osnove, a stanice se kroz realizaciju odabranih formata, uz asistenciju i monitoring autora, osposobljavaju za njihovu produkciju. Preko pozivnog konkursa došlo se do užeg izbora formata koji su ponuđeni stanicama, a stanice su onda izabrale jedan ili više formata koje bi realizovale. Prethodno je svaki format, kroz višednevnu debatu eksperata i menadžmenta stanica, razmotren sa programskog, finansijskog i tehničko-tehnološkog aspekta u potrazi za održivim formatom za svaku stanicu pojedinačno. Kroz ovakav, naizgled komplikovan, višefazni projekat stanice se postepeno uključuju u sve faze koncipiranja, razrade i realizacije novih formata, primerenih lokalnim stanicama, koji kao rezultat imaju povećanje gledanosti i snaženje stanice i, kao ništa manje važan cilj, osposobljavanje menadžmenta i zaposlenih da se kasnije i samostalno upuste u slične projekte.

Sličan projekat može se uz angažovanje odgovarajućih stručnjaka pokrenu-

ti i za radijske produkcije u kojima je konkurencija između stanica veća ali su troškovi produkcije manji.

Pomoć državnih organa i drugih institucija celishodnije je usmeriti u ovakve i slične projekte koji kao rezultat imaju podizanje konkurentnosti stanice na tržištu kroz jačanje sopstvene produkcije i sopstvenih profesionalnih kapaciteta, nego kroz obezbeđivanje jednokratnih pomoći koje služe za izmirenje neplaćenih obaveza prema potražiocima i zaposlenima.

MERE DRŽAVNIH ORGANA

Najavljena je izrada strategije razvoja medija i na republičkom i na pokrajinskom novou. Potreba za ovim strategijama je velika, možda i veća nego početkom decenije kada je uređenje ove oblasti napokon započeto. Izazovi koje donose nove tehnologije i koje donosi velika ekonomska kriza, pored onih koji su posledice dosadašnjeg uređenja medijskog prostora u zemlji, zahtevaju brze ali istovremeno i dalekovidne mere u dostizanju davno proklamovanih ciljeva. Ako je pre desetak godina bilo puno entuzijazma, ali i puno idealizma pa i naivnosti, danas bi trebalo da prevlada realizam i odgovornost za predloženi smer razvoja medija. Mediji, ali i građani, s pravom očekuju precizan, realno ostvariv i ambiciozan akcioni plan koji bi ubrzano, korak po korak stvarao medijsko okruženje primereno procesu približavanja EU, kao i sa najvišeg državnog vrha proklamovanu decentralizaciju i regionalizaciju. Nadležno ministarstvo kulture je rad na pisanju strategije već iniciralo, dok je nepoznato da li je isti proces već započeo i u Pokrajini ili se čeka na završetak republičke strategije.

Tokom 2009. godine, kroz složenu, ali za naše uslove retko transparentnu, proceduru pisanja i javnih rasprava (Ministarstvo telekomunikacija i informacionog društva), prošao je Predlog zakona o elektronskim komunikacijama, koji treba da zameni Zakon o telekomunikacijama iz 2003, ali je na samom kraju puta povučen iz procedure na doradu. Ovaj zakon je značajan jer obuhvata i problematiku digitalizacije televizijskog emitovanja i situacije koja će nastati posle gašenja analognih predajnika i oslobađanja značajnog dela frekvencijskog spe-

ktra. Osvajanje ove tzv. digitalne dividende i njene raspodele, direktno će uticati na razvoj fiksnih i još više mobilnih i bežičnih komunikacija, i na taj način na stvaranje tehnoloških platformi za razvoj tradicionalnih i budućih elektronskih medija i medija uopšte. Može se očekivati da najavljena prodaja Telekoma Srbija ubrza usvajanje ovog zakona koji će sigurno imati veliki značaj za budući razvoj elektronskih komunikacija i medija.

Ministarstvo kulture prekinulo je dalji rad na donošenju zakona o nedozvoljenoj medijskoj koncentraciji, koji je započela još prethodna Vlada, i opredelilo se da se prvo donese zakon o elektronskim medijima, koji treba da zameni Zakon o radiodifuziji iz 2002. godine. Zakon se priprema zajedno sa OEBS-om, uz učešće eksperata za pojedine oblasti, a biće organizovano i čak šest radionica tokom procesa usaglašavanja. Nacrt je najavljen još za kraj 2009, pa pomeren za april 2010, što sigurno nije dobar znak, posebno što je i izrada strategije razvoja medija zbog ovog kašnjenja usporena.

Prisustvo OEBS-a i pojačane pažnje EU ostaju jedina garancija da će ova složena i međusobno povezana dokumenta u dogledno vreme ući u proceduru i biti usvojena. Takođe, stalni evropski monitoring ovih oblasti trebalo bi da obezbedi transparentnost svih faza procedure i omogući javnosti, pre svega onoj stručnoj, i samim medijima da utiču na buduća rešenja i blagovremeno sagledaju svoje mesto u novom okruženju. Ministarstvo telekomunikacija i informacionog društva, tokom 2009, uspešno je demonstriralo kako se od samog početka pisanja strateških dokumenata može uključiti stručna i naučna javnost, svi zainteresovani operatori, provajderi usluga i potencijalni investitori. Tako je za samo nekoliko meseci, bez mnogo buke i u stalnoj saradnji sa najmoćnijim telekomunikacionim operatorima u zemlji, pored drugih dokumenata, usvojena i Strategija za digitalizaciju televizijskog emitovanja i Strategija za razvoj širokopojasnog pristupa, obe veoma značajne za elektronske medije.

Pred državnim organima je i zakonsko uređenje okončanja privatizacije medija, koje je upravo merama vlasti prekinuto 2007. i nikada nije nastavljeno.

Nakon usvajanja pomenutih zakona ili paralelno s njima, državni organi trebalo bi da usvoje i strategije razvoja medija u skladu s procesom harmoni-

zacije sa EU, s proklamovanom decentralizacijom i regionalizacijom i, svakako najdalekosežnije, s tehnološkim razvojem medijskih platformi na bazi novih komunikacijskih mogućnosti. Strategije treba da daju odgovore i na osetljivo pitanje umrežavanja medija i da uredi medijsku koncentraciju. Samo tako će postojeći i svi novi mediji dobiti šansu da se ravnopravno uključe u savremene tokove i da se izbore za svoje mesto na tržištu. Izbegavanje ili razvlačenje procesa inovacije regulative i strateških dokumenata lako nas može vratiti u devedesete, kada smo samo izdaleka gledali razvoj informacionih tehnologija, mobilnih komunikacija i na njima zanovanih medija. Ukoliko država ne pokaže odlučnost i hrabrost da nastavi procese prilagođavanja regulative, posledice po medije, operatore, provajdere usluga i građane biće pogubnije nego u poslednjoj deceniji prošlog veka. Mediji koji su tek nedavno počeli da funkcionišu u barem delimično uređenom okruženju, nemaju ni vremena ni snage za neki novi zasto, a kamoli za korak unazad.

Mediji u Vojvodini sa svim svojim specifičnostima i dugom medijskom tradicijom, imaju još manje strpljenja, i sve su manje spremni da tolerišu kašnjenje mera i nevešto izbegavanje odgovornosti nadležnih sada, kada je kakav-takav tržišni i regulatorni okvir napokon uspostavljen.

UMESTO ZAKLJUČKA

Pored svih aktuelnih problema, dominira mišljenje da se samo nastavkom reformi i daljom finom regulacijom medijskog tržišta, korak po korak, stvaraju uslovi za bolje medije sa više profesionalne i poslovne odgovornosti. Potrebno je dalje jačati ulogu regulatornih tela na račun državnih organa i drugih centara moći. Uspešno okončani konkursi i uspešne privatizacije dižu samopouzdanje kako medijskim poslenicima tako i vlasnicima medija, donoseći koristi u vidu veće samostalnosti i nezavisnosti. Samo se od takvih slobodnih medija i može očekivati da utiru put demokratizaciji društva, daljoj decentralizaciji i demetropolizaciji u procesu približavanja EU.

Od ogromnog značaja je da mere i potezi koje u vreme krize povlače RRA, RATEL, Vlada i drugi državni organi ne devalviraju do sada postignuto na regu-

lisanju radiodifuzije, i da se ne dogodi da zarad trenutnih, parcijalnih ciljeva ponovo oteraju medije iz glavne tranzicione struje u sivu zonu. Posebno regionalni i lokalni mediji, koji deluju na skućenom i već isparcelisanom tržištu, teško da bi mogli podneti neki novi namet.

Kao posledica Plana raspodele frekvencija i na osnovu njega raspisanih konkursa, medijska slika Vojvodine i dalje je rascepkana, sa mnogo medija čiji je opstanak na duži rok još uvek neizvestan. Predstojeća digitalizacija televizijskog emitovanja dobra je prilika da se zone raspodele presipitaju i bolje definišu. U međuvremenu, mogu se ispitati i mogućnosti za umrežavanje, tim pre što dugo najavljivani zakon o nedozvoljenoj medijskoj koncentraciji još uvek nije u proceduri. Tako bi se moglo doći do nekog modela vertikalnog umrežavanja koji ne bi vodio preovlađujućem uticaju na javno mnjenje, a podigao bi kvalitet lokalnih programa i doprineo demetropolizaciji i decentralizaciji društva.

Regulatorna tela, a posebno pisci strategije razvoja medija na republičkom i pokrajinskom nivou, treba da iskoriste predstojeći proces digitalizacije da još jednom, u svetlu proteklih godina akumuliranog iskustva i u svetlu tehničkih mogućnosti distribucije digitalnih sadržaja kroz fiksne i bežične mreže, a pre svega sa aspekta tržišne održivosti, preispitaju broj i raspored televizija za digitalnu eru.

Informisanje na jezicima nacionalnih manjina u Vojvodini i deetatzacija

UVODNE NAPOMENE

Informisanje na jezicima nacionalnih manjina, tako bitan segment medijske scene u Vojvodini, poslednjih godina doživeo je značajne promene, koje su bile i od presudnog uticaja na kretanja u javnom manjinskom informisanju. U sferi medijske reforme i deetatzacije medija – pre svega prenošenjem osnivačkih prava manjinskih listova od pokrajinskog značaja sa Skupštine Vojvodine na nacionalne savete manjina, zatim pokrenutim a nedovršenim procesom privatizacije medija, uz raspodelu radio i TV frekvencija na području Vojvodine, kao i započetom reformom RTV Vojvodine kao pokrajinskog javnog servisa – stvoren je novi ambijent ovog informativnog segmenta, ali s još uvek neuobličenom, potpunom i jasnom slikom ostvarenih benefita i gubitaka. Svaki od ovih procesa medijske tranzicije bio je, naime, praćen većim ili manjim nedoumicama, nesaglasjima, sporenjima i kontroverzama, različitim posledicama i rezultatima, ali je pitanje ukupnih efekata učinjenog još uvek otvoreno.

Pored toga što se sve to, u krajnjoj instanci, odražava na stepen ostvarivanja prava nacionalnih manjina u oblasti informisanja, valja imati na umu i da na kvalitet ostvarivanja tog prava u velikoj meri utiče i aktuelno stanje u manjinskim medijskim resursima. Različite ankete i istraživanja svedoče o sumornoj ukupnoj slici, o tome da su redakcije koje rade na jezicima nacionalnih manjina generacijski ostarele, da novinari imaju u proseku 40 i više godina, da su uglavnom slabo

motivisani i premalo edukovani za savremeno novinarstvo, dok su im redakcije tehničko-tehnološki najčešće slabo ili loše opremljene. Sve to obeshrabruje kada im je medijska publika objektivno malobrojna, a medijska konkurencija značajna, kada su im mogućnosti kadrovskog podmlađivanja skromne, materijalna situacija najčešće nepovoljna, a budućnost neizvesna. Mnogi manjinski medijski poslenici ovakvu situaciju u svojim redakcijama navode i kao ključni problem manjinskog informisanja danas.

Nacionalne manjine u Vojvodini svoje pravo na informisanje na maternjem jeziku ostvaruju, inače, ili putem zasebnog manjinskog medija ili putem posebnih medijskih sadržaja (štampanih ili programskih) unutar postojećih medija, odnosno medijskih proizvoda. Prema poslednjim podacima Pokrajinskog sekretarijata za informacije, ukupni manjinski informativni resurs obuhvata 114 manjinskih medija i medijskih proizvoda u Pokrajini, na 11 jezika.

BROJ	JEZIK	LIST	RADIO	TV
1	MAĐARSKI	18	23	7
2	SLOVAČKI	2	12	4
3	RUMUNSKI	3	7	3
4	RUSINSKI	2	5	2
5	HRVATSKI	1	2	1
6	ROMSKI	1	7	2
7	UKRAJINSKI	1	2	1
8	BUNJEVAČKI	1	2	-
9	MAKEDONSKI	1	1	1
10	ČEŠKI	-	1	-
11	NEMAČKI	-	1	-
UKUPNO		30	63	21

Perspektive manjinske medijske scene u Vojvodini zamagljene su u ovom trenutku i mnogim neizvesnostima, koje su rezultat izrazito negativnih posledica ekonomske krize i aktuelnih budžetskih restrikcija po medijsku sferu, a sve to u situaciji kada, zbog samo delimično obavljene privatizacije, mediji funkcionišu u krajnje neravnopravnoj utakmici. Oni mediji koji su privatizovani

rade i pokušavaju da opstanu u uslovima tržišnog poslovanja, dok oni elektronski mediji čija je privatizacija stopirana posluju kao javna preduzeća lokalnih samouprava, što znači da im ta pozicija obezbeđuje prioritetan i povlašćen status među lokalnim medijskim aspirantima na opštinski dinar namenjen javnom informisanju. I pored toga što su u uslovima kresanja javne potrošnje ta sredstva (u najboljem slučaju) ograničena do nivoa očuvanja postignutog, bez ikakvih razvojnih mogućnosti, mediji koji su još ostali u zagrljaju lokalnih samouprava imaju za sada relativnu sigurnost finansijskog opstanka (makar na minimalnom nivou), za razliku od učesnika tržišne utakmice.

Ima primera da su, zbog opštinskih budžetskih rebalansiranja, privatni mediji ostali bez mogućnosti da uopšte i apliciraju za sredstva lokalnog informativnog kolača. Sa stanovišta potrebe i značaja očuvanja manjinskih medijskih resursa, ovu okolnost valjalo bi imati dvostruko u vidu – s jedne strane, položaj i opstanak privatnih manjinskih medija i medijskih proizvoda mogao bi da postane problematičniji i upitniji, dok s druge strane, zalaganja za potrebu čekanja „boljih vremena“ za nastavak i završetak vlasničke transformacije medija (uz argument brige za očuvanje manjinskih medijskih kapaciteta koji su još ostali u vlasništvu države, odnosno lokalnih samouprava) mogla bi da nagoveste dodatnu neizvesnost i dalja odlaganja nastavka medijske tranzicije.

Krucijalno pitanje svodi se ipak na evidentno nepostojanje razrađene državne strategije, konzistentnih politika i institucionalnih mehanizama za rešavanje pitanja informisanja na jezicima nacionalnih manjina, što je moguće tumačiti kao posledicu nedostatka jasne i dugoročno razrađene ukupne manjinske politike ovog društva. Ovo za rezultat, onda, ima i činjenicu da je način ostvarivanja manjinskih prava, pa tako i prava u oblasti informisanja, u mnogim slučajevima zavisao od trenutnih političkih okolnosti ili interesa političkih elita, što sve za posledicu ima i činjenicu da to onda često postaje i predmet političkih sporazuma, nagodbi i pogodbi, čak političke „trgovine“ delova političkih elita i društvenih aktera. Potvrde za ovo mogu se umnogome nazreti upravo u sferi informisanja na jezicima nacionalnih manjina.

Ne treba zaboraviti i da je kao formalni razlog za zaustavljanje privatizacije medija pred sam istek zakonskog roka za taj posao (zaključak Vlade Srbije 27.

decembra 2007.) poslužila upravo činjenica da privatizacioni model nije garantovao i zaštitio dalji sigurni opstanak informisanja na jezicima manjina, iako je mnogo signala da je ta upitnost poslužila samo kao dobar izgovor i alibi vladajućoj eliti da zaustavi proces svojinske transformacije u medijima. Ovo potvrđuje i činjenica da je, i preko dve godine od zaustavljenog procesa privatizacije medija, i dalje na delu prava konfuzija sa međusobno nekompatibilnim i suprotstavljenim zakonskim članovima koji regulišu pitanje državne svojine u medijima (zakoni o javnom informisanju i radiodifuziji, te Zakon o lokalnoj samoupravi, Zakon o glavnom gradu, Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, a naposljetku i Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina), a da istovremeno Ustav Srbije iz 2006. godine kaže da je „svako slobodan da bez odobrenja, na način predviđen Zakonom, osniva novine i druga sredstva javnog obaveštavanja“ i da se „televizijske i radio stanice osnivaju u skladu sa Zakonom“. Za sada se, međutim, ne nazire čak ni nagoveštaj političke volje da se razreši ova legislativna konfuzija, a još manje konkretni modeli i rešenja za okončanje procesa privatizacije medija.

Mada odgovornost za opstanak i razvoj informisanja na jezicima nacionalnih manjina leži prvenstveno na državnim organima i manjinskim samoupravama, odnosno nacionalnim savetima manjina, za dalje kreiranje perspektive manjinskog informisanja od izuzetnog je značaja i da se u samoj medijskoj sferi, na osnovu dosadašnjih iskustava i prepoznatih potreba, otvori široka debata o ključnim pitanjima koja utiču na stanje i budućnost manjinskog informisanja u Vojvodini – kakvi su efekti i posledice prenošenja osnivačkih prava u pokrajinskim manjinskim listovima na nacionalne savete manjina, u kojoj meri je takva nezavisna pozicija u odnosu prema ranijem (državnom) osnivaču obezbedila stvarnu deetimizaciju ovih medija i njihovu nezavisnu poziciju prema različitim centrima moći (pre svega manjinskim političkim elitama), do kakvih je promena u oblasti informisanja na jezicima nacionalnih manjina došlo nakon delimične privatizacije medija i raspodele radio i TV frekvencija, da li je tim procesom ugroženo pravo na informisanje i šta se može podrazumevati pod stečenim pravima u oblasti informisanja manjina, kako u informisanju izgleda slika koju većina emituje o na-

cionalnim manjinama, a šta karakteriše informativnu sliku koju manjine pružaju o sebi i – nadalje – koja su moguća rešenja koja u nastavku uređivanja medijske scene obezbeđuju opstanak i razvoj informisanja na jezicima nacionalnih manjina, koje je slobodno i profesionalno, koje je u skladu sa potrebama, i koje predstavlja ne samo važan resurs „obaveštavanja“, nego i – značajan manjinski identitetski resurs u Vojvodini.

PRENOŠENJE OSNIVAČKIH PRAVA NA NACIONALNE SAVETE

Medijska transformacija je među prvima obuhvatila upravo ključne listove na jezicima nacionalnih manjina u Vojvodini, pa je tako u rano leto 2004. godine Skupština Vojvodine donela odluku da prenese svoja osnivačka prava u manjinskim listovima od pokrajinskog značaja – u dnevnom listu na mađarskom jeziku „Mađar so“ i nedeljniku „Het nap“, u listu na slovačkom „Hlas ľjudu“, na rusinskom jeziku „Ruske slovo“, na rumunskom jeziku „Libertatea“, na hrvatskom jeziku „Hrvatska riječ“, kao i u listu na romskom jeziku „Them“. Prema tumačenju pokrajinskih vlasti, ovim transferom osnivačkih prava u tim javnim preduzećima i ustanovama, odnosno novinama na jezicima manjinskih zajednica sa Skupštine APV na nacionalne savete „okončan je postupak deetimizacije“ tih medija u skladu sa zakonskim odredbama, dok su predstavnici manjinskih političkih elita taj korak ocenili kao ispunjenje svojih višegodišnjih zalaganja i „jedan od ostvarenih oblika personalne autonomije – koji će za sledeće decenije presudno definisati kretanja u manjinskom javnom informisanju“.

Prema odluci o prenosu osnivačkih prava u tim listovima, Pokrajina je i dalje nastavila da putem dotacija finansijski obezbeđuje njihovo izlaženje, imajući u vidu da je reč o novinama sa malim tiražima i ograničenom publikom, te da otuda manjinski listovi u ekonomskom smislu ne mogu da budu samoodrživi. Obimno istraživanje Fonda za otvoreno društvo o informisanju na jezicima nacionalnih manjina (2007. godine) dokumentovalo je, tako, da mediji čiji je osnivač neki državni organ ostvaruju sopstveni prihod na tržištu koji iznosi do maksimalno 30 odsto ukupnog prihoda, a u slučaju nekih nacionalnih manjina, radi se o svega

par postotaka. U odlučivanju o prenošenju osnivačkih prava, precizirano je da „nacionalni savet slovačke, hrvatske, rusinske, rumunske, mađarske i romske nacionalne manjine obavezuje se da neće otuđiti imovinu“, kao i da će nastaviti delatnost ovih novinsko-izdavačkih kuća, dok Skupština Vojvodine „garantuje finansiranje delatnosti novinsko-izdavačkih ustanova, najmanje na nivou budžetom utvrđenih sredstava u vreme preuzimanja osnivačkih prava“. Predstavnici Pokrajinskog sekretarijata za informacije iznosili su, inače, da oko 80 odsto budžeta tog sekretarijata ide u te namene, odnosno finansiranje informisanja na manjinskim jezicima, kao i da se iz budžeta Vojvodine izdvajaju sredstva za izdavanje 27 novina, od kojih 24 izlaze na jezicima nacionalnih manjina, te da je u 2008. godini za njihovo finansiranje izdvojeno 276.362.000 dinara, i da je u periodu od 2000. do 2008. godine, na ime subvencija za izdavanje ovih novina izdvojeno više od 1,3 milijarde dinara. Godišnji iznos za ove namene bio je u 2009. godini nešto uvećan (oko 285.000.000 dinara), a očekuje se da će on u 2010. godini biti oko trista miliona dinara. Manjinske listove čija su osnivačka prava prenet na nacionalne savete, Pokrajina je proteklih godina nastavila da finansira iznosima koji su bili u „nasledenoj“ srazmeri, što znači da su tako i pokriveni troškovi izlaženja listova u različitoj srazmeri, a početkom 2010. godine u Pokrajinskom sekretarijatu za informacije započeo je rad na konkretizovanju i utvrđivanju ujednačenih kriterijuma za subvencionisanje ovih listova.

Pored sedam manjinskih listova u kojima je vojvođanska skupština ranije imala ulogu osnivača, manjinski nacionalni saveti su danas osnivači i u tri lista koji su docnije počeli da izlaze – „Makedonskoj videlini“ (pokrenuta početkom 2007.) „Bunjevačkim novinama“ (počele da izlaze 2005.), kao i u „Ridne slovo“ na ukrajinskom jeziku.

Transferom osnivačkih prava na nacionalne savete manjina, sredstva preduzeća koja izdaju manjinske listove ostala su, praktično, u državnoj svojini. Za novinske kuće u kojima je preneto osnivačko pravo na manjinske nacionalne savete, pitanje privatizacije se ne poteže. Pokrajinska vlast je prilikom tog transfera zauzela stav da se ova glasila ne mogu privatizovati, jer nisu komercijalna i ne bi opstala na tržištu. „Svesni da ovi mediji, kao važna karakteristika multi-

kulturalne Vojvodine, moraju i dalje postojati, pokrajinski organi su nastavili i nastaviće da ih pomažu finansijski“ – stav je vojvođanske administracije.

Nacionalni saveti, kao novi osnivači, biraju upravnu i nadzornu strukturu u tim glasilima, postavljaju direktore i glavne urednike listova, a međusobni odnosi, odnosno nadležnosti, obaveze i uzajamna prava skromno su regulisani odlukom o prenošenju osnivačkih prava, odnosno statutima nacionalnih saveta i novinskih kuća. Opšti Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina tek se načelno bavi osnivačkom ulogom nacionalnih saveta, a uz to, treba primetiti da su ta pitanja i u prošle godine usvojenom Zakonu o nacionalnim savetima nacionalnih manjina (na čije donošenje se čekalo punih sedam godina, budući da je za to postojala zakonska obaveza još od 2002. godine) sasvim ovlaš razrađena. Nadležnosti nacionalnih saveta u oblasti obaveštavanja definisana su u tri zakonska člana, a osnivačka uloga manjinskih nacionalnih saveta, regulisana je svega jednim članom Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina (Član 19). U njemu se jedino kaže da nacionalni savet može „samostalno ili zajedno sa drugim pravnim licem, osnivati ustanove i privredna društva za obavljanje novinsko-izdavačke i radio-televizijske delatnosti, štampanja i reprodukcije snimljenih medija i vršiti prava i obaveze osnivača“, a predviđena je i mogućnost da „Republika, autonomna pokrajina ili jedinica lokalne samouprave, kao osnivač javnih preduzeća i ustanova u oblasti javnog informisanja koje u celini ili pretežno vrše informisanje na jeziku nacionalne manjine, mogu u sporazumu sa nacionalnim savetom u celini ili delimično preneti osnivačka prava na nacionalni savet“. Tako je, praktično, s jedne strane zakonski uobličena (u Vojvodini već šestogodišnja) praksa prenetih osnivačkih prava u štampanim medijima, dok je, s druge strane, dobijen još jedan zakonski propis koji omogućava osnivačku ulogu nacionalnih saveta i u elektronskim medijima, dok Zakon o javnom informisanju (Član 14) precizira da „osnivači javnog glasila ne mogu biti, ni posredno ni neposredno, država i teritorijalna autonomija, kao ni ustanova, preduzeće i drugo pravno lice koje je u pretežnom delu u državnoj svojini ili koje se u celini ili pretežnim delom finansira iz javnih prihoda“. Osim što je time, zapravo, uvećan i broj zakonskih normativa koji se odnose na javno informisanje, a koji su u međusobnoj koliziji,

uočljivo je i da novim Zakonom o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, osim načelnog prava da ta tela budu osnivači medija, nisu bliže razrađena prava, a još manje obaveze nacionalnih saveta kao osnivača glasila.

Sa stanovišta deficita razrađene regulative uzajamnih odnosa, simptomatičan je komentar u jednom od manjinskih listova u Vojvodini sa nacionalnim savetom kao osnivačem, koji smo zabeležili: „*Taj deo je nekompleksan i , moj je lični utisak, ne uzima u obzir šta kažu drugi zakoni vezani za medijsku sferu ili čak možda i zakonsku regulativu vezanu za korisnike budžeta. Recimo, ja ne vidim da Zakon o izborima reguliše oglašavanje izbornih aktivnosti u ,manjinskim‘ štampanim medijima. Nacionalni saveti kao osnivači, po mom mišljenju, vide samo svoju ,kontrolnu‘ ulogu u medijima, a nigde ne osećaju obavezu, jer je i nemaju, kada je razvoj u pitanju. Prema sadašnjem statusu oni imaju prava, ali nikakve obaveze, naročito ne finansijke, jer nas finansira budžet Vojvodine... Pozicije koje su odgovorne za sprovođenje uređivačke, pa i poslovne politike treba zakonom zaštititi. Toga sada – uopšte nema... Na primer, nije regulisano dokle sežu nadležnosti nacionalnih saveta kada su u pitanju finansije (ko kontroliše utrošak budžetskih sredstava – nacionalni saveti ili budžetska inspekcija). Ko kadruje ključna mesta u štampanim medijima? Da li samo tela, ili sam nacionalni savet, ili i šira zajednica (to institucionalno nije uređeno)? Ko donosi strategiju razvoja štampanih medija...?“*

Zanimljivo je, uzgred, na temu „kadrovanja“ u novinskim kućama i nepreciznih pravila i kriterijuma, navesti i primer izbora članova upravnog odbora u jednom od listova manjina, u kome je, recimo, mimo i protiv zvaničnog predloga Odbora za informisanje nadležnog nacionalnog saveta, taj savet na tu funkciju ipak na kraju izabrao jednog stolara – umesto predloženog profesora fakulteta i istaknutog intelektualca te manjinske nacionalne zajednice, a sve to na intervenciju određene struje u tom nacionalnom savetu.

Prenos osnivačkih prava glasila na manjinskim jezicima sa Skupštine Vojvodine na nacionalne savete manjina, inače, kao nijedan drugi potez u regulaciji manjinske medijske sfere, bio je predmet žestokih sukobljavanja mišljenja, pa i političkih trzavica. Tako je svojevremeno, odlučivanje u prvom pokušaju, u

poslednjem trenutku skinuto i sa dnevnog reda vojvođanskih poslanika, a tim povodom, u znak protesta, ali i uvredenosti, poslanici Saveza vojvođanskih Mađara napustili su čak i skupštinsko zasedanje, izrazivši negodovanje i žestoke zamerke koalicionim partnerima, pre svih Ligi socijaldemokrata Vojvodine zbog rezervi koje je imala u odnosu na to rešenje. Odluka koja je u drugom pokušaju, nakon međupartijskih pregovora, na kraju ipak usvojena, za uporište je, inače, imala odredbu Zakona o javnom informisanju, prema kojoj osnivači javnog glasila ne mogu biti ni posredno ni neposredno država i teritorijalna autonomija, kao ni ustanova, preduzeće i drugo pravno lice koje je u pretežnom delu u državnoj svojini, ili koje se u celini ili pretežnim delom finansira iz javnih prihoda. Kritičari transfera osnivačkih prava na nacionalne savete osporavali su tu odluku i sa stanovišta zakonitosti i legitimiteta, sa argumentom da su, s jedne strane, i nacionalni saveti pravna lica koja se finansiraju (i) iz javnih prihoda, te i da je, s druge strane, legitimitet sastava nacionalnih saveta manjina bio upitan, budući da su oni, da bi mogli biti legitimni predstavnici sopstvene nacionalne zajednice, bili birani po elektorskom sistemu, a ne na direktnim izborima. Zbog prvog razloga, neke manjinske nevladine organizacije i stranke obraćale su se i Ustavnom sudu Srbije, tražeći ocenu zakonitosti donete odluke, ali se sud izjasnio kao nenadležan. S druge strane, osporavanja sa stanovišta legitimiteta čak su do danas i pojačana, imajući u vidu da je većini nacionalnih saveta manjina mandat zapravo već i davno istekao (primera radi Nacionalnom savetu mađarske nacionalne manjine u septembru 2006.), a da izbori za nove sastave (nakon što je 2009. godine donet Zakon o nacionalnim savetima) treba da budu održani početkom juna 2010. godine.

Sa istim, kao i dodatnim argumentima da su nacionalni saveti nove institucije, još „neuigrane“, i sa često nejasnim (tada zakonski nedefinisanim) delokrugom zapravo samo „savetodavnog“ delovanja, protiv prenošenja osnivačkih prava na nacionalne savete najglasnije su se svojevremeno izjasnile i redakcije „Hlas ljudu“, „Libertatea“ i „Ruske slovo“, kao i mnogi predstavnici manjinskih kulturnih elita i nevladinih organizacija, strepeći, pre svega, od loših posledica takve odluke po same manjinske medije i mogućnosti da oni budu stavljeni pod

kontrolu dominantnih delova manjinskih elita ili pojedinih političkih stranaka koje imaju prevlast u nacionalnim savetima.

NACIONALNI SAVETI I UREĐIVAČKA POLITIKA

Ključno se pitanje, naravno, vrti oko uticaja novih osnivača na uređivačku politiku najvažnijih štampanih manjinskih medija u Vojvodini, kao i oko dileme u kojoj su meri, promenom osnivača, ta glasila istinski deatativizovana, odnosno nezavisna i slobodna u odnosu na centre moći, u ovom slučaju pre svega pojedine delove manjinskih elita ili manjinskih političkih stranaka. Iako se upitanost o tome da li je u uređivačkim politikama ovih listova došlo do promena i kakvih, naravno odnosi na sve ove listove kojima su nacionalni saveti sada osnivači, to pitanje je u javnosti najčešće potezano u vezi s listovima na mađarskom jeziku, a posebno u vezi s jedinim manjinskim dnevnikom („Mađar so“). Ovo je razumljivo sa stanovišta da se radi o najbrojnijoj manjini i jedinom manjinskom dnevniku, ali i zbog posebno specifičnog dosadašnjeg sastava Nacionalnog save-ta mađarske nacionalne manjine, u kojem je apsolutno dominirajuću ulogu imala jedna manjinska politička stranka (Savez vojvođanskih Mađara), kao uostalom i u Upravnom odboru „Mađar so“-a, što onda može biti pogodna pretpostavka i mogućnost za „partijsku kontrolu i diktat“ u listu.

Ovde je značajno podsetiti i na činjenicu da se, barem u redovima manjinskih kulturnih elita, izražava više nego ozbiljna rezerva u pogledu nezavisnosti tih glasila u odnosu na te centre moći. Tako, prema istraživanju Fonda za otvoreno društvo (2007.) u anketi sa pripadnicima kulturnih elita manjinskih zajednica dobijeni su, pored ostalog, i sledeći rezultati – *„da pripadnici manjinskih elita u najvećem broju dele uverenje da na jezicima nacionalnih manjina ne postoji samostalna uređivačka politika. Sa ocenom da je uređivačka politika potpuno pod uticajem centara moći složilo se 27,9 odsto ispitanika, 58,3 odsto uređivačku politiku je ocenilo kao naklonjenu pomenutim centrima, a kao potpuno autonomnu i nezavisnu tek 11,7 odsto ispitanika“*. U istom istraživanju, u odgovorima kojima su identifikovani činiooci koji najviše utiču na uređivačku politiku medija, po

mišljenju ovih ispitanika, „na uređivačku politiku najviše utiču: političke stranke – 48,8 odsto, osnivači – 41,8 odsto, reprezentativna tela (nacionalni saveti itd.) – 32,7 odsto, redakcija (svojom profesionalnošću) – 23,2 odsto, lokalni finansijeri – 13,5 odsto, donatori – 9,8 odsto, kulturna udruženja unutar manjinskih zajednica – 9,4 odsto, nevladine organizacije – 5,7 odsto, uticajni pojedinci unutar manjinskih zajednica (3,4 odsto), lokalne vlasti (2,4 odsto) i tako dalje“.

Izuzimajući povremena pojedinačna kritička izjašnjavanja i ocene predstavnika manjinskih kulturnih elita i delova civilnog sektora ili samih nacionalnih saveta (koji najčešće ističu ocenu da je uređivačka politika „ostala objektivna“), sve dosad, šest godina nakon odluke o prenošenju osnivačkih prava na manjinske savete, o ostvarenim uređivačkim efektima tog transfera izostala je ozbiljnija i šira društvena debata, pre svega unutar same medijske struke. Primera radi, ni finansijer (Skupština Vojvodine, recimo preko svog Odbora za informisanje) nije pokazao dosad interes da se obavesti o pitanjima koja bi mogla da budu zanimljiva sa stanovišta multikulturnog karaktera Pokrajine i značaja interkulturalne komunikacije u takvoj sredini. U nedostatku šire i sveobuhvatnije debate i kompletnije analize, čini se da je na osnovu pojedinačnih iskustava, zapažanja, zbivanja, uvida u pisanje samih listova ili svedočenja, ipak moguće prepoznati i neke pojave ili karakteristike i tendencije, u manjoj ili većoj meri prisutne u radu listova sa „novim“ osnivačima, a koje bi mogle biti ilustrativne, pre svega da posluže kao podstrek široj i potpunijoj raspravi o tome da li je i u kojoj meri, transferom osnivačkih prava dobijeno kvalitetnije i profesionalnije manjinsko informisanje, bolje poslovanje i položaj zaposlenih u tim glasilima, kao i u čemu se prepoznaju promene.

Treba odmah na početku zapaziti da u pojedinačnom (svakako nepotpunom) anketiranju sagovornika iz ovih redakcija nema tvrdnji i svedočenja o otvorenim pritiscima novih osnivača ili njihovih predstavnika na uređivačku politiku i pisanje, ili pokušaja otvorenog političkog diktata, odnosno nema navođenja takvih konkretnih primera (barem ne među onima koji su još uvek članovi tih redakcija), mada se mogu čuti pojedinačne ocene da „prikrivenih pokušaja za neki upliv verovatno ima, ali daleko od očiju nas novinara iz redakcije“, da „mi

ništa od toga ne vidimo, ali znam da je, posebno u vreme izborne kampanje, na početku, bilo i nezadovoljstva i pritužbi iz osnivačkih krugova“, da je „bilo i pristrasnog odnosa prema strankama ili liderima“, da se „prostim čitanjem novina svako mogao lako osvedočiti koga favorizujemo“, da su „neki intervjui, recimo, sa pojedinim predstavnicima političkih rivala izuzetno teško ulazili u list, ili su postavljana pitanja šta su ti tekstovi tražili u novinama“... Nadalje, prema jednom od zapažanja o stavovima zaposlenih, recimo, u listu „Ruske slovo“, sagovornik (Boris Varga) zapaža da je kolektiv sada „podeljen između dva, uslovo rečeno, dominantna stava: između onih koji smatraju da je dobro što su prenesena osnivačaka prava na Nacionalni savet rusinske nacionalne zajednice i na one koji smatraju da je funkcionisanje NIU „Ruske slovo“ bilo efikasnije kada je ustanovi osnivač bila AP Vojvodina“. On precizira da oni koji pozdravljaju prenos prava na nacionalne savete, kao pozitivnu stranu navode „depolitizaciju NIU „Ruske slovo“, koja podrazumeva da je „ustanova za 60 godina od svog osnivanja po prvi put vidljivo odvojena od dnevne politike“, dok kritičari tog stava kao negativnu stranu navode da „novinari nemaju profesionalnu distancu u malobrojnoj nacionalnoj zajednici (po poslednjem popisu Rusina ima oko 15. 000), te da novinari i urednici u pojedinim slučajevima osećaju pritiske predstavnika lokalne zajednice i Nacionalnog saveta“.

Druga je pak situacija sa izjašnjavanjima novinara koji više nisu zaposleni u svojim ranijim redakcijama (bilo zato što su je napustili ili su otpušteni), koji su mnogo otvorenije i kritičnije govorili o uplivu novih osnivača, što takođe može biti i simptomatično. Tako su pojedini (bivši) novinari lista „Mađar so“ ranije javno optuživali Savez vojvođanskih Mađara da „od tog lista pokušava da napravi partijsko glasilo“, da čelnici te stranke i Nacionalnog saveta „vrše ‚indirektni‘ politički pritisak na redakciju“, da stranka preko direktora i glavnog urednika „uspeva da izvrši uticaj na uređivačku politiku lista, pa je u novinama nemoguće pronaći bilo kakvu kritiku na račun SVM-a“, da „na sednicama UO „Mađar so“-a predsednik Nacionalnog saveta formuliše sve zaključke i da zatim članovi UO, od kojih su većina ili članovi SVM-a ili simpatizeri te stranke, bez pogovora glasaju za te zaključke“. A povodom reorganizacije lista, koje je godinu dana nakon preuzimanja osnivačkih

prava sproveo novi osnivač, optužili su rukovodstvo lista da su „kroz najavu procesa reorganizacije, zastrašivali zaposlene pričama da će biti otpuštanja novinara zbog viška zaposlenih, da je rukovodstvo lista kroz uterivanje straha pokušavalo da podeli redakciju...“ S druge strane, čelnici lista kao i osnivači, ponekad uz kontraoptužbe na račun profesionalnosti „novinara kritičara“, energično su odbacivali sve te optužbe, a čelnik Nacionalnog saveta, recimo, optužbe da se vrši politički pritisak na redakciju lista „Mađar so” prokomentarisao je rečima da bi „voleo da vidi činjenice, ocene se lako mogu davati, ali ih je malo teže rastumačiti“. Konačno, i uzgred rečeno, u javnosti je ipak primećeno i da na toj konferenciji za novinare u prostorijama Nezavisnog društva novinara Vojvodine, na kojoj je grupa novinara iznosila svoja kritička zapažanja, ipak nije bio i izveštač lista „Mađar so”.

ISKUSTVA SA NOVIM OSNIVAČEM

Zanimljivo je pomenuti i svedočenje čelnika kuće koja izdaje jedan od manjinskih listova („Libertatea“), imajući u vidu da je, u vreme donošenja odluke o prenošenju osnivačkih prava na manjinski nacionalni savet, bio na čelu te redakcije, i budući da je i sam u to vreme bio izrazito kritičan i javno suprotstavljen takvom rešenju. Na pitanje da li je, nakon višegodišnjeg iskustva sa novim osnivačem, danas promenio mišljenje, on odgovara odrečno, navodeći da je i dalje ostao veoma kritičan i rezervisan iako, kako kaže „zaista nije bilo primera nekog ozbiljnijeg uplitanja osnivača na pisanje u listu, jer su, uostalom, i ranije i sada u listu davali prostora svima, i da su potpuno otvoreni u uređivačkoj politici“. Razloge svoje, još i današnje, rezerve u odnosu na osnivačku ulogu nacionalnih saveta manjina u listovima, međutim, argumentuje činjenicom da je „status tih tela još i danas nikakav“, da je i danas „nejasno kakvu moć nacionalni saveti uopšte imaju, osim da daju mišljenje“. Otuda, prema rečima ovog sagovornika, „strah je i dalje prisutan, jer kada imate nedefinisanu situaciju, stvari onda uvek zavise od ljudi, od toga kakvi su oni, a ne od pravila“.

Već je bilo reči o očiglednim deficitima u tačnom preciziranju nadležnosti, prava i obaveza u odnosima nacionalnih saveta s jedne, i manjinskih listova i

njihovih kuća s druge strane, ali je posebno značajno imati na umu zapažanje jednog od sagovornika u manjinskim listovima, da je napravljen zakonski nedovoljno regulisan prostor „jer ima mnogo nedoumica i nejasnoća“, a da je „možda najznačajnije da nikakvim zakonom, odlukom, nije regulisana kontrolna uloga nacionalnih saveta u uređivačkoj politici“. Do koje mere se mogu mešati, kreirati ili, što je najosetljivije pitanje – sankcionisati – postavlja pitanje glavna i odgovorna urednica jednog manjinskog lista (Jelena Perković, „Ruske slovo“), podsećajući da je temelj slobodnog novinarstva upravo u tome ko sankcioniše uređivačku politiku. Prema njenim rečima, zakonska regulativa uopšte ne ide u pravcu zaštite medija i njihove samostalnosti već, naprotiv, prema „finoj – partijskoj, ili kontroli nacionalnog establišmenta“. I ova sagovornica, na osnovu svog iskustva, kaže da otvorenih pritisaka na uređivačku politiku, posebno od strane Nacionalnog saveta „nije bilo“, ali iznosi da je bilo mešanja u organizaciju ustanove, broj zaposlenih, radne obaveze („što je nonsens“) pa i „diskretnog mešanja u finansije“. Iznosi još da je „lepo reći da je bilo otvorene i institucionalne podrške za dobre poteze u novinama, što je iznenađujuća praksa“, a da su pritisci, barem u „Ruskom slovu“, išli „izvan institucionalnih okvira (pojedinci), a bilo je slučajeva da su ti pritisci prenošeni u institucionalne okvire (Upravni odbor, Nacionalni savet), do te mere da je – predlagana smena urednice novina i direktora“. Na sve ovo, Jelena Perković zaključuje: *„Odupreti se pritiscima nije jednostavna stvar, jer funkcije koje sprovode uređivačku politiku zbilja nemaju nikakvu zaštitu, osim javnog mnjenja i profesionalnih udruženja, ali dok se tu nešto uradi... Na funkcije treba birati nezavisne ličnosti, proverene profesionalce, a ne partijske ljude. A toga sada ima malo. Moralo bi postojati telo (odbor Skupštine Vojvodine) koje bi agilnije vodilo brigu o statusu i samostalnosti medija nacionalnih zajednica. Tu bi se mogao naći institucionalni okvir za zaštitu o kojoj govorim“*.

U nedostatku potpunije analize o efektima promene osnivača u ključnim manjinskim listovima u Vojvodini na uređivačku politiku tih novina, na osnovu pojedinačnih ocena ili uvida u pisanje tih listova, čini se da ima razloga i za otvaranje dileme: da li je, u većoj ili manjoj meri, te posledice moguće prepoznati i u tendencijama snažnijeg zaokreta ka jednostavnijim formama novinarskog

izražavanja, odnosno, u kojoj je meri u tim listovima s novim osnivačima na zamahu dobilo etnocentrično informisanje, sve više zatvoreno u lokalne okvire. Jer, primera radi, prema oceni sagovornika iz lista „Hlas ljudu“, ako se i „ne bi moglo reći da postoji neki veliki i izrazit uticaj neke stranke na pisanje lista, niti da je bilo većih pritisaka, u svakom slučaju bi analiza pisanja mogla da iskaže veće okretanje lokalizaciji, ali i relativno odstupanje od prakse pisanja produbljenijih i analitičkih tekstova, uz davanje većeg prostora jednostavnijim novinarskim formama“. Slične karakteristike mogu se inače prepoznati i u pisanju drugih manjinskih listova, što je, verovatno, moguće tumačiti činjenicom da se suženo polje kritičke distance, pre svega prema manjinskim elitama, pokušava da prebrodi davanjem većeg prostora jednostavnijim novinarskim formama izražavanja, umesto kritičkih analitičkih tekstova.

Na osnovu uvida u pisanje manjinskih listova i pojedinačnih svedočenja pripadnika tih redakcija, ima nedvosmislenih naznaka sve uočljivijeg trenda visoko etnocentričnog informisanja i izrazitog lokalizovanja, što sve u celini za posledicu ima i izvesno nacionalno samozatvaranje, prema nekima čak jednu vrstu informativne „getoizacije“. Potvrde za to se mogu naći u većoj ili manjoj meri u različitim manjinskim glasilima, a o takvoj monoetničnosti upečatljivi su, recimo, i podaci iz istraživanja Fonda za otvoreno društvo (2007.), prema kojima su u Srbiji „u medijskim proizvodima na manjinskim jezicima informacije o vlastitoj manjini zastupljene sa udelom između 70 i 80 odsto, dok preostali prostor zauzimaju informacije o događajima koji se neposredno odnose na većinski narod – između 20 i 25 odsto, a samo do 5 odsto prostora posvećeno je tekstovima koji se tiču drugih manjina“. Visoku etnocentričnost i lokalizaciju u informisanju mogu da primete i čitaoci vojvođanskih manjinskih listova, primera radi i „Mađar so“-a (naročito u ranijem periodu, budući da je poslednjih meseci, nakon izbora novog glavnog urednika i uređivačkog kolegijuma, uočljiv napor za većim otvaranjem), što se jednim delom verovatno može protumačiti kao posledica reorganizacije redakcije koja je pod patronatom novog osnivača sprovedena, sa zamašnom dekoncentracijom u uređivanju lista. Sa stanovišta „samoizolacije“, simptomatičan može biti i primer da, recimo, „Mađar so“ – ranije veoma ugle-

dan dnevni list u rangu nacionalnih dnevnika – već više godina (za razliku od Vašingtona i Budimpešte) nema svog dopisnika u Beogradu, a pomalo paradoksalno je da na tu činjenicu kritički gledaju i u Savezu vojvođanskih Mađara, koji ima dominirajuću poziciju u Upravnom odboru kuće. Takođe, ovde je zanimljivo podsetiti još i na prošlogodišnje rezultate istraživanja Naučnog društva za hungarološka istraživanja iz Subotice o informativnim navikama vojvođanskih Mađara, prema kojima je u ovoj populaciji u приметnom porastu praćenje medija na srpskom jeziku – od osam odsto u roku od godinu dana – budući da se 2007. godine 28 odsto ispitanika izjasnilo da se informiše iz medija na srpskom jeziku, dok je taj broj 2008. iznosio 36 odsto. Iako je nesumnjivo da taj podatak svedoči o višestrukoj informativnoj radoznalosti ove publike, logično se postavlja i pitanje u kojoj meri prenaplašena lokalizacija i etnocentralizacija može i da suzi informativne vidike medijskih konzumenata.

Ovde, istine radi, treba napomenuti i da izražena tendencija samozatvaranja u okviru manjinske problematike samo sopstvene zajednice i deficita interkulturalne komunikacije ne odlikuje samo ove štampane medije, nego da je ta praksa uočljiva i kod drugih medija. O tome svedoči više istraživanja, primera radi i istraživanje saradnika Odseka za medijske studije Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, Dejana Pralice, koji je recimo, na osnovu intervju sa čelnicima devet lokalnih radio-stanica u Vojvodini i uvida u njihove programske šeme tokom 2007. i 2008. (Radija 021, tadašnjih Multiradija i Radija Novosadska skala, Radio Subotice, Radio Srbobrana, Radio Kovačice, Radio Zrenjanina, Radio Stare Pazove i Radio Srema-Ruma) ustanovio da, osim Multiradija (koji je u međuvremenu prestao da postoji), sve ostale stanice, bilo da su imale posebne programe za manjinske jezike ili su u sklopu jednog programa na manjinskim jezicima emitovale određene višesatne celine, kada su govorile u emisijama o nekoj manjini, govorile su isključivo na tom manjinskim jeziku, odnosno, da su se određeni problemi neke manjinske zajednice posmatrali i emitovali – isključivo na tom jeziku.

Inače, za već pomenutu temeljnu reorganizaciju redakcije lista „Mađar so“, koja je sprovedena godinu dana nakon preuzimanja osnivačkih prava od strane Nacionalnog saveta mađarske nacionalne manjine, kao osnov je poslužila analiza

poslovanja kuće i anketiranja čitalaca, koju je izradila jedna beogradska firma (Altis Consalting). Ovde je zanimljivo pomenuti da je upravo iskazano interesovanje čitalaca za lokalne informacije predstavljalo jedan od najznačajnijih argumenata osnivača za zamašnu dekoncentraciju i reorganizaciju lista, koja je podrazumevala prenošenje većine uređivačkih kompetencija iz Novog Sada u Suboticu i Sentu (sa ključnim i najvažnijim novinskim rubrikama u Subotici), što je u dobrom delu javnosti i kulturne elite mađarske nacionalne zajednice bilo doživljeno i protumačeno kao potez za stavljanje lista pod bližu partijsko-političku kontrolu osnivača koji je „doveo do srozavanja lista“. Ova odluka dovela je svojevremeno do burnih rasprava, pa čak i do razmimoilaženja unutar redova SVM-a i Nacionalnog saveta Mađara (sa jednom i realizovanom ostavkom). Jedan broj redakcijskih ljudi bio je otpušten, pri čemu je nesumnjivo došlo do promena u pisanju lista. Iako (barem što se javnosti tiče) nije poznato da postoji ozbiljnija analiza efekata tog „preseljavanja“ na uređivačku politiku i pisanje lista, po svemu sudeći, lojalnost i privrženost takvom konceptu reorganizacije i nadalje je kriterijum za osvajanje poverenja osnivača. U tom smislu, ilustrativan je i primer prošlogodišnjeg konkursa za novog glavnog i odgovornog urednika „Mađar so“-a koji je predvideo i takav vid, uslovno rečeno, „moralno-političke podobnosti“ i neke vrste izjave o lojalnosti. Tako je, među ukupno šest navedenih konkursnih uslova za kandidate za glavnouredničku funkciju, zatražena i unapred potpisana „izjava o nameri podržavanja i daljeg sprovođenja programa reorganizacije koji je doneo osnivač“, a jedan od tri zainteresovana kandidata za uredničku poziciju je i diskvalifikovan iz daljeg konkursnog postupka (mada je ispunjavao sve druge konkursne uslove) upravo zbog toga što nije unapred priložio ovakvu potpisanu izjavu podrške. Identična potpisana izjava o podršci preduzetoj reorganizaciji lista bila je i među konkursnim uslovima za novog direktora preduzeća, koji je početkom ove godine raspisan, a potom zbog neuspešnog izbora kandidata, na kraju poništen. Uzgred još, sa stanovišta teme o samoizolaciji i manjinskim medijima, primer konkursa za glodure „Mađar so“-a zanimljiv je ako se ima u vidu i činjenica da konkursni uslovi predviđaju znanje mađarskog jezika, dakako na nivou maternjeg, ali i poznavanje engleskog ili nekog drugog svetskog jezika,

dok u uslovima za konkurisanje nije bio definisanog zahteva i za poznavanje srpskog jezika.

Tema o direktnom uticaju manjinskih nacionalnih saveta kao osnivača listova na njihovu uređivačku politiku posebno je aktuelizovana početkom 2010. godine, a povodom odluke Nacionalnog saveta mađarske nacionalne manjine da se formira Savet za praćenje uređivačke politike lista „Mađar so“. Ta odluka izazvala je izuzetno burne reakcije ne samo u okviru redakcije i same mađarske nacionalne zajednice, nego i u široj javnosti, uz najčešće ocene da se radi o pokušaju uvođenja cenzure „na mala vrata“. Reagovao je čak i Pokrajinski ombudsman, pozivajući nacionalni savet da „u interesu ostvarivanja prava na slobodno informisanje mađarske nacionalne zajednice“ preispita tu odluku, a takvu vrstu kontrole kroz formiranje Saveta lista oštro su kritikovale i Medijska organizacija Jugoistočne Evrope (SEEMO) koja je izrazila zabrinutost zbog „političkog pritiska na urednike i novinare „Mađar so“-a. Reagovala su i profesionalna novinarska udruženja Vojvodine i Srbije, ocenjujući da bi takvo telo imalo „samo jednu svrhu, a to je politički uticaj na uređivačku politiku“, konstatujući da se time „krše sva načela medijskih sloboda i na velika vrata uvodi dirigovana cenzura“, dok je sam uređivački kolegijum lista konstatovao da je „savet lista nepotrebna i anahrona tvorevina koja je u suprotnosti sa slobodom štampe, što je čini neprihvatljivom“, te da odluku o njenom formiranju „doživljavaju kao omalovažavanje stručne kompetentnosti redakcije“. S druge strane, od strane osnivača odbijaju se tvrdnje da bi takav savet mogao da ima cenzorsku ulogu i ukazuje se da bi to trebalo da bude „stručno-konsultantsko telo koje treba da ukaže na profesionalne propuste u listu“. Javnost je, međutim, sa posebnom zabrinutošću doživela činjenicu da su u diskusiji članova Nacionalnog saveta Mađara, uoči donošenja odluke o formiranju saveta lista „Mađar so“, izrečene i ocene prema kojima je taj list „suprotstavljen interesima“ vojvođanske mađarske nacionalne zajednice, zatim da će taj list „postojati samo dok ga zajednica želi i dok ga izdržava“, te da su otuda prinuđeni na formiranje takvog saveta – prema sopstvenom priznanju – kao „mere koja je u suprotnosti sa slobodom javnog informisanja“.

ZAUSTAVLJENA PRIVATIZACIJA

Konfuzna situacija u medijskoj sferi, u velikoj meri je obeležena činjenicom započete pa stopirane privatizacije (u slučaju elektronskih medija) i daljih neizvesnosti, što je pored ostalog, rezultat ne samo neravnopravnih uslova u kojima sada funkcionišu privatizovani i neprivatizovani mediji i snažnog negativnog uticaja ekonomske krize na ovu sferu, već i činjenice da se ekonomska kriza u oglašavanjima predstavnika vladajuće elite sve više potezala kao argument za sačekivanje boljih vremena „jer je prosto i fizički i ekonomski u ovom momentu to nesprovodivo“.

Privatizacija medija u Vojvodini i aktuelni postprivatizacioni procesi bili su već tema posebne analize, ali je ovom prilikom potrebno podsetiti da je kao formalni razlog za stopiranje tog procesa u elektronskim medijima poslužila činjenica da je taj proces započet a da nije pronađen model kojim bi se zaštitilo pravo nacionalnih manjina na informisanje na maternjem jeziku, odnosno, nisu izgrađeni mehanizmi koji bi obezbedili da se i nakon privatizacije medija očuva raniji obim i stepen ostvarivanja tog prava koje, posebno u Vojvodini, ima višedecenijsku tradiciju. Pozivajući se na bezbrojna ukazivanja, pre svega iz krugova manjinskih zajednica, ali i pokrajinske političke elite, da nema dovoljno garancija da će u elektronskim medijima koji emituju programe na više jezika nakon privatizacije novi vlasnici održati (inače po pravilu neprofitabilne) programe na jezicima nacionalnih manjina (nakon burnih rasprava o tom pitanju tokom čitave poslednje privatizacione godine), Vlada Srbije je 27. decembra 2007, neposredno uoči isteka zakonskog roka, donela zaključak o (privremenom) zaustavljanju procesa privatizacije tih medija, koji je potom primenjen na sve, bez obzira na jezik programa koje emituju. Očigledno je, međutim, da se pre svega radilo o snažno politički motivisanoj odluci vladajuće elite i političko-partijskim (predizbornim) interesima, što recimo, dobro ilustruju i zbivanja u vezi sa slučajem Radio Subotice (u posebnom odeljku – prim.aut.).

Može se oceniti da je čitava situacija, zapravo, posledica nepostojanja promišljene i razrađene ukupne državne strategije za zaštitu prava nacionalnih

manjina na informisanje na maternjem jeziku, odnosno nepostojanja sistemskog modela za njihovo finansiranje. U tom smislu i jeste paradoksalna činjenica da je zakonsko „pokriće“ za zaustavljanje privatizacije manjinskih elektronskih medija pronađeno u Članu 25a Zakona o privatizaciji, prema kojem „ako u toku sprovođenja postupka privatizacije nastupe okolnosti koje onemogućavaju prodaju kapitala, odnosno imovine subjekta privatizacije za koje se nije znalo ili nije moglo znati u trenutku pokretanja postupka, Agencija može da obustavi sprovođenje postupka do obezbeđivanja uslova za njegov nesmetan nastavak“. Naime, niti može biti istina „da se nije znalo“, niti da se „nije moglo znati“ da održavanje nivoa prava na informisanje manjina – zahteva postojanje odgovarajućeg finansijskog ambijenta.

Posle više od dve godine nakon stopiranja, još uvek se ne nazire jasna politička volja donosilaca odluka niti jasna strategija za okončanje procesa privatizacije medija, a pravna neusaglašenost i suprotnost zakonskih propisa i dalje je na snazi, budući da Zakon o glavnom gradu i Zakon o lokalnoj samoupravi (doneti krajem 2007. godine) omogućavaju da lokalna samouprava bude vlasnik medija, što je u potpunoj koliziji sa ranije donetim Zakonom o informisanju i Zakonom o radiodifuziji, koji mogućnost državnog vlasništva ne dozvoljavaju, a da je, istovremeno, Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (donet takođe 2002. godine) propisao da država „može da osniva i posebne radio i televizijske stanice koje bi emitovale programe na jezicima nacionalnih manjina“. Pored toga, prošle godine donet Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina kaže da Nacionalni savet može „samostalno ili zajedno sa drugim pravnim licem, osnivati ustanove i privredna društva za obavljanje novinsko-izdavačke i radio-televizijske delatnosti, štampanja i reprodukcije snimljenih medija i vršiti prava i obaveze osnivača“, a predviđena je i mogućnost da „Republika, autonomna pokrajina ili jedinica lokalne samouprave kao osnivač javnih preduzeća i ustanova u oblasti javnog informisanja, koje u celini ili pretežno vrše informisanje na jeziku nacionalne manjine, mogu u sporazumu sa nacionalnim savetom u celini ili delimično preneti osnivačka prava na nacionalni savet“.

Odgovornost da pronade i formuliše jasne odgovore o budućnosti ostvarivanja prava na informisanje na manjinskim jezicima, sa jasnim modelima u prvom redu, svakako leži na državnim organima i predstavnicima vladajuće političke elite. Pored toga, međutim, treba otvoreno reći da značajnu odgovornost imaju i manjinski nacionalni saveti i da se za saplitanja i konfuzije u procesu medijske transformacije, pored protivrečnog i nejasnog stava imalaca vlasti, u određenoj meri razlozi mogu potražiti i u ukupnom odnosu i angažmanu nacionalnih saveta nacionalnih manjina oko ovih pitanja, u kojem se takođe može prepoznati deficit strateški jasno uobličenog pristupa. O tim slabostima svedoči i činjenica što, recimo, ni danas ne postoji zajednička manjinska medijska strategija (koju bi izradili i usaglasili svi manjinski nacionalni saveti), zatim činjenica da, koliko je poznato, većina nacionalnih saveta manjina još uvek nije definisala ni strategiju za medije sopstvene nacionalne zajednice (Hrvatsko nacionalno veće doduše definisalo „Platformu za budućnost informisanja na hrvatskom jeziku“), zbog čega su onda pojedine odluke i potezi manjinskih saveta u sferi manjinskog informisanja ponekad bili protivrečni, nedosledni ili motivisani političkim ili nekim drugim interesima. Manje ili više posredne kritike na račun angažmana manjinskog nacionalnog saveta, uostalom, mogu se iščitati i iz predloga „Uspostavljanje elektronskog informativnog sistema vojvođanske mađarske zajednice“, koji je 2009. godine definisala redakcija mađarskog programa Radio Subotice, u kojem se, pored ostalog, konstatuje da su vojvođanski Mađari medijske promene „dočekali nespremno“, da, recimo „nije urađena analiza o tome šta bi obavezna privatizacija značila za manjinsko informisanje“, te da su se, nakon što je proces već započet, kada je bila potrebna promišljena i ujednačena strategija, „akcijama gašenja požara“ pokušavale sprečiti ili odložiti „mere koje znače uništavanje već postojećeg sistema“.

O prisutnim i slabostima u odnosima i angažmanu nacionalnih saveta manjina u medijskoj sferi može, primera radi, da posvedoči i činjenica da se, u završnom Izveštaju IO Nacionalnog saveta vojvođanskih Mađara za 2004. godinu, recimo, precizira da savet „treba da u toku ove godine (2005.) usvoji strategiju za medije na mađarskom jeziku u Vojvodini“, a ona ni do danas nije usvojena, i tek se po-

slednjih meseci ponovo uopšte i pominje potreba da se takav strateški dokument uobliči u budućnosti. Takođe, još uvek nije izrađen ni medijski katastar, mada je pre pet godina, u istom izveštaju Nacionalnog saveta Mađara navedeno da treba „uskoro izraditi prvi mađarski medijski katastar – kompletan spisak koji sadrži sva sredstva javnog informisanja sa teritorije Pokrajine koji se objavljuju/emituju na mađarskom jeziku“.

Da je ponekad i u odnosu samih manjinskih nacionalnih saveta prema pitanju privatizacije medija koji programe emituju na manjinskim jezicima i njihovog održavanja bilo i protivrečnog odnosa i ambivalentnih poteza, kao ilustrativan primer može da posluži slučaj privatizacije Radio Srbobrana, koji program emituje na srpskom, mađarskom i romskom jeziku, a koji se, za razliku od mnogih drugih, može navesti kao pozitivan privatizacioni ishod, i za koji je vezan i kuriozitet da je čitav proces vlasničke transformacije obavljen pod nadzorom OEBS-a. Privatizaciji (i) ovog višejezičnog medija, naime, svojevremeno se žestoko protivio Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine, sa argumentom da će „ukoliko dođe do privatizacije lokalnih medija koji emituju i programe na manjinskim jezicima, biti doveden u pitanje opstanak tih programa i tih medija“, kako je to u novembru 2007. rekao predsednik tog saveta (Laslo Joža), navodeći istovremeno da „činjenica da su neki od sličnih medija, poput Radio Srbobrana i Radio Kule već prodati, ukazuje na to da se možda i ne može mnogo šta uraditi na zaštiti lokalnih manjinskih medija“. Pokazalo se, međutim, da je na toj zaštiti u ovom slučaju podosta uradio upravo konzorcijum zaposlenih u redakciji koji je postao novi vlasnik, i da je (što je verovatno primer ređe pozitivne prakse) manjinski program posle privatizacije doživeo svojevrsni razvoj. Tako, umesto ranijeg četvoročasovnog, ovaj radio sada dnevno emituje šestočasovni program na mađarskom jeziku, što predstavlja pedesetprocentno povećanje obima, a u sadržajnom smislu, ovaj program sada ima oko 150 odsto više sopstvenih informacija nego ranije, kada je prevagu imalo prevođenje informacija. I pored svega, međutim, Radio Srbobranu u godini nakon privatizacije nisu odobrena sredstva za koja je aplicirao na konkursu za podršku informisanju na jezicima nacionalnih manjina, koji povremeno raspisuje Ministarstvo za kulturu, i to, kako tvrde u

Radio Srbobranu, jer je ministarstvo uvažilo negativno mišljenje koje je stiglo iz Nacionalnog saveta mađarske nacionalne manjine. Prema tvrdnjama u Radio Srbobranu, ista se situacija ponovila i u 2009. godini. Praksa u Ministarstvu kulture u slučaju ovakvih konkursa je, naime, da pre odluke o dodeli sredstava podrške, konsultuju odgovarajuće manjinske nacionalne savete, sa idejom da oni najbolje poznaju medijsku sliku sopstvene nacionalne zajednice i da mogu da daju merodavno mišljenje koji mediji zaslužuju podršku.

Prema podacima Pokrajinskog sekretarijata za informacije, inače, u Vojvodini do sada nije privatizovan 21 opštinski elektronski medij, od kojih 17 emituje programe i na manjinskim jezicima.

SLUČAJ RADIO SUBOTICE

Slučaj Radio Subotice zanimljiv je za posebnu analizu, ne samo zato što se radi o specifičnoj radio-stanici koja program emituje na četiri jezika – srpskom, hrvatskom, nemačkom i mađarskom (ovaj potonji u celodnevnom programu na drugoj, posebnoj frekvenciji) – nego i zbog toga što je u najfrekventnije vreme medijske transformacije (2007.) već imao za sobom tridesetdevetogodišnju tradiciju, a bio je (prema ranijem istraživanju Agencije Stratedžik Marketing) jedna od najslušanijih radio-stanica, i to u okvirima čitave Srbije. Kroz prizmu zbivanja u vezi sa (zaustavljenim) procesom privatizacije ovog radija i njenog učestvovanja na konkursu za dodelu frekvencija, naime, na najočigledniji način došle su do izražaja gotovo sve slabosti u domaćoj medijskoj tranziciji – od nedovoljne pripremljenosti svih aktera odgovornih i zainteresovanih za ovaj proces, nepostojanja jasne i razrađene državne strategije za očuvanje informisanja na manjinskim jezicima, protivrečnog odnosa pripadnika vladajuće političke elite i državnih organa, izostanka političke volje za sistemsko rešavanje problema, ugrožavanja stečenih manjinskih prava, uticaja pojedinačnih političkih i partijskih interesa na procese i zbivanja u medijskoj transformaciji, regulaciji i odlučivanju, političkih nagodbi, sukoba interesa, ambivalentnog odnosa manjinskih političkih elita i manjinskih nacionalnih saveta – sve do ćutanja i tolerisanja praktično nezakonitog

ili poluzakonitog stanja i neravnopravnih uslova za funkcionisanje medija. Sve ovo hronologija zbivanja upečatljivo može da posvedoči.

Mada je Zakon o radiodifuziji donet još 2002, Zakon o javnom informisanju 2003. godine, a Pravilnik o načinu privatizacije elektronskih medija bio usvojen tek u junu 2005. godine, Radio Subotica je bio među prvim elektronskim medijima u Srbiji za koje je pokrenut proces privatizacije. Saglasnost, čime je formalno počeo taj proces, Vlada Srbije je dala 11. januara 2007. (pre dodele frekvencija) a ta odluka, zbog nepostojanja sistemskog rešenja koje bi garantovalo opstanak manjinskog informisanja nakon privatizacije, odmah je pokrenula lavinu burnih reakcija i polemika u javnosti, koje su i obeležile čitavu tu godinu medijske transformacije. Strasti je posebno podgrejala i okolnost što je Zakonom o radiodifuziji propisano da jedan radio može imati samo jednu frekvenciju, dok je ovaj radio tradicionalno emitovao program na dve frekvencije, sa celodnevnom programom na mađarskom jeziku na jednoj od njih (to čini još i danas, i nakon raspodele frekvencija, tako što se celodnevni program na mađarskom jeziku sada emituje na frekvenciji koju im je ustupio Radio Novi Sad).

Otuda, zbog mogućnosti gubljenja celodnevnog programa na mađarskom jeziku i sama redakcija se otvorenim pismom oglašava tek mesec dana pre odluke Vlade, traži podršku i pomoć slušalaca, civilnog društva i političkih stranaka, prilično oštro proziva mađarsku političku elitu i Nacionalni savet, a docnije preti i štrajkom. Iz Saveza vojvođanskih Mađara, opet, odvrćaju da „već godinama upozoravaju nadležne republičke institucije na katastrofalne posledice privatizacije medija s višejezičnim programom, ali da je sve to ostalo bez odgovora“, a Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine krajem januara 2007. ocenjuje kao „potpuno neprihvatljivo donošenje takve odluke Vlade Srbije“ i smatra „opravdanim stav zaposlenih koji se tome protive“. Potom svi nacionalni saveti manjina u Srbiji zajednički traže izmene Zakona o radiodifuziji „kako bi se u procesu privatizacije elektronskih medija održali oni koji svoje programe emituju na više jezika“ i traže da Vlada omogući i da višejezični elektronski mediji, umesto jedne, mogu da konkurišu na više frekvencija, na šta iz Saveta RRA odvrćaju da je takvu inicijativu „trebalo podneti mnogo ranije“. Mađarski nacionalni savet na

prozivku još poručuje i da je, povodom svega, raniji ministar za kulturu i informisanje (Dragan Kojadinović) predsednicima nacionalnih saveta manjina u novembru 2004. godine „dao obećanje da će njegovo ministarstvo izvideti mogućnosti za izmenu zakona“, kao i da je na sastanku Međuvladine mešovite komisije za nacionalne manjine Republike Srbije i Republike Mađarske, 14. decembra 2004. godine, predstavnik Ministarstva kulture Srbije „dao obećanje da će ovo ministarstvo pokrenuti postupak donošenja izmena Zakona o radiodifuziji u oblasti privatizacije lokalnih medija čiji su osnivači opštine, s ciljem da se mediji na manjinskim jezicima izuzmu iz tog postupka“. Dalje, Izvršno veće Vojvodine u januaru 2007. preporučuje Vladi Srbije da izmeni Zakon o radiodifuziji kako bi se višejezičnim medijima omogućilo da program emituju na više frekvencija i da se tim medijima omogući status lokalnog javnog servisa, uz preporuku „da se ne počinje privatizacija višejezičnih elektronskih medija u Vojvodini, dok se ne reši njihov pravni status i pitanje frekvencije“. Takođe, subotičkom radiju počinju da stižu podrške iz drugih RTV centara Srbije (RTV Kragujevac i drugi), pa tako tokom proleća subotička, niška, kragujevačka, novopazarska i preševska, a i televizije iz Leskovca, Vranja i još nekih gradova, zajednički traže da se izuzmu od privatizacije i da postanu regionalni javni servisi. Istovremeno, iz Radiodifuzne agencije poručuju da stanice nacionalnih manjina „imaju isti tretman kao i ostali emiteri“ i da „za privatizaciju nema stopiranja bez izmene zakona“. Pokrajinski funkcioneri, opet, traže od Vlade „da se odmah obustavi postupak privatizacije Radio Subotice“. Sistemski, pokrajinsko Izvršno veće to na formalan način čini u septembru 2007. godine, uskraćujući saglasnost za privatizaciju nekih medija (od kojih su neki ipak prodati, recimo Radio Srbobran), dok je u međuvremenu, tokom leta, Vlada već uskratila podršku inicijativi poslanika SVM-a za izmene Zakona o radiodifuziji.

Jesen 2007. godine još uvek protiče u znaku razmimoilaženja, čak i među pojedinim ministarstvima, pa tako, recimo, u Ministarstvu kulture još uvek imaju negativan stav prema zaustavljanju privatizacije medija i izjavljuju da će „predložiti rešenja kako bi se u potpunosti poštovalo pravo manjina na informisanje na maternjem jeziku“, da je u ugovore o privatizaciji uvršćena i klauzula

prema kojoj novi vlasnici manjinskih medija posle privatizacije imaju obavezu da zadrže programske šeme, te da „Ministarstvo kulture smatra da je taj predlog dovoljan“. S druge strane, ministar za državnu upravu i lokalnu samoupravu, Milan Marković, i predsednik Izvršnog veća Vojvodine, Bojan Pajtić, najavljuju u decembru zajedničku inicijativu da se zaustavi proces privatizacije elektronskih medija koji emituju program i na jezicima manjina, a predstavnici Agencije za privatizaciju i RRA još uvek iznose negativan stav prema takvoj ideji. Ali, donosi se novi Zakon o lokalnoj samoupravi (koji joj omogućuje vlasništvo u medijima), sve su bliže predsednički izbori u Srbiji, a partijsko-politički interesi sve snažniji. Tako i Vlada Srbije, 27. decembra 2007. godine, donosi zaključak o (privremenom) zaustavljanju procesa privatizacije elektronskih medija, između ostalog i Radio Subotice, i to svega četiri dana uoči isteka zakonskog roka.

Kao slikovita ilustracija uticaja politike i protivrečnog odnosa u oblasti medijske regulacije, može da posluži i ishod učestvovanja Radio Subotice na konkursu za dobijanje frekvencije. Naime, odluku Republičke radiodifuzne agencije da regionalnu radijsku frekvenciju (91,5 MHz) uskrati Radio Subotici, zaposleni u ovoj kući, sa višedecenijskom tradicijom emitovanja na toj frekvenciji, ali i javnost i slušaoci, doživeli su kao iznenađenje, budući da je u velikoj meri bilo prisutno uverenje da se radilo o političkoj odluci RRA. Tako je i uz peticiju i prigovor na adresu RRA sakupljeno bezmalo 20.000 potpisa nezadovoljnih slušalaca, uzburkane su bile političke i druge (čak međunacionalne) strasti, ponajviše činjenicom da je ta regionalna frekvencija dodeljena novoosnovanom Radiju Panon, (koji emituje program isključivo na mađarskom jeziku), koji iza sebe ima fondaciju, odnosno mađarski državni kapital, sa više osoba bliskih Savezu vojvođanskih Mađara u Upravnom odboru, a da je na čelu te nove RTV kuće supruga ranijeg lidera te stranke. Prigovor Radio Subotice, u kojem je izneto da je RRA „dodelila regionalnu frekvenciju emiteru koji je registrovan kao udruženje građana, što je u suprotnosti sa Članom 95 Zakona o radiodifuziji“ odbijen je, a i sam direktor Radio Subotice Antal Biači poručio je javnosti da su uvidom u dokumentaciju koju je RRA podnela Fondacija Panon na konkursu za regionalnu frekvenciju „naišli na apsurdne činjenice“. On je čak izjavljivao i da je reč „o isključivo politički

motivisanjoj odluci koja je doneta na štetu profesije, ugleda i tradicije subotičkog radija“, a poseban kuriozitet u svemu bila je, nadalje, i činjenica što je isti direktor Radio Subotice bio i član osnivačkog odbora Fondacije Panonija koja stoji iza RTV Panon (čak su i članovi Saveta RRA tražili objašnjenje o tom statusu).

Povodom svega, većina odbornika SO Subotica, izuzev onih iz Saveza vojvođanskih Mađara, ocenila je da je situacija u kojoj se našla Radio Subotica „posledica sukoba interesa“, a odbornici Saveza vojvođanskih Mađara da će taj radio opstati na lokalnoj frekvenciji, te i da je SVM „dodelom frekvencije Panon radiju ostvario predizborno obećanje“. Predstavnici rivalskih političkih stranaka, s druge strane, javno su iznosili da im je „teško da poveruju da niko nije uticao na odluku RRA“. Posle svega, Sindikat Radio Subotice izražava čuđenje kako je Panon radio, iako jednojezična informativna kuća na mađarskom, koja do tada nije emitovala ni minut radio programa, uspela da uveri RRA da baš njoj dodeli frekvenciju, nasuprot četvorajezičnoj Radio Subotici, i kostatovao – „politika je pobedila zakone i profesiju“. Predsednik SVM-a Ištvan Pastor, s druge strane, imajući u vidu činjenicu da zakonski nije omogućeno da jedna radio-stanica poseduje dve frekvencije, priznao je da SVM „više nije imao interesa da se bori da Radio Subotica dobije regionalnu frekvenciju jer bi morala da se deli sa programima na drugim jezicima“.

Na kraju je Radio Subotici dodeljena lokalna frekvencija (104,4 MHz) kojom je pokriveno samo šire područje grada. Budući da je Radio Subotica jedini medij u Srbiji koji je svakodnevno emitovao program i na hrvatskom jeziku, ovo „sužavanje etra“ zbog gubljenja regionalne frekvencije znači da čak ni stanovnici okolnih sela u kojima živi većinsko stanovništvo hrvatske nacionalnosti više nisu u mogućnosti da slušaju emisije na maternjem jeziku, koje su ranije mogle da se prate i na širem prostoru do Bačke Topole, a prema zapadu do Sombora. Predstavnici Hrvatskog nacionalnog veća, političke i kulturne elite vojvođanskih Hrvata ocenili su to kao kršenje stečenih prava hrvatske manjine u Srbiji, odnosno Ustava Srbije, na šta su iz RRA odvrtili da se „odlukom RRA o dodeli frekvencija ne umanjuju ničija stečena prava na informisanje“. Istovremeno, iako dobijanje (jedne) lokalne frekvencije podrazumeva integraciju četvorajezičnog programa

Radio Subotice na dobijenoj frekvenciji, redakcija na mađarskom jeziku, i pored tog „uvođenja reda“ među emiterima od strane RRA, zasad i nadalje emituje svoj celodnevni programa na ustupljenoj frekvenciji 89,6 megaherca.

Rasprave, pa i međustranačke „prozivke“ o „slučaju“ Radio Subotice traju sve do danas, a Vrhovni sud Srbije ni nakon dve i po godine još nije doneo odluku o žalbi Radio Subotice.

JAVNI SERVIS I MANJINSKA SLIKA

Identitet pokrajinskog javnog servisa u velikoj se meri prepoznaje upravo po činjenici da on programe emituje na više jezika. Radio-emisije emituju se na preko tri programa na ukupno sedam jezika (srpski, mađarski, slovački, rumunski, rusinski, ukrajinski i romski), a televizijski program emituje se na dva programa ukupno na čak deset jezika (srpski, mađarski, slovački, rumunski, rusinski, romski, ukrajinski, makedonski, hrvatski i bunjevački). Drugi program Radio-televizije Vojvodine (u žargonu „manjinski kanal“) upravo se po tome znatno i razlikuje od drugih nacionalnih TV stanica, a imajući u vidu tu ukupnu etničku raznovrsnost programa pokrajinskog javnog servisa, statistički i formalno gledano, ti podaci su impresivni. Međutim, u pogledu kvaliteta tog informisanja pokrajinskog javnog servisa, stvari bez sumnje ni izbliza ne izgledaju impresivno, a programski sadržaji koji se sada nude daju ozbiljnog razloga da se, pored ostalog, otvore i sledeća pitanja – kako izgleda slika koju većina emituje o nacionalnim manjinama a šta karakteriše informativnu sliku koju nacionalne manjine pružaju o sebi, da li su i u kojoj meri manjine marginalizovane i dominantno predstavljene kao objekti folklorističke tradicije (koje pretežno „samo igraju i pevaju“), kako su zadovoljene informativne potrebe manjinskih zajednica, odnosno, koliko uopšte ima i kakva je interkulturalna komunikacija u programima javnog servisa višenacionalne Vojvodine.

Upečatljivi podaci koji bi mogli da podstaknu upravo takvu raspravu, mogu se naći među rezultatima analize raznovrsnosti TV programa u Srbiji, urađenoj na osnovu monitoringa istraživačkog tima Novosadske novinarske škole (pod

vođstvom dr Jovanke Matić), koji se odnose na programske sadržaje na osnovu jednonedeljnog monitoringa programa RTV2 (10–16. novembra 2008.) Ovi nalazi, inače, odmah su i dematovali i rašireno uverenje da se radi o pre svega „manjinskom kanalu“ (budući da je poznato da je prvi kanal javnog servisa Vojvodine primarno orijentisan na negovanje većinske srpske kulture), jer je ovde manjinski program u manjini. Ako se u obzir uzme celokupni emitovani program RTV2, sa oglasnim blokovima i emisijama klasifikovanim kao „drugo“, koje nisu određena programska vrsta već služe za popunjavanje vremena u programskoj šemi, emisije na srpskom čine 54,6 odsto ukupnog trajanja (od 6 do 24 časa), a ne računajući reklame i „drugo“, udeo emisija na srpskom jeziku na ovom kanalu iznosi 53 odsto. O strukturi programske šeme „manjinskog kanala“, osim toga, frapantno svedoči i podatak iz tog istraživanja prema kojem čak 41,7 odsto emisija predstavlja repriziranje već prikazanih, bilo sa prvog, bilo sa drugog kanala ove televizije, i da program od jutarnjih sati, sve do popodnevnih, uglavnom nudi reprize (dnevno, u proseku, 13 već prikazanih emisija).

Monitoring NNS svedoči da su manjinski jezici različito zastupljeni u programu RTS2. Najveći udeo imaju programi na mađarskom jeziku – oko 21 sat tokom sedmice, odnosno tri sata dnevno (54 emisije, 17,9 odsto minutaže). Sledeći najduži program jeste na slovačkom jeziku, upola kraći od onog na mađarskom – oko 10 sati nedeljno (19 emisija, 8,2 odsto minutaže). Emisije na još tri jezika emituju se češće od drugih, odnosno oko dva puta dnevno, u trajanju od 6 do 7 sati nedeljno, i to na rumunskom (13 emisija), rusinskom (12 emisija) i romskom (11 emisija) sa oko 5-6 odsto udela u trajanju programa. Emisije na ostalim jezicima (ukrajinski, makedonski, hrvatski i bunjevački) zastupljene su sa po manje od 1 odsto u ukupnoj minutaži.

Međutim, više je nego upozoravajući problem sadržaja koji se nudi u ovom segmentu programa pokrajinskog javnog servisa i kvaliteta tog informisanja. I sumarni izveštaj o monitoringu (Jovanke Matić) podseća, naime, na činjenicu da (prema Zakonu o radiodifuziji) programi namenjeni etničkim zajednicama treba da imaju funkciju izražavanja etničkog identiteta ali i negovanja „kulturnog, nacionalnog, etničkog“ pluralizma ideja i mišljenja, u najboljem slučaju

interetničkog dijaloga. Međutim, zapaža se da su „obe ove funkcije javnog servisa ugrožene konceptom programa RTV2“. Prvu funkciju, kako je konstatovano, „ugrožavaju mali obim i siromašna žanrovska struktura programa na jezicima manjina, kao i niski produkcionni standardi tipični za televizije sa niskim kadrovskim i finansijskim resursima, što ove emisije čini tehnološki zastarelim i neatraktivnim“. Drugu sprečava „getoiziranje etničkih zajednica u odsečke programa koji reprezentuju nacionalne identitete etničkih zajednica redukovane na tradicionalne, prvenstveno folklorne elemente“, kao i činjenica da između njih „ne postoji komunikacija niti minimalni zajednički sadržaji“. Inače, i prema nalazima ranijeg istraživanja istog tima u okviru višegodišnjeg projekta monitoringa „Transformacija RTV NS u javni servis Vojvodine“, već je uočeno (Dubravka Valić, 2008.) da se u programima na jezicima manjina obrađuju teme koje nemaju sponu sa drugim etničkim zajednicama u Vojvodini i da svaki program govori isključivo o sopstvenoj etničkoj zajednici, čak bez registrovanja postojanja drugih.

U emisijama na jezicima manjina na RTV2, kako je pokazalo istraživanje, izrazito preovlađuju informativni sadržaji (49,5 odsto trajanja svih emisija na manjinskim jezicima) i kulturno-umetnički sadržaji (27 odsto), što je rezultat činjenice da se svakog dana prikazuju emisije vesti na mađarskom, slovačkom, rumunskom, rusinskom i romskom jeziku, kao i nedeljne informativne magazin-ske emisije i emisije o kulturnim temama, vezane za ritualne događaje izražavanja etničkog identiteta, dok je, slično drugim televizijama, izražena mala zastupljenost drugih sadržaja (obrazovni, naučni, dečiji program). Na prvi pogled, mnogo veća zastupljenost kulturno-umetničkih sadržaja na ovom programu u odnosu prema drugim posmatranim TV stanicama u tom istraživanju (i višestruko veća), zapravo šalje pozitivnu poruku, ali treba imati u vidu da se praćenjem tih programa ispostavlja da su ti sadržaji apsolutno dominantno svedeni tek na kulturno-manifestaciono i folklorističko izražavanje i negovanje manjinskog kulturnog identiteta. Tako i sumarni izveštaj monitoringa (Jovanka Matić) primećuje da su ovo „klasične kolažne studijske emisije, tipskih sadržaja, koje veoma lične jedne na druge, tehnološki nesterilne i okrenute promociji samo folklornih tradicija“,

i zaključuje da „*navedeni nedostaci programa na jezicima manjina – mali obim, veoma mala žanrovska raznovrsnost, odsustvo emisija usmerenih na povezivanje većinske i manjinske kulture, kao i programa koji bi predstavljao sponu sa kulturom matične zemlje – ukazuju da pokrajinski javni servis, iako jedini koji vodi računa o posebnim potrebama manjinskih zajednica, to čini na – nedovoljno kvalitetan način*“.

Zanimljivo je još zapaziti i praksu da se, recimo, u emisijama RTV2 na romskom jeziku često kombinuje romski i srpski jezik, a da je u emisijama na drugim manjinskim jezicima (rumunski, slovački, rusinski, ukrajinski) registrovana praksa da se tonske izjave date na srpskom jeziku ne prevode na odgovarajući manjinski. S druge strane, treba imati u vidu da je prikazivanje manjinskih emisija na programima ove televizije, koje bi bile titlované na većinski srpski jeziku praktično na nivou izuzetaka, što sve zajedno, sa generalno izrazitim marginalizovanjem „manjinskih tema“ u programima na većinskom jeziku i malim prisustvom interkulturalne komunikacije u programskim sadržajima, takođe daje razloga za ozbiljnu upitanost o tome kakvu to suštinsku poruku o multikulturalnosti ove sredine svojim programima šalje Javni servis Vojvodine (koji je, uzgred rečeno, bio ranije i organizator manifestacije „Pozdrav iz višenacionalne Vojvodine“ u Budimpešti).

Uostalom, čak je i sa čela Programskog odbora RTV-a bilo ukazivano da „programi na jezicima nacionalnih manjina, na drugom kanalu RTV-a, nisu zadovoljavajući i vode `getoizaciji manjina`. Imajući u vidu, međutim, upravo posebne obaveze Javnog servisa na polju izražavanja „kulturnog, nacionalnog, etničkog“ pluralizma, možda je korisno podsetiti na (redak) primer dobre prakse koju sprovodi RTV Panon iz Subotice (Fond Panonija), koji emituje program na mađarskom jeziku, a koji svoju svakodnevnu televizijsku polusatnu magazinsku emisiju emituje titlovanu na srpski jezik u potpunosti, kao što i u informativnim emisijama svi sagovornici „govore na svom jeziku“, uz odgovarajuće titlovanje. Ovakva praksa bez sumnje je i posledica činjenice da RTV Panon sa YU-eko televizijom ima ugovor o zajedničkom korišćenju frekvencije, na kojoj ta lokalna televizija emituje program i na srpskom i hrvatskom jeziku, ali predstavlja

svakako pozitivan primer u vojvođanskom etru. Simptomatično je, inače, što je, prema svedočenju zaposlenih u RTV Panon, uvođenje takve prakse nailazilo i na „čuđenje“, sa pitanjem „šta će im to“, a sve „u određenim srpskim krugovima, ali i mađarskim“.

O tome, inače, kako i sami medijski poslenici u Vojvodini procenjuju da li pokrajinski javni servis (RTV) zadovoljava komunikativne potrebe višenacionalne Vojvodine i u kojoj meri on to čini, zanimljivu informaciju pruža i istraživanje „Sloboda izražavanja i ljudska prava novinara/ki u Vojvodini u 2007. godini“, koje je sproveo Pokrajinski ombudsman u saradnji sa Odsekom za medijske studije Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu, a kojim je obuhvaćeno 454 novinara/ki koji rade u 65 medija. Prema ovim rezultatima, samo četvrtina ispitanika (25 odsto) smatra da RTV u potpunosti zadovoljava ove potrebe, 22 odsto ocenjuje da ih ne zadovoljava, dok većina novinara/ki (53 odsto) ocenjuje da RTV samo delimično zadovoljava komunikativne potrebe višenacionalne Vojvodine.

U međuvremenu, došlo je do značajnih kadrovskih promena na RTV-u. Da li će novi ljudi promeniti staru praksu – ostaje da se vidi.

ZAVRŠNE NAPOMENE

Mesec dana nakon odluke o zaustavljanju privatizacije elektronskih medija, ključni državni i politički akteri poslali su javnosti zajedničku poruku o dogovoru da treba „u kratkom roku predložiti odgovarajuće rešenje za dalji proces privatizacije lokalnih medija koji emituju program na jezicima nacionalnih manjina“, te da je „konstatovana spremnost da se što pre usaglasi sistemsko rešenje u toj oblasti“. Posle više od dve godine iščekivanja, i pored mnogih zalaganja iz medijske struke da je neophodno „otkočiti“ procese medijske transformacije, postavlja se pitanje da li je moguće uskoro očekivati jasan odgovor i stav vlasti o budućnosti i sudbini manjinskih medija, ali i ostalih. Sudeći prema prošlogodišnjim porukama nadležnih (pomoćnice ministra kulture zadužena za medije) za čitav paket odgovora sa analizom stanja, dosadašnjih iskustava i sistemskog rešenja „u

doglednom periodu od godinu ili dve, imaćemo apsolutno sva rešenja“. Prema najavama ministra za kulturu, Nebojše Bradića, u pripremi je studija o stanju medija, čiju izradu finansira Evropska komisija, a koja treba da sadrži uporednu analizu domaćeg i evropskog medijskog zakonodavstva, institucija koje su zadužene za sprovođenje medijskih politika, kao i analizu medijskog tržišta u zemlji, uključujući efekte privatizacije medija, a sredinom godine trebalo bi da bude završena medijska strategija koja bi trebalo da uredi medijsku scenu.

Imajući u vidu još i negativne ekonomske okolnosti i neravnopravne uslove u kojima sada mediji funkcionišu, u iščekivanju tog „doglednog vremena“, sa stanovišta obezbeđivanja prava na informisanje na jezicima nacionalnih manjina, bez sumnje veliki izazov predstavlja potreba za očuvanjem manjinskih medijskih kapaciteta (a neki se već nalaze u čak dramatičnom položaju – recimo Radio Sombor, sa raskinutim ugovorom o privatizaciji), a još veći izazov je kako u ovim uslovima poboljšati generalno loše uslove rada manjinskih redakcija i „podmladiti“ ih kadrovima obučanim za savremeno i profesionalno novinarstvo, kao jednim od uslova i za veći kvalitet informisanja na manjinskim jezicima. Značajno bi bilo definisanje manjinskih medijskih strategija i njihovo usaglašavanje, u čemu nezaobilaznu ulogu i odgovornost imaju nacionalni saveti manjina, kao što je i za uslove slobodnog i profesionalnog informisanja važna i precizna regulativa obaveza, prava i odgovornosti manjinskih nacionalnih saveta s jedne, i redakcija s druge strane. Takođe, sve se više postavlja i pitanje učešća medijske struke u predlaganju rešenja i odluka u „informativnoj“ nadležnosti manjinskih saveta pa tako, recimo, jedna od manjinskih redakcija smatra da je potrebno čak i formiranje saveta od delegiranih predstavnika redakcija koje informišu na jeziku manjine, koji bi formulisao predloge „profesije“ i predočio ih nacionalnom savetu, jer je „nedopustivo da se u važnim medijskim pitanjima odluke donose bez mišljenja redakcija“.

U traganju za adekvatnim finansijskim ambijentom i funkcionalnim institucionalnim aranžmanima kao ključnih uslova da se u medijskoj tranziciji obezbedi ostvarivanje prava na informisanje manjina, vodi se debata u kojoj se iznose predlozi različitih mogućih rešenja – od potrebe osnivanja posebnih fondova na

državnom, pokrajinskom i lokalnom nivou namenjenih održavanju multietničnosti informisanja i mogućnosti da za te namene bude predviđen određeni deo pretplate za javni servis, do sume koju emiteri uplaćuju kao naknade za korišćenje frekvencija, a podseća se i na mogućnosti koje daje osnivanje Fonda za podsticanje društvenog, ekonomskog, kulturnog i opšteg razvoja nacionalnih manjina. Takođe, u debatama o mogućim konkretnim modelima i rešenjima za okončanje procesa privatizacije medija, na sceni su najrazličitiji predlozi – od zalaganja da bi neki mediji, u određenim slučajevima, trebalo da budu izuzeti iz procesa privatizacije (mediji koji emituju programe na više jezika), zatim zalaganja koja zagovaraju rešenja (opštinskih ili regionalnih javnih servisa) koja odstupaju od prvobitno zacrtanog koncepta medijskog sistema, pa do predloga o kombinovanom vlasništvu u opštinskim elektronskim medijima, po kojem bi po 30 procenata vlasništva ostalo lokalnim samoupravama i zaposlenima, a 40 procenata dobilo privatnog vlasnika, a postoji i ideja o formiranju nevladinih organizacija koje bi imale ulogu osnivača medija. Istovremeno, promene do kojih je došlo u medijskoj reformi i u oblasti informisanja na jezicima nacionalnih manjina, posebno neki ishodi odluka u regulaciji medijske scene (kao što je raspodela frekvencija, sa ponekad začuđujućim odlukama), otvorile su i pitanje očuvanja stečenih manjinskih prava u oblasti informisanja.

I pored nesporno suštinskog značaja svih tih pitanja u debati o uslovima za ostvarivanje prava na informisanje na maternjem jeziku i njegovo održavanje, mnogo je razloga za otvaranje i debate o kvalitetu informisanja na jezicima nacionalnih manjina, kao i o tome koliko ono istinski zadovoljava komunikativne potrebe manjinskih zajednica i multikulturne sredine, kakva je Vojvodina.

SADRŽAJ

Uvodne napomene 5

Žužana Serenčes

Privatizacija medija u Vojvodini i postprivatizacioni procesi 7

Siniša Isakov

Dodela dozvola za emitovanje i piratski radio – Analiza dosadašnjeg procesa regulisanja radiodifuzije, dodele dozvola u AP Vojvodini i pojave piraterije 31

Žužana Serenčes

Informisanje na jezicima nacionalnih manjina u Vojvodini i deetatzacija 77

IZDAVAČ:

Nezavisno društvo novinara Vojvodine

Zmaj Jovina 3/I, Novi Sad

Tel: 021-472-3180

Fax: 021-472-3181

Email: ndnv@sezampro.rs

Web: www.ndnv.org

ZA IZDAVAČA:

Dinko Gruhonjić

UREDNIK:

Nedim Sejdinović

LEKTURA I KOREKTURA:

Nataša Lončar

TEHNIČKI UREDNIK:

Duško Medić

LIKOVNA OPREMA:

Petar Perović

ŠTAMPA:

Štamparija „Stojkov”, Novi Sad

2010.